
Вікторія Луценко

Теоретичні та методичні аспекти
гендерного виховання дітей
старшого дошкільного віку

Монографія

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

Вікторія Луценко

**Теоретичні та методичні аспекти
гендерного виховання
дітей старшого дошкільного віку**

Монографія

**Івано-Франківськ
НАІР
2025**

УДК 373.2.015.31:305

Л 86

DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8768-02-7-2025-124>

*Рішення Вченої ради Інституту проблем виховання НАПН України
Протокол № 6 від 19 травня 2025 р.*

Рецензенти:

Луценко І.О., доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу інституційного виховання Інституту проблем виховання НАПН України;

Матвієнко О.В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки педагогічного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;

Мачинська Н.І., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової та дошкільної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка.

Л 86 Луценко О. В. Теоретичні та методичні аспекти гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. Монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2025. 124 с.

ISBN 978-617-8768-02-7

Монографію присвячено результатам здійсненого дисертаційного дослідження з проблеми гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. Розділи монографії розкривають науково-методичні засади гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку; формування гендерної компетентності педагогів; організаційно-педагогічні умови гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку; трисуб'єктну методику гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку; зміст, форми, методи роботи з гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку; форми взаємодії з вихователями та батьками в умовах закладу дошкільної освіти.

Інноваційність і оригінальність науково-методичного доробку полягає в розробці практичної складової, що містить технологічний і методичний інструментарій, який забезпечує ефективну реалізацію завдань гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Монографія може бути корисною для педагогів дошкільної освіти, науковців, студентів, батьків.

УДК 373.2.015.31:305

ISBN 978-617-8768-02-7

© Луценко В.О., 2025

© Інститут проблем виховання, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.1. Аналіз базових понять гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку	6
1.2. Проблема гендерного виховання у педагогічній теорії	22
1.3. Структура гендерної вихованості старших дошкільників та критерії її прояву	38
Висновки до першого розділу	53
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	56
2.1. Моніторинг сучасного стану гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку	56
2.2. Методика гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку та її реалізація	73
2.3. Зміст, форми та методи в роботі з гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку	87
2.4. Підготовка фахівців закладів дошкільної освіти та батьків до гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку	99
Висновки до другого розділу	115
ВИСНОВКИ	120

ПЕРЕДМОВА

Політичні та соціокультурні зміни, інтеграційні та економічні процеси в Україні створюють передумови для вдосконалення вітчизняної системи освіти щодо її відповідності вимогам європейського освітнього і дослідницького простору, зокрема щодо впровадження гендерних підходів в освіті. Викликами часу є звернення науковців та педагогів до проблеми гендерного виховання, пошуку новітніх гендерно-освітніх технологій та антидискримінаційних практик на принципах рівності прав і можливостей статей.

В Україні створення однакових умов для представників обох статей законодавчо закріплено в державних документах, зокрема таких як Конституція України (1997 р.), Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) та Наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (2009 р.).

Євроінтеграційні напрями України актуалізують проблему гендерного виховання дітей, зокрема дошкільного віку. На особливу увагу заслуговує старший дошкільний вік – початковий етап соціалізації дитини, сприятливий для цілеспрямованого педагогічного впливу на її гендерну свідомість, що впливає на формування її статево-рольових стереотипів.

Дослідження українських вчених (І. Бех, А. Богуш, О. Вороніна, Н. Гавриш, В. Еремєєва, Д. Ісаєв, Л. Канішевська, О. Кононко, Д. Колесов, Л. Попова, Т. Піроженко, О. Рейпольська та ін.) доводять, що освіта нерозривно пов'язана з культурою соціуму та впливає на гендерне виховання молодого покоління.

Методологічні проблеми гендерної педагогіки висвітлені у працях О. Вороніної, В. Гайдено, В. Кравця, Л. Штильової. Питання введення гендерної складової в освіту досліджували Ш. Берн, Т. Говорун, О. Кікінежді, О. Ярська-Смирнова та ін.

Впровадження гендерного підходу у виховання підлітків і старшокласників вивчали С. Вихор, Л. Ковальчук, Л. Яценко та ін. Гендерне виховання студентської молоді та професійної підготовки майбутніх фахівців були предметом наукових пошуків І. Іванової, І. Мунтяна, О. Цокур.

Гендерне виховання дітей дошкільного віку досліджувалось у таких аспектах: педагогічні ідеї гендерного виховання хлопчиків (О. Барановська, В. Бездітних, Л. Коряшина та ін.) і дівчаток (В. Нишева, О. Кікінежді та ін.); вивчення інтелектуально-психічних особливостей дітей різної статі (В. Васютинський, Т. Титаренко, Ю. Приходько та ін.); соціалізація дошкільників різної статі (А. Аблітарова, Т. Говорун, І. Рогальська-Яблонська та ін.); статева диференціація та міжособистісні відносини в ранньому онтогенезі (В. Абраменкова, А. Арушанова, О. Кононко, М. Лісіна, та ін.).

Вивчення наукової та методичної літератури, освітньої практики свідчить, що нині накопичено значний досвід реалізації принципів гендерної рівності в дошкільній освіті. Водночас питання гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку ще не повною мірою відображено у наукових дослідженнях. Залишається не розробленою в достатній мірі структура гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку, методика (зміст, форми та методи) гендерного

виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти, підготовка вихователів та батьків до гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Науковий аналіз обраної проблеми свідчить про наявність суперечностей між:

- сучасними вимогам суспільства до гендерного виховання особистості та станом виховного процесу у закладах дошкільної освіти, зорієнтованого на стереотипи статево-рольових взаємин статей;

- необхідністю упровадження методик гендерного виховання у закладах дошкільної освіти і недостатньою підготовленістю педагогічних працівників дошкільної галузі до їх реалізації;

- необхідністю партнерства вихователів та батьків у процесі гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку та недостатнім його рівнем.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Аналіз базових понять проблеми гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку

Проблема гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку досліджувалась українськими ученими. Разом з тим особливої актуальності вона набула упродовж останнього часу, що зумовлено такими чинниками, зокрема:

- термін «гендер» є характерною ознакою сучасності, його зміст відображає соціокультурні ролі й стосунки чоловіків та жінок; це – результат впливу суспільства на формування та становлення особистості;

- гендерний підхід, який визначає особливості становлення та розвитку гендерного виховання в системі дошкільної освіти, є одним із провідних напрямів дослідження різних наукових шкіл і течій.

На важливості застосування гендерного підходу саме в системі дошкільної освіти акцентовано у Базовому компоненті дошкільної освіти у змісті освітньої лінії «Особистість дитини»¹.

У суспільстві сформовані певні стереотипи, пов'язані із статевою характеристикою осіб; гендерний підхід передбачає врахування не лише статевих, а й особистісних особливостей хлопчиків та дівчат тощо.

Розуміння, усвідомлення та сприйняття гендерної тематики значно розширює перспективи педагогічної освіти, зокрема й дошкільної її галузі, у контексті розв'язання соціальних проблем та забезпечення розвитку суспільства у більш рівноправному та інклюзивному аспекті. Дослідження гендеру в психолого-педагогічних та соціальних науках спонукали до вивчення різних напрямів, зокрема: гендерне виховання, гендерна нерівність, гендерна вихованість, гендерні стереотипи, гендерна ідентичність тощо.

У контексті означеного є потреба й необхідність у характеристиці та аналізі змісту базових понять, серед яких чільне місце посідають такі як гендер, гендерне виховання, гендерна вихованість.

У науково-довідковій літературі ми знаходимо такі тлумачення поняття «гендер». Зокрема:

- гендер – соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належним для жінок і чоловіків. Гендер стосується соціокультурних ролей і стосунків між чоловіками та жінками. Це те, що формується суспільством. Ці стосунки та ролі можуть бути різними на

¹ Базовий компонент дошкільної освіти.12.01.2021. URL:

https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення 23.06.2024).

різних етапах розвитку суспільства. Вони є продуктом виховання й освіти. Це різні, але однаково важливі потреби, однакова відповідальність²;

– гендер – це відмінність між чоловіками і жінками за анатомічними ознаками; соціальний розподіл, який часто базується на статевих відмінностях, але не обов'язково збігається з ними³;

– термін «гендер» використовується для позначення соціального і культурного аспекту статевої ідентичності. Він відображає взаємодію між біологічною статтю особи та її соціальними, культурними і поведінковими ролями; гендер є концепцією, яка вказує на те, що статеві ідентичність, ролі та вирази пов'язані зі специфічними соціо-культурними нормами, очікуваннями та цінностями⁴;

– ґендер (англ. gender — стать, рід, сорт, від давньофр. genre, gendre — рід, вид, характер, стать, лат. genus — рід, плем'я, народ, стать) — соціальні ознаки, які приписують жінкам і чоловікам; пов'язані з фемінністю та маскулінністю соціальні ролі, яких у певному суспільстві очікують від жінок і чоловіків. Стать найчастіше пов'язують із генітальною будовою, репродуктивною системою, хромосомним набором, тобто з біологічними ознаками. Натомість гендер – не біологічна, а соціокультурна категорія: індивід не отримує гендер автоматично від народження, а набуває у процесі включення в суспільне життя⁵;

– гендер – це поняття, яке об'єднує й характеризує соціально сформовані психологічні риси, ознаки, властивості суспільної поведінки суб'єкта, детерміновані його статтю⁶.

Аналіз науково-довідкової літератури дає можливість зробити певні висновки та узагальнення щодо виникнення та розвитку поняття ґендер. Вважаємо, що таке узагальнення буде доцільним у контексті нашого дослідження та слугуватиме основою для подальшого вивчення базових понять. Отож, поняття гендеру тісно пов'язане з розвитком психології та педагогіки, соціології та філософії, медицини тощо. У контексті соціології гендер означає соціальну стать людини на відміну від біологічної, трактує її соціально-рольовий статус, що визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступ до влади, сімейні ролі тощо.

Трактування поняття гендеру багато дослідників тісно пов'язують зі змістом поняття «стать», виокремлюючи як спільні, так і відмінні характеристики, вказуючи на особливості змістової характеристики цих понять.

² Що таке гендер? Державні сайти України. Назва з екрану. URL: <https://1547.ukc.gov.ua/dovidkova-informatsiya/protydiya-nasylstva-za-oznakoyu-stati/shho-take-gender/> (Дата звернення 28.06.2024)

³ Тлумачний словник української мови <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80> (Дата звернення: 20.06.2024)

⁴ Психологічна енциклопедія Український психологічний ХАБ. Електронний ресурс <https://www.psykholoh.com/post/%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80-%D1%86%D0%B5> (Дата звернення 28.06.2024)

⁵ Психологічна енциклопедія Український психологічний ХАБ. Електронний ресурс <https://www.psykholoh.com/post/%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80-%D1%86%D0%B5> (Дата звернення 28.06.2024)

⁶ Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г.Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. - 1040 с. С. 127. (Дата звернення 28.06.2024)

Використовуючи ці ознаки, ми можемо більш детально розуміти та трактувати такі супутні до нашого базового дослідження поняття як гендерна рівність, гендерне виховання, гендерна вихованість.

Поняття «гендер» з'явилося у 1960-х роках. Дослідники виокремлюють дві найпоширеніші версії походження цього терміна. Перша версія: американський дослідник Джон Мані (1921-2006) використав його у «Британському журналі з медичної сексології» («British Journal of Medical Sexology») у 1955 році. Друга версія: авторство терміна приписують американському психоаналітику Роберту Столлеру (1924-1991), який зазначив це слово у назві своєї статті «Стать і гендер: про розвиток маскулінності та фемінності» («Sex and Gender: on the Development of Masculinity and Femininity») у 1968 році. Отже, можна ствержувати, що саме медицина стала першою науковою сферою, де поняття «гендер» був використаний вперше, а згодом воно поступово перейшло в гуманітарні та суспільні науки, де набуло широкого вжитку у 1970-1980-их роках.

Досить часто змістове поняття гендера пов'язують з трактуванням поняття стать, і до цього використовують ще й ознаки гендерної рівності. Спираючись на аналіз багатьох джерел, ми співставили змістові характеристики гендеру та статі та систематизували їх у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Характеристика змісту понять «гендер» і «стать»

Гендер, ознаки	Стать, ознаки
властиві людям різної статі	властиві лише одній статі
істотно відмінні в різних країнах і навіть в одній країні (залежно від населеного пункту чи соціального прошарку)	є універсальними, не залежать від країни, культури, релігії (наприклад, тільки жінки народжують дітей)
можуть змінюватися з часом	ніколи не змінюються в історичному процесі (своєрідна будова статевих органів, пропорцій тіла, співвідношення хромосом і гормонів)
є культурною традицією	з'являються самі собою, без зовнішнього впливу
поняття культурне і соціальне	біологічна характеристика людини
множинний та ситуативний характер	ознаки формуються у процесі статевого розвитку людини від моменту зачаття до досягнення нею статевої зрілості
приписує статеву роль; визначає риси характеру та особливості поведінки, які вважають характерними для чоловіків і жінок у певному суспільстві (у більшості культур жінкам приписують такі риси вдачі, як турботливість, поступливість, емоційність, а чоловікам – лідерство, стриманість)	не змінюється (при умові, якщо не зроблена операція): жінки народжують і годують груддю, чоловіки продукують сперму.

У науковій довідниковій літературі зазначено, що:

– гендер є актуальною та значущою темою, яка сприяє розумінню того, як соціальні норми, очікування та цінності впливають на формування нашої статевої ідентичності. Вивчення гендеру допомагає аналізувати та розуміти

проблеми, пов'язані зі статевою нерівністю та дискримінацією, а також сприяє розвитку наукових підходів для побудови більш справедливого та рівноправного суспільства (Психологічна енциклопедія)⁷;

– сучасні теорії гендерних відносин доводять, що соціальні відмінності між чоловіками та жінками недоцільно пояснювати тільки біологічними відмінностями, варто брати до уваги соціальні очікування (електронна версія Великої української енциклопедії)⁸.

У вітчизняних дослідженнях питання гендеру широкого обговорюється різними науковцями. Так, зокрема, Е. Степанова наголошує, що гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі⁹.

Н. Приходькіна стверджує, що «гендер» – це сукупність цінностей, норм поведінки, ролей, способу мислення чоловіків і жінок, набутих ними в процесі соціалізації. Через поняття «гендер», «гендерна система» демонструється сутність статей. Дослідниця зазначає, що гендер – це сукупність цінностей, норм поведінки, ролей, способу мислення чоловіків і жінок, набутих ними в процесі соціалізації, що в кожному суспільстві може бути різною, навіть протилежною¹⁰.

Д. Світовенко в юридичному контексті визначає гендер як соціальне явище, що є результатом дії принципу рівності та виводиться в практичну площину свободи дій людини чоловічої та жіночої статі, враховуючи психофізіологічні особливості вказаних статей людини. Як і будь-яке інше соціальне явище, гендер знаходить свій практичний вияв у широкому спектрі різноманітних сфер соціального буття людини, суспільства та держави¹¹.

Заслуговує на увагу точка зору М. Ткалич, яка наголошує, що гендер є як індивідуально-психологічною, так і соціальною категорією, а, отже, гендерний

⁷ Психологічна енциклопедія Український психологічний ХАБ. Електронний ресурс <https://www.psykholoh.com/post/%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80-%D1%86%D0%B5> (Дата звернення 28.06.2024)

⁸ Електронна версія “Великої української енциклопедії”. <https://vue.gov.ua/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80> (Дата звернення 28.06.2024)

⁹ Степанова Е.Р. СУТНІСТЬ ТА ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГЕНДЕР». СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА. матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 30-31 берез. 2017 р. 2017. С. 269-271. <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/16412> (Дата звернення 28.06.2024)

¹⁰ Приходькіна Н.О. Феномен поняття «гендер» і передумови виникнення гендерного підходу у педагогічній науці. Електронне наукове фахове видання "Теорія та методика управління освітою" ВИПУСК 2 (2009). <http://umo.edu.ua/katalogh-vidanj/elektronne-naukove-fakhove-vidannja-teorija-ta-metodika-upravlinnja-osvitoju-vipusk-2-2009> (Дата звернення 28.06.2024)

¹¹ Світовенко Д.В. ГЕНДЕР І ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ТРУДОВОГО ПРАВА. Соціальне право. 2021. № 3. С. 140-146. С. 145. URL: <https://soclaw.com.ua/index.php/journal/article/view/527/517> (Дата звернення 28.06.2024)

взаємодії притаманні усі характеристики соціальних взаємин. Разом із цим, дослідниця стверджує, що у вітчизняній психології не проводилося спеціальних наукових досліджень гендерної взаємодії у системі соціальних відносин, у яких би цей феномен був комплексно та всебічно вивчений¹²

М. Ткалич також зазначає, що особистість виробляє свій гендер у кожній взаємодії, у кожній ситуації, у кожній інституції, у якій вона опиняється. Гендер – це те, що ми привносимо в наші взаємодії, а також те, що породжується в перебігу цих взаємин¹³.

Гендер – як соціальна категорія, гендер як психолого-організаційна категорія, гендер як соціально-психологічна категорія¹⁴.

Гендер як соціально-психологічна категорія складається біологічного підґрунтя – належності до певної біологічної статі; психологічної статі особистості; гендерної ідентичності як сприйняття й усвідомлення своєї статевої належності; гендерних ролей і статусів, насамперед шлюбного та репродуктивного; гендерних переконань, репрезентацій та стереотипів, властивих особистості, яких особистість набуває в процесі соціалізації і яка формує людину як представника певної гендерної групи і значною мірою обумовлена особливостями культури, традицій, вихованням та соціальними очікуваннями¹⁵.

Отже, гендер – як базове поняття нашого дослідження, є предметом активного наукового пошуку фахівців різних наукових напрямів, що свідчить про необхідність та доцільність ґрунтовного наукового дослідження різних його аспектів саме в контексті нашої наукової проблематики.

Важливим поняттям нашого дослідження є виховання, яке у різних наукових дослідженнях трактується по-різному. Вивчення та аналіз різних підходів до його трактування слугуватиме підґрунтям для продовження нашого дослідження в контексті базових понять «гендерне виховання» та «гендерна вихованість». Так, зокрема:

– виховання – це вплив суспільства на особистість, яка розвивається; спеціально організований і науково інструментований процес створення умов для розвитку особистості. У широкому розумінні виховання – це соціалізація, тобто процес формування інтелекту, фізичних і духовних сил підростаючого покоління; як педагогічна категорія – цілеспрямована діяльність, покликана

¹² Ткалич М.Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій : [монографія] / Маріанна Григорівна Ткалич. – Київ-Запоріжжя: ЗНУ, 2015 – 315 с. С.15 https://www.academia.edu/35541989/%D0%A2%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%87_%D0%9C_%D0%93_%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%96_%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%96%D1%96_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%83_%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B8_ (Дата звернення 28.06.2024)

¹³ Ткалич М.Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій : [монографія] / Маріанна Григорівна Ткалич. – Київ-Запоріжжя: ЗНУ, 2015 – 315 с. С. 19. (Дата звернення 28.06.2024)

¹⁴ Ткалич М.Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій : [монографія] / Маріанна Григорівна Ткалич. – Київ-Запоріжжя: ЗНУ, 2015 – 315 с. С.20. (Дата звернення 28.06.2024)

¹⁵ Ткалич М.Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій : [монографія] / Маріанна Григорівна Ткалич. – Київ-Запоріжжя: ЗНУ, 2015 – 315 с. С.55-56. (Дата звернення 28.06.2024)

сформувати систему якостей особистості, поглядів і переконань відповідно до виховання суспільних ідеалів. Як складне соціальне явище виховання є об'єктом вивчення різних наук (філософії, соціології, етнографії, економіки, біології, фізіології, генетики, психології), але саме педагогіка, як наука про виховання, здійснює повне й систематичне дослідження факторів впливу на особистість, принципів, змісту, мети, засобів і методів, шляхів організації цього процесу¹⁶.

У Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні зазначено: виховання – процес залучення особистості до засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та творчого ставлення до життя, спрямований на утвердження суспільно значущих норм і правил поведінки особистості¹⁷.

Виховання – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. У широкому розумінні виховання – це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства. Сюди входить як спеціально організований вплив виховних закладів, так і соціально-економічні умови, що діють певною мірою стихійно. У вузькому розумінні слова виховання є планомірним впливом батьків і школи на вихованця¹⁸.

В Енциклопедії освіти виховання трактується як усвідомлене та цілеспрямоване зрощування людини як особистості у відповідності зі специфікою цілей, соціальних груп й організацій, в яких воно здійснюється. На відміну від соціалізації – процесу неперервного, виховання – процес дискретний, перервний, здійснюється планомірно, обмежений місцем і часом¹⁹.

У навчально-методичній літературі виховання трактується як:

– процес формування досвіду (моделі) поведінки людини у духовній та соціальній сферах, а також у її стосунках з природою. Вихованість передбачає наявність у людини механізму орієнтації й саморегуляції, в основу якого покладено прийняті нею цінності, ставлення до всього, з чим вона стикається (О. Вишневський)²⁰;

– передача громадсько-історичного досвіду новим поколінням з метою підготовки їх до громадського життя та виробничої праці... Організований

¹⁶ ЕНЦИКЛОПЕДІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ, <https://esu.com.ua/article-34236> (Дата звернення 28.06.2024)

¹⁷ Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. 01.07.2004 N 1-7/6-98. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-98601-04#Text> (Дата звернення 28.06.2024)

¹⁸ Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне: Рівненські обереги, 2011. 552 с. - С.71 (Дата звернення 28.06.2024)

¹⁹ Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г.Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. - 1040 с. С. 87. (Дата звернення 28.06.2024)

²⁰ (Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. нмавч. Посібник. К.: Знання, 2008. - 566 с. С.15). (Дата звернення 28.06.2024)

процес виховання є планомірний цілеспрямований вплив з метою формування особистості²¹.

– динамічне складне явище, яке здійснюється на основі цілеспрямованого та організованого формування особистості, завдяки двосторонній взаємодії вихователів і вихованців²²;

– цілеспрямований процес розвитку особистості в соціумі, формування її особистісних якостей відповідно до цінностей та етичних норм, притаманних суспільству; педагогіка вивчає виховання з перспективи організації педагогічного процесу, застосування відповідних засобів педагогічного управління та комплексу відповідних впливів²³;

– взаємодія, співробітництво, у процесі якого провідна роль належить внутрішнім силам вихованця як особистості, а зусилля вихователів спрямовані на збереження, збагачення та розвиток цих сил, а не на формування стандартної особистості; таке трактування пов'язане з досягненнями педагогіки «вільного виховання», девізом якої став вислів: усе для дитини, що навколо дитини²⁴;

– процес систематичного і цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток індивіда з метою його підготовки до виробничої, суспільної та культурної діяльності, становлення і розвиток його як особистості протягом усього життя в ході власної активності та під впливом природного, соціального та культурного середовища у тому числі соціально організованої цілеспрямованої діяльності батьків та педагогів²⁵;

– цілеспрямований і систематичний вплив на людину для формування у неї властивостей, які вихователь вважає бажаними, необхідними²⁶.

Г. Ващенко, обґрунтовуючи власну позицію виховного ідеалу молоді, наголошує: «...завдання виховання української молоді передбачає розвиток світогляду, добру фахову підготовку і розвинені формальні здібності інтелекту; світогляд – певна система знань, спираючись на яку, людина може розв'язувати питання про буття, як в його основах, так і в окремих явищах»²⁷.

А. Василюк, пропонуючи тлумачення поняття «виховання» виокремлює такі три позиції:

²¹ Пащенко М.І., Красноштан І.В. Педагогіка: навч. посіб. К.: “Центр учбової літератури”, 2019. - 228 с. С. 189. (Дата звернення 28.06.2024)

²² Психологія та педагогіка : підручник [Максименко С.Д., Євтух М.Б., Ковленко В.В., Цехмістер Я.В., Лазуренко О.О.]; за ред. С.Д. Максименка. - К.: Видавничий Діс “Слово”, 2013. 584 с. - С. 449 (Дата звернення 28.06.2024)

²³ Козловський Ю.М., Ортинський В.Л., Дольнікова Л.В. Педагогіка: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. 180 с. (Дата звернення 28.06.2024)

²⁴ Чепіль М.М., Дудник Н.З. Педагогічні технології: навч. посібник. К.: Академвидав, 2012. 224 с. С.137 (Дата звернення 28.06.2024)

²⁵ Чернілевський Д.В. Методологія наукової діяльності. За ред. проф. Д. Чернілевського. Вінниця: в-во АМСКП, 2010. 484 с. С. 450 (Дата звернення 28.06.2024)

²⁶ Юридична психологія. Словник: довідкове видання. За заг. Ред. Л.І.Казміренко, Є.М. Мойсєєва. – Вид.2-е, уточ. та доп. К.:КНТ, 2008. 224 с. С. 20. (Дата звернення 28.06.2024)

²⁷ Вашенко Г. Виховний ідеал. Записки виховника. Ч. 2-4, 1976. В-во Центральної Управи Спілки Української Молоді, Брюссель-Торонто-Нью Йорк-Лондон-Мюнхен. 208 с. С.200 (Дата звернення 28.06.2024)

– виховання для вільного часу – акцент у вихованні на ефективне використання вільного часу;

– виховання національне – історично зумовлена і створена народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій та звичаїв, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючого покоління, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь;

– виховання в школі – виховання в період шкільного віку дітей і молоді, яке контролюється педагогами; існує також «паралельне (приховане) виховання», перебіг якого дорослі не можуть контролювати належним чином²⁸.

Заслужують на увагу погляди С. Цюри, яка наголошує, що виховання це особливий вид людської діяльності, який розглядають як соціальне явище. Також авторка тлумачить виховання як особливу взаємодію між двома, або більше учасниками, щодо певної спільної (педагогічної) мети. Дослідниця зазначає, що педагогіка розглядає виховання як явище історичне, конкретне у місці та часі, взаємозумовлене соціальними чинниками, своєрідне у вияві мети, завдань, змісту, форм, методів і засобів виховного впливу²⁹.

В. Сухомлинський стверджує, що виховання є тривалою, багаторічною підготовкою маленької людини до розуміння істини: Людина – найвища цінність. Розуміння не споживацького, не для себе, а для людей. Одна з тонких граней педагогічної майстерності, на думку відомого педагога, творити у своєму вихованцеві потребу в людині³⁰.

Таким чином, змістове наповнення поняття «виховання» відображає як історичні традиції, так і сучасне трактування змісту виховання, містить як теоретико-наукові підходи, так і практико-зорієнтований контекст.

Проблематика нашого дослідження зумовлює необхідність пошуку трактування понять «гендерне виховання» та «гендерна вихованість», а також виокремлення їх особливостей.

Гендерне (англ. gender – рід) виховання – цілеспрямований систематичний вплив на свідомість, почуття, поведінку вихованців з метою формування у них егалітарних (партнерських) цінностей, поваги до особистості незалежно від статі, розвитку індивідуальних якостей і здібностей задля їх самореалізації, оволодіння навичками статево толерантної поведінки³¹.

Енциклопедія освіти пропонує таке визначення: гендерне виховання ... має бути спрямоване на усвідомлення дітьми та молоддю цінності суспільства з різними можливостями для самореалізації та розвитку творчого потенціалу та

²⁸ Василюк А.В., М. Танась. Педагогічний словник-лексикон (українсько-англо-польський). Вид.2-ге, уточ. й доповн. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2013. 224 с. С.24 (Дата звернення 28.06.2024)

²⁹ Цюра С. Педагогіка особистого досвіду: практикум для самостійної роботи. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 185 с. С.16-17. (Дата звернення 28.06.2024)

³⁰ Сухомлинський В. Я розповім вам казку.. Філософія для дітей / В. Сухомлинський; уклад. Сухомлинська О.В. Х.: ВД «Школа». 2018. 576 с. С.16-17. (Дата звернення 28.06.2024)

³¹ Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посібник. - К.: "Академвидав", 2006. - 352 с. С. 287(Дата звернення 28.06.2024)

розвитку як чоловіків, так і жінок, а також на здатність молодих сприяти гармонізації гендерних відносин у реальному житті³².

Вихованість – комплексна властивість особистості, яка характеризується наявністю і ступенем сформованості соціально-цінних якостей і властивостей, що відображають усебічність розвитку³³.

Н. Козлов зазначає, що під вихованістю у повсякденному житті зазвичай розуміються гарні манери, уміння адекватно вести себе в суспільстві і повагу до інших людей³⁴.

У Публічному електронному словнику української мови зазначено: вихованість – уміння добре поводити себе в товаристві, володіти своїми почуттями³⁵.

Вихованість – результат виховання, який виявляється у соціально прийнятній поведінці особи, вмінні діяти справедливо, компетентно, на рівні вікових особливостей³⁶.

В. Мудрік наголошує, що вихованість – комплексна характеристика особистості, яка враховує наявність і рівень сформованості в особистості суспільно значущих якостей. Вихованість відображає той чи інший ступінь соціалізації особистості або рівень засвоєння нею системи відносин, яка є сукупністю прийнятих особистістю соціальних норм і цінностей, що відображається у її свідомості і реалізується нею в діяльності та цілеспрямованій поведінці³⁷.

Спираючись на аналіз змістових характеристик, беручи до уваги специфіку проблематики нашого дослідження, ми пропонуємо авторські визначення понять «гендерне виховання» та «гендерна вихованість». У дисертаційному дослідженні гендерне виховання розглядається як організований процес систематичного виховного впливу вихователів закладу дошкільної освіти та батьків на дитину з метою засвоєння нею знань про взаємини статей, формування у неї цілісних уявлень про гендерні особливості та відмінності кожної статі, розвиток культури статево рольової поведінки.

Гендерна вихованість дітей старшого дошкільного віку розглядається як інтегрована особистісна характеристика дитини, зовнішнім проявом якої є гендерна освіченість, емоційно-ціннісне та шанобливе ставлення до дорослих і дітей різної статі, сформована культура статево рольової поведінки.

³² Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. - 1040 с. С. 128. (Дата звернення 28.06.2024)

³³ Дольнікова Л.В., Мукан Н.В. Професійна педагогіка: навчальний посібник. Львів: видавництво Львівської політехніки, 2021. 240 с. (Дата звернення 28.06.2024)

³⁴ Козлов Н.І. Вихованість. Енциклопедія практичної психології.

<http://psychologis.com.ua/vospitannost.htm>

³⁵ Укрліт. ОРГ. Публічний електронний словник української мови. http://ukrlit.org/slovnky/slovnky_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh (Дата звернення 28.06.2024)

³⁶ Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. 01.07.2004 N 1-7/6-98. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-98601-04#Text> (Дата звернення 28.06.2024)

³⁷ Мудрік В.І. Структура фізичної вихованості особистості. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал Матеріали звітної науково-практичної конференції , 2021, 2 . Типовіт, м. Івано-Франківськ, Україна, стор. 88-90. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3721/> (Дата звернення 28.06.2024)

Важливими базовими поняттями нашого дослідження є дошкільний вік та дошкільна освіта. Пропонуємо їх змістові характеристики.

Дошкільний вік – період інтенсивного психічного розвитку й появи нових психічних особливостей, упродовж якого відбувається збагачення й упорядкування чуттєвого досвіду дитини, опановування специфічно людськими формами сприйняття та мислення, бурхливий розвиток уяви, формування паростків довільної уваги та смислової пам'яті. Дошкільний вік, у широкому розумінні, охоплює період від народження до початку навчання в школі, у вузькому – від 3 до 6 (7) років. Згідно з періодизацією, у дошкільному віці виокремлюють такі періоди: молодший дошкільний вік – від 3 до 4 років; середній дошкільний вік – від 4 до 5 років; старший дошкільний вік – від 5 до 6-7 років³⁸.

У Законі України «Про дошкільну освіту» зазначено: «Старший дошкільний вік (від п'яти до шести (семи) років)» (ст.4.п.4.)³⁹.

Як зазначає І. Бех, дитина дошкільного віку не Его-центрована, а Само-центрована. Вона ще не сприймає диференційовано (а тим більше змістовно) своє Я. У більшості її Я – це сукупність тілесних ознак, за якими вона само ідентифікується. Така особливість відбивається й на її самоповазі лише як реакції на різноманітні фрустрації (недосягнення мети, успіху)⁴⁰.

У довідковій літературі знаходимо ґрунтовне трактування вікових особливостей старшого дошкільного віку. Загалом, дошкільний вік – період життя дитини від трьох до шести (семи) років. Розрізняють молодший (3-5 р.) і старший (5-6 р.). У старшому дошкільному віці відбуваються характерні зміни у різних органах та системах (таблиця 1.2.). Старший дошкільний вік є періодом інтенсивного психічного розвитку. Особливості цього етапу проявляються в прогресивних змінах у всіх сферах, починаючи від вдосконалення психофізіологічних функцій і закінчуючи виникненням складних особистісних новоутворень.

Таблиця 1.2.

Вікові особливості дітей старшого дошкільного віку

Старший дошкільний вік (5-6 (7) р.)	
фізичний розвиток	завершується формування скелета, зростають силові показники, удосконалюється координація різних м'язових груп, формується постава
емоційно-вольова сфера	виникають прийоми саморегуляції, прояви самостійної поведінки, формується почуття обов'язку та відповідальності, домінує ініціативність дій, активно проявляється здатність до повноцінного спілкування, з'являється вміння підпорядковувати свої дії словесно сформульованим завданням; вольова організація поведінки залишається недосконалою
пам'ять	мимовільний характер; дитина краще запам'ятовує те, що для неї викликає найбільший інтерес, залишає найбільші враження; обсяг фіксованого

³⁸ Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. - Київ: ФОП Ференець В.Б., 2020. 44 с. С.39 (Дата звернення 28.06.2024)

³⁹ Закон України Про дошкільну освіту, 6 червня 2024 р. <https://www.rada.gov.ua/news/razom/250462.html> (Дата звернення 28.06.2024)

⁴⁰ Бех І.Д. Дошкільна освіта: трансформаційні орієнтири. Дошкільна освіта в контексті ідей Нової української школи: збірник наукових праць. Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2020.- С.7-20. С.16(Дата звернення 28.06.2024)

	матеріалу багато в чому визначається емоційним ставленням до даного предмету або явища; міцність запам'ятовування зростає; дитина в змозі відтворити отримані враження через досить тривалий термін; основне досягнення – розвиток довільного запам'ятовування
сфера відчуттів	відзначається істотне зниження порогів усіх видів чутливості; підвищується диференційованість сприйняття; особливу роль у розвитку сприйняття відіграє перехід від використання предметних образів до сенсорних еталонів (загальноприйняте уявлення про основні види кожної властивості); розвивається чітка вибірковість сприйняття по відношенню до соціальних об'єктів
Увага	мимовільний характер; стан підвищеної уваги пов'язано з орієнтуванням у зовнішньому середовищі, з емоційним ставленням до оточуючого; істотне підвищення стійкості уваги відзначається в дослідженнях, в яких дітям пропонується розглядати картинки, описувати їх зміст, слухати розповідь; переломний момент у розвитку уваги пов'язаний з тим, що діти вперше починають свідомо керувати своєю увагою, утримуючи її на визначених предметах
Мова	дає можливість заздалегідь словесно виділити значимі для певної задачі предмети, організувати увагу, враховуючи характер майбутньої діяльності

Дитина старшого дошкільного віку ще не здатна до тривалих зусиль і часто діє імпульсивно, під впливом безпосередньо сприйнятої ситуації вирішує внутрішні завдання свого розвитку, які полягають у створенні емоційно забарвленої картини навколишнього світу, самого себе та свого місця у світі; поступово поряд з елементарними емоціями зароджуються вищі моральні, естетичні та інтелектуальні почуття, інтенсивно розвивається воля, предметом уваги стає світ соціальних відносин, до якого дитина прагне потрапити. Важливою характеристикою соціальної ситуації розвитку є стабілізація взаємин з однолітками, створення таким чином дитячого суспільства. Неспівпадіння реальних можливостей і прагнення долучитися до проблем дорослих діти компенсують моделюванням бажаних відносин у сюжетно-рольовій грі, яка стає провідною діяльністю. Зміст ігор дедалі більше наближається до життєвого контексту, урізноманітнюються способи сюжетобудування, зростає здатність дитини до самоорганізації, планування, здійснення контрольних-оцінювальних дій, що формує соціальні якості особистості. Наприкінці дошкільного віку дитина здатна керувати своєю поведінкою, спираючись на внутрішнє мовлення та розумової дії, – яскраво виражена саморегуляція є свідченням дошкільного розвитку та кризою 6-ти (7-ми) років⁴¹.

Старший дошкільний вік, як окрема вікова категорія розвитку особистості трактується С. Гальчевським в контексті акмеологічної підтримки цілісного розвитку особистості. Автор зазначає, що у цьому віковому періоді проводиться перша діагностика шкільної зрілості дитини дошкільного віку, основна мета якої – визначити найбільш сприятливі для подальшого розвитку дитини умови

⁴¹ Дошкільний вік/ А.М. Гончаренко // Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс] //Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. <https://esu.com.ua/article-21154> (Дата звернення 28.06.2024)

освіти, включаючи вибір освітньої програми, і надати допомогу вчителям у розробці індивідуальних програм навчання і виховання, знайти спосіб корекції виявлених відхилень, знайти обдарованих дітей⁴².

Заклад дошкільної освіти, у контексті пошуку та застосуванні найбільш оптимальних підходів організації освітнього процесу, зазначає С. Гальчевський, який виокремлює дві крайності, які не сприяють вихованню у майбутньому автентичної особистості. Схарактеризуємо їх:

– перша пов’язана з уявленням про те, що навчання дітей дошкільного віку – найважливіший елемент освітнього процесу, а тому воно повинно нагадувати навчання в школі;

– друга – це позиція вихователів та батьків, яка передбачає розвиток особистості тільки засобами гри⁴³.

Заклад дошкільної освіти є юридичною особою та діє на підставі власних установчих документів, які розробляються та затверджуються засновником (засновниками) відповідно до законодавства та інших нормативно-правових документів. Заклад дошкільної освіти у своїй діяльності керується Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», іншими законодавчими та підзаконними актами, рішеннями (розпорядженнями) засновника або уповноваженого ним органу (посадової особи), цим Положенням та власними установчими документами. Заклад дошкільної освіти здійснює свою діяльність на підставі відповідної ліцензії, виданої у встановленому законодавством порядку⁴⁴.

У Законі України «Про дошкільну освіту» (2024) зазначено:

– дошкільний підрозділ – структурний підрозділ юридичної особи, основним видом діяльності якого є освітня діяльність у сфері дошкільної освіти;

– заклад дошкільної освіти – юридична особа, основним видом діяльності якої є освітня діяльність у сфері дошкільної освіти;

– заклад освіти, що забезпечує здобуття дошкільної освіти (далі – заклад освіти) – заклад дошкільної освіти або інший заклад освіти, що має дошкільний підрозділ⁴⁵.

Заклад дошкільної освіти – освітній заклад, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, створює умови для її фізичного, психічного, розумового, духовного і комунікативного розвитку, соціальної адаптації та готовності навчатися впродовж життя⁴⁶.

⁴² Пальчевський С.С. Акмеологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Кондор, 2008. 398 с. С. 46 (Дата звернення 28.06.2024)

⁴³ Пальчевський С.С. Акмеологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Кондор, 2008. 398 с. С. 148. (Дата звернення 28.06.2024)

⁴⁴ Положення про заклад дошкільної освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2021 р. № 86. (Дата звернення 28.06.2024) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2021-%D0%BF#n9> (Дата звернення 28.06.2024)

⁴⁵ Закон України Про дошкільну освіту, 6 червня 2024 р. <https://www.rada.gov.ua/news/razom/250462.html> (Дата звернення 28.06.2024)

⁴⁶ Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. - Київ: ФОП Ференець В.Б., 2020. 44 с. С.39(Дата звернення 28.06.2024)

Різноманітність та варіативність американських дошкільних закладів обумовлюється джерелами їхнього фінансування: приватні (Private preschools), державні (Head Start-State pre-schools) та громадські дошкільні установи (Public Preschools).

Н.Мельник дошкільні навчальні заклади США класифікує за формою та часом перебування у них дітей: дошкільна ігрова група (pre-school play group, playgroup); центр догляду за дитиною, або сімейний центр по догляду за дитиною (day care, family childcare); дитячий дошкільний заклад для дітей раннього віку, або школи для дітей раннього віку (nursery school); дитячий садок (kindergarten); лісові дитячі садки або садки під відкритим небом (forest/wood kindergarten, open-air kindergarten, nature kindergartens, outdoor nursery, nature preschool). Дослідниця наголошує, що в цих дошкільних закладах діти можуть перебувати як протягом повного робочого дня (All-day kindergartens, Full-day kindergartens), так і протягом кількох годин (Part-time kindergartens)⁴⁷.

Прототипом закладу дошкільної освіти були «захоронки», виховні заклади, які виникли наприкінці XIX ст. в Європі насамперед для бідних дітей, батьки яких тяжко працювали і зовсім не мали часу займатися вихованням своїх дітей. *Захоронка* — це установа для виховання дітей у дошкільному віці, від 3 до 7 років, на зразок сучасних дитячих садків. У великих містах Галичини в 30-ті роки XX ст. працювало до 20 постійно діючих закладів — «захоронок». У повітових містах і сільській місцевості влітку функціонували сезонні «діточні садки» для дітей віком 3-10 років, що стало передумовою становлення суспільного дошкільного виховання на західноукраїнських землях у 20–30-ті роки XX ст., чому сприяли громадські товариства «Просвіта», «Українська захоронка», «Рідна школа» та ін. «Українська Захоронка» (до 1912 – Руська Захоронка) – українське доброчинне товариство, котре займалося соціальною опікою над українськими дітьми-сиротами, матеріальною допомогою, педагогічним наглядом та національно-патріотичним вихованням⁴⁸.

Питання організованого суспільного дошкільного виховання було провідним у професійній педагогічній діяльності Софії Русової. Педагогиня зазначала, що «.... дитина мусить виростати в чистому, добре провітрюваному приміщенні, мусить мати здорову страву.... ще однією умовою доброго розвитку дитини є виробка в неї добрих звичок до праці, до товариства, до совісного виконання своїх маленьких обов'язків... Для найкращого розвитку дитини умови дають дошкільні установи – добре організовані дитячі садки, захоронки, ясла, майдани...»⁴⁹.

⁴⁷ Мельник Н.І. Розвиток дошкільної освіти у США. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Інститут проблем виховання НАПН України. К.: 2011. 14 с., С. 10. <chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://nenc.gov.ua/doc/autoref/melnuk.pdf> (Дата звернення 28.06.2024)

⁴⁸ Крутий К. Українські захоронки, огорожі, світлиці та півоселі, або з історії дошкільної освіти в Галичині. Назва з екрану. <https://ukrdeti.com/tag/ukra%D1%97nski-zaxoronki/> (Дата звернення 28.06.2024)

⁴⁹ Софія Русова і Галичина: зб. статей і матеріалів. Упор. З.І. Нагачевська. Івано-Франківськ: Видавничо-поліграфічне товариство «Вік». 1996. 128 с. С.22 (Дата звернення 28.06.2024)

Софія Русова наголошувала на необхідності дотримання гігієнічних умов приміщення самої дошкільної установи, а також на обов'язковість розташування будівлі цієї установи в саду або неподалік лісу, щоб діти якомога частіше були на свіжому повітрі: пізнання навколишнього, ігри, відпочинок. У професійній діяльності С. Русова рекомендувала якомога більше використовувати різномірний матеріал, який не повинен бути коштовним, але повинен відображати, насамперед, особливості місцевості, де живуть вихованці (квіти, пісок, глина, каміння, води тощо)⁵⁰.

У Законі України «Про дошкільну освіту» зазначено, що дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні. Дошкільна освіта – цілісний процес, спрямований на: забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду (ст. 4, п.1,п.2)⁵¹.

У Законі України «Про освіту» знаходимо: дошкільна освіта – це першооснова формування і подальшого розвитку дитини, що забезпечує цілісний розвиток, розвиває фізичні, інтелектуальні та творчі здібності дитини через виховання, навчання, соціалізацію, формування необхідних життєвих навичок (стаття 11)⁵².

Дошкільна освіта є важливим етапом для цілісного розвитку дитини. Нині її зміст органічно пов'язаний з ідеями Нової української школи: він забезпечує наступність між дошкільною та початковою освітою в умовах шкільної реформи. В Україні дошкільна освіта є обов'язковою частиною у системі безперервного навчання. Відповідальність за навчання дитини у дитсадку несуть її батьки або особи, які їх замінюють, та навчальні заклади, де діти перебувають⁵³.

Дошкільна освіта – процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку. Дошкільна освіта. є обов'язковою первиною. складовою системи безперервної освіти в Україні. Систему дошкільної освіти складають:

- заклади дошкільної освіти;
- наукові та методичні установи;
- органи управління освітою;
- освіта і виховання у сім'ї (домашня освіта).

Завдання дошкільної освіти в Україні – збереження і зміцнення фізичного, психічного та духовного здоров'я дитини; виховання любові до батьківщини,

⁵⁰ Софія Русова і Галичина: зб. статей і метаріалів. Упор. З.І. Нагачевська. Івано-Франківськ: Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”. 1996. 128 с. (Дата звернення 28.06.2024)

⁵¹ Закон України Про дошкільну освіту, 6 червня 2024 р. <https://www.rada.gov.ua/news/razom/250462.html> (Дата звернення 28.06.2024)

⁵² Закону України “Про освіту” <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Дата звернення 28.06.2024)

⁵³ Дошкільна освіта. Офіційний сайт МОН України. Назва з екрану. <https://mon.gov.ua/tag/doshkilna-osvita?&type=all&tag=%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0> (Дата звернення 28.06.2024)

шанобливого ставлення до родини, поваги до нар. традицій і звичаїв, державної та рідної мов, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення й довкілля; формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду; виконання основних вимог дошкільної освіти; забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту; здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї⁵⁴.

Як зазначає О. Рейпольська, місія дошкільної освіти – забезпечення умов для всебічного та гармонійного розвитку дітей раннього та дошкільного віку, їх соціалізації на основі консолідації зусиль усіх соціальних інститутів.

Цінності дошкільної освіти: повага до дитини та особливостей її розвитку; фізичне, психічне та соціальне здоров'я дитини; визнання самоцінності дошкільного дитинства, його особливої ролі в розвитку особистості; щасливе проживання дитиною дошкільного дитинства як передумова її повноцінного подальшого розвитку; надбання національного досвіду суспільного та сімейного виховання для збагачення людського потенціалу суспільства.

О. Рейпольська виокремлює пріоритети дошкільної освіти, зокрема: увага суспільства до розвитку дитини у ранній і дошкільний періоди дитинства; створення сприятливих умов для досягнення дитиною дошкільної зрілості, становлення базових особистісних якостей у різних видах активності; побудова освітнього процесу в закладах дошкільної освіти з урахуванням потреб та інтересів дитини, пріоритету її досвіду у всіх специфічно дитячих видах діяльності та його технологічне забезпечення на основі компетентнісного, діяльнісного та інтегрованого підходів; розроблення змістових і процесуальних характеристик педагогічного просвітництва батьків та системи забезпечення якості фахової підготовки педагогічних працівників дошкільної освіти⁵⁵.

О. Косенчук визначає пріоритетні напрями розвитку дошкільної освіти України у воєнний й післявоєнний час, зокрема:

- діджиталізація: використання додаткового цифрового ресурсу задля організації дистанційного, змішаного, очного формату навчально-пізнавальної діяльності у закладах дошкільної освіти;

- максимально застосувати вебресурси закладу дошкільної освіти: розміщувати методичні кейси, створювати/поповнювати банки розвивальних ігор для виховання та розвитку дітей дошкільного віку, відео заняття, описи та алгоритми проведення дослідів та експериментів, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей;

- роботу з батьками організовувати на партнерській взаємодії, для доцільного та адресного консультування та просвіти батьків, вивчати їхні

⁵⁴ Дошкільна освіта / А. М. Богуш // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. – Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-21151> (Дата звернення 28.06.2024)

⁵⁵ Рейпольська О. Дошкільна освіта як складова частина системи безперервної освіти в Україні. 11 березня 2020 р. <https://vseosvita.ua/c/vseosvita/post/6729> (Дата звернення 28.06.2024)

потреби і запити щодо надання освітніх послуг для подальшого проєктування індивідуальної освітньої траєкторії дітей дошкільного віку в період війни;

- створювати умови для організації освітнього простору для професійного розвитку педагогічних працівників, у тому числі щодо організації дистанційної та змішаної форми освітнього процесу, психолого-педагогічного супроводу дітей та їхніх батьків в умовах війни тощо;

- обирати та впроваджувати ефективні канали комунікації з батьками та педагогічними працівниками;

- педагогам доцільно застосовувати у роботі з дітьми метод спостереження для оцінки психологічного та емоційного стану дитини, фіксувати випадки регресивного стану (відкатування в поведінці та реакціях до більш раннього віку) доречними будуть тілесні ігри та вправи, залучати практичного психолога, батьків;

- змістово-технологічне забезпечення формування навичок безпечної поведінки, стресостійкості, збереження фізичного, психологічного, емоційного здоров'я із застосуванням освітнього процесу у дистанційному та змішаному форматі;

- зміна програм підготовки майбутніх вихователів, керівників (директорів) закладу дошкільної освіти відповідно до нових реалій⁵⁶.

У контексті означеного варто наголосити на тому, що одним із базових принципів Нової української школи є уявлення про безперервність освіти. Це означає, що процес виховання, навчання та формування особистості починається відразу від народження і триває пожиттєво. Спираючись на аналіз нормативних документів, ми наголошуємо, що держава визнає базовими етапами фізичного, психічного та соціального становлення особистості дитини такі вікові періоди: вік немовляти (до року), ранній вік (1-3 роки), передшкільний вік (3-6/7 років). Саме тому дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні, у державі визнається пріоритетність дошкільної освіти та створюються необхідні умови для її здобуття.

Тож ми констатуємо, що дошкільна освіта – цілісний, систематичний, структурований процес, спрямований на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб.

Дошкільна освіта є самоцінною первинною ланкою системи безперервної освіти, що закладає підґрунтя розвитку особистості дитини для її навчання упродовж життя. Дошкільна освіта для дітей старшого дошкільного віку (з п'яти років), згідно з законодавством України, є обов'язковою⁵⁷.

⁵⁶ Косенчук О. Дошкільна освіта в Україні: нові реалії та перспективи. Педагогічні науки : науковий журнал. 2022. 79. С. 151-156. <https://pednauki.pnpu.edu.ua/issue/view/15838/8906> (Дата звернення 28.06.2024)

⁵⁷ Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку / Національна академія педагогічних наук України. – Київ: ФОП Ференець В.Б., 2020. – 44 с. с. 8. <https://drive.google.com/file/d/12ta1d3vfwTtFhITpMTcJ-NO3SISU47Gd/view> (Дата звернення 28.06.2024)

У Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку зазначено, що завдання дошкільної освіти (від трьох до шести-семи років) спрямовані на особистісне зростання дитини, набуття вікової зрілості в різних видах дитячої діяльності, формування базових компетентностей, важливих для подальшого розвитку на наступних рівнях освіти, зокрема комунікації, навичок командної роботи, креативності, критичного мислення тощо⁵⁸.

В. Кремень наголошує, що дошкільна освіта – це сфера, де починають втілюватися засадничі напрями сучасного виховання особистості, спрямовані на формування у дитини духовних цінностей і моральних якостей, патріотизму й національно-культурної ідентичності⁵⁹.

Дошкільна освіта є першою ланкою в системі безперервної освіти. Як зазначає В. Кремень, дошкільна освіта, будучи самобутньою, потребує осучаснення шляхом створення та впровадження у практику нового законодавства, освітніх інновацій, технологій, підвищення компетентності педагогічних працівників закладів дошкільної освіти. Оновлена та модернізована дошкільна освіта дасть потужний імпульс новим можливостям для розвитку людського капіталу, всієї національної освіти та економіки. У цьому процесі Національна академія педагогічних наук України всіляко сприятиме ефективній реалізації пріоритетів державної освітньої політики, відстоюючи освітні права, інтереси та потреби як дітей, так і освітян⁶⁰.

Отже, аналіз базових понять нашого дослідження дає можливість систематизувати означені поняття у дві групи. Перша група охоплює такі базові поняття: гендер, виховання, гендерне виховання, гендерна вихованість. У цю групу ми об'єднали поняття, які пов'язані між собою цільовими ознаками організації освітнього процесу. Друга група містить поняття, пов'язані віковими (старший дошкільний вік) та суспільно-зорієнтованими (дошкільна освіта, заклад дошкільної освіти) ознаками цього освітнього процесу є дошкільна освіта, старший дошкільний вік, заклад дошкільної освіти.

Грунтовний аналіз означених базових понять слугуватиме подальшому науковому пошуку проблематики нашого дослідження.

1.2. Проблема гендерного виховання у педагогічній теорії

Проблема гендерного виховання є актуальною і поширеною у сучасних вітчизняних дослідженнях. Гендерне виховання – цілеспрямований, чітко організований процес формування в учнівської молоді андрогінних якостей особистості, рис характеру, навичок і звичок гендерно збалансованої соціальної

⁵⁸ Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку /Національна академія педагогічних наук України. – Київ: ФОП Ференець В.Б., 2020. – 44 с. с. 17.
<https://drive.google.com/file/d/12ta1d3vfwTtFhITpMTCJ-NO3SISU47Gd/view> (Дата звернення 28.06.2024)

⁵⁹ Кремень В.Г. Освіта дітей раннього та дошкільного віку в контексті їх безперервного розвитку. Вісник Національної академії педагогічних наук України. Том 3, № 2, 2021. С.1-8, С. 4.
<https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/issue/view/5> (Дата звернення 28.06.2024)

⁶⁰ Кремень В.Г. Освіта дітей раннього та дошкільного віку в контексті їх безперервного розвитку. Вісник Національної академії педагогічних наук України. Том 3, № 2, 2021. С.1-8, С. 7.
<https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/issue/view/5> (Дата звернення 28.06.2024)

поведінки, а також егалітарних поглядів та переконань, потреб і мотивів толерантної соціокультурної діяльності та соціальної активності, побудованих на принципі гендерної рівності⁶¹.

Гендерне виховання виділене як окремий вид, водночас простежується дуже тісний його зв'язок з іншими видами виховання: національним, моральним, сімейним, правовим, трудовим, розумовим та іншими. Гендерне виховання сприяє формуванню егалітарної свідомості, вихованню всебічно розвиненої, гармонійної особистості, вільної від стереотипів та упереджень за ознакою статі, здатної розбудовувати громадянське суспільство⁶².

С. Лозинська та У. Худзей зазначають, що зважаючи на те, що статеворольове виховання містить категорії моралі та моральності, його часто ототожнюють зі статевим (воно тлумачиться як складова виховного процесу), що забезпечує «нормальний» статевий розвиток дітей і молоді та спрямований на засвоєння ними правил взаємин із представниками протилежної статі. Отож, проблема виховання дітей різних статей є доволі складною та неодноразово висвітлювалась у педагогічній науці. Незважаючи на поширеність гендерних досліджень, питання гендерного виховання молодого покоління здебільшого висвітлюються по-різному і розглядаються в межах статево-рольового підходу. Так, синонімічним поняттю «статево-рольове виховання» дітей визначають поняття «гендерне виховання» і розробляють його в межах гендерної соціалізації⁶³.

Вітчизняні гендерні дослідження є досить розгалуженими і містять наукові розвідки у таких напрямках: пізнання психологічних закономірностей поведінки та діяльності людей як суб'єктів гендерних характеристик; історико-педагогічна та соціальна категорії; культурно-історичний феномен, що визначається не тільки біологічно, але й соціокультурно; сукупність (інтегровані ознаки) уявлень про особистісні та поведінкові особливості чоловічого та жіночого співіснування тощо.

Проаналізуємо зміст сучасних вітчизняних гендерних досліджень.

Важливим напрямом гендерних досліджень ми визначаємо історичний: саме в контексті історико-педагогічного та культурно-історичного аспектів схарактеризуємо наукові здобутки дослідників.

Так, зокрема, Е. Степанова, вивчаючи історичні аспекти виникнення та розвитку поняття «гендер», зазначає, що гендер – досить складне поняття, оскільки розкриває багатоаспектний зміст явища. Дослідниця наголошує, що

⁶¹ Дороніна Т.О. Теорія і практика гендерної освіти і виховання учнівської молоді в навчальних закладах України (II половина XX – початок XXI століття). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Запоріжжя, 2012. С. 20. <https://scholar.google.ru/citations?user=ThxqHEgAAAAJ&hl=uk> (дата звернення 02.07.2024)

⁶² Остапчук О. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до гендерного виховання учнів підліткового віку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. педагогічних наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Житомир, 2012. 22 с. <chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhblofcejpeomlnpah/http://eprints.zu.edu.ua/7186/1/%D0%9E%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf> (дата звернення 02.07.2024)

⁶³ Лозинська, С., & Худзей, У. (2018). ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ. *Молодий вчений*, 5 (57), С. 61-63. С. 63 вилучено із <https://molodyvchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4457> (дата звернення 02.07.2024)

дане поняття вживається в декількох значеннях: гендер як соціально-рольова й культурна інтерпретація рис особистості та моделей поведінки чоловіка і жінки, на відміну від біологічної; гендер як набуття соціальності індивідами, що народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статей; гендер як політика рівних прав і можливо-статей чоловіків та жінок, а також діяльність зі створення механізмів щодо її реалізації⁶⁴.

На важливість гендерного виховання у педагогічній спадщині С. Русової вказує Л. Юда. У дослідженні зазначено, що гендерна освіта сприяє ознайомленню молоді з інституційними цінностями, нормами і правилами між статевого спілкування, сприяє розкриттю особливостей жіночої і чоловічої психології, формує у підлітків і молоді правильне уявлення про взаємини статей. С. Русова виокремлює педагогічні завдання, які стоять перед гендерним вихованням, зокрема: формування соціальної відповідальності між статями; прагнення мати міцну, дружню сім'ю, що відповідає сучасним вимогам суспільства; здатності розуміння інших людей і почуття поваги до них не лише як до людей узагалі, але й як до представників чоловічої чи жіночої статі, здатності враховувати й поважати їх специфічні статеві особливості у процесі спільної діяльності; здатності й прагнення оцінювати свої вчинки стосовно інших людей із урахуванням статевої належності. Л. Юда наголошує, що особлива цінність виховної концепції С. Русової полягає в тому, що вчена звертає увагу на національні виховні традиції і зазначає, що традиційно-побутова культура, закладена у родинному та громадському побуті українців, є тією соціальною практикою, яка конструє соціальну стать і відіграє провідну роль у формуванні соціально-значимих якостей особистості українських хлопців і дівчат, допомагає їм у процесі самоідентифікації і сприяє подоланню стереотипів меншовартості і другорядності тієї чи іншої статі⁶⁵.

У контексті історичного підходу доцільно проаналізувати погляди В. Сухомлинського на проблему гендерного виховання в початковій школі. Для розвитку особистості дівчаток і хлопчиків необхідно, на думку педагога, щоб вони брали участь в усіх видах діяльності, де успіх забезпечують сила волі, наполегливість, де порівнюються сила, витривалість, стійкість, рішучість хлопчиків і дівчаток, де відбувається глибоке й приховане інтелектуальне змагання між ними. Як зазначають дослідники, В. Сухомлинський радив педагогам так організовувати життя дитячого колективу, щоб не було в ньому суто чоловічих і суто жіночих видів діяльності (акцент здійснено на тому, що й найважчу фізичну працю хлопчики та дівчатка мають виконувати на рівних). У дослідженні наголошується на далекоглядності поглядів В. Сухомлинського

⁶⁴ Степанова Е.Р. СУТНІСТЬ ТА ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГЕНДЕР». СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА. матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 30-31 берез. 2017 р. – 2017. – С. 269-271.С. 270. <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/16412> (дата звернення 02.07.2024)

⁶⁵ Юда Л. А. Проблеми гендерного виховання у педагогічній спадщині Софії Русової // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Педагогічні ідеї Софії Русової в контексті Нової української школи» (Ріпки, 15-16 лютого 2019 р.). – С. 232–237. <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2120> (дата звернення 02.07.2024)

щодо проблеми рівності статей, які дають відповіді на актуальні запитання, що стосуються розвитку і формування підростаючої особистості та мають вирішальне значення у формуванні гендерної культури сучасної молоді: формування уявлень про батьківство та материнство, створення культури Матері, подолання педагогами статевих стереотипів тощо.

Позиція педагога-гуманіста, на думку авторів, не заперечує принципів гендерно чуйного виховання, що ґрунтується на врахуванні індивідуальних відмінностей та антропологічно зумовлених потенцій дитини як представника конкретної статі. У дослідженні зазначено, що виняткового значення у своїх численних працях В. Сухомлинський надавав формуванню в майбутніх батьків та матерів системи стійких етико-моральних цінностей, культури почуттів та взаємин, понять про усвідомлене батьківство та материнство. Він уважав, що статеve виховання є першоосновою емоційно-естетичного та громадянського становлення особистості. Воно має бути спрямоване на формування сім'янина⁶⁶.

У контексті означеного підходу, зокрема такого розгалуження як історико-культурний аспект, заслуговує на увагу дослідження Л. Ковальчук, присвячене проблемам гендерного виховання учнівської молоді в Німеччині. Дослідниця наголошує, що реалізацію гендерних принципів у системі освіти забезпечують такі умови: 1) серйозна теоретична і методична база, яку можуть створити педагоги-дослідники; 2) відповідна нормативна база, закладена в документах органів управління соціальним вихованням; 3) формування у педагогів розуміння необхідності гендерного підходу і установки на його практичне втілення; 4) відповідна змістовна і методична психолого-педагогічна підготовка педагогів⁶⁷.

Ще одним напрямом гендерних досліджень ми виокремлюємо соціальний. У цьому контексті заслуговує на увагу точка зору М. Ткалич, яка наголошує, що гендер є як індивідуально-психологічною, так і соціальною категорією, а, отже, гендерній взаємодії притаманні усі характеристики соціальних взаємин. Разом із цим, дослідниця стверджує, що у вітчизняній психології не проводилося спеціальних наукових досліджень гендерної взаємодії у системі соціальних відносин, у яких би цей феномен був комплексно та всебічно вивчений.⁶⁸

⁶⁶ Коляда Н., Кравченко О., Войтоваська А. Гендерне виховання педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. Нова педагогічна думка. Том 99 № 3 (2019). С. 157-160. <http://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/view/61/52> (дата звернення 02.07.2024)

⁶⁷ Ковальчук Л.О. Гендерне виховання учнівської молоді в Німеччині. Дисерт. на здобут.. наук. ступеня канд. педаг. наук. 13.00.07 - теорія і методика виховання. Тернопіль, 2008. 188 с. С.18 chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/3811/1/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf (дата звернення 02.07.2024)

⁶⁸ (С.15. Ткалич М.Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій : [монографія] / Маріанна Григорівна Ткалич. – Київ-Запоріжжя: ЗНУ, 2015 – 315 с. https://www.academia.edu/35541989/%D0%A2%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%87_%D0%9C_%D0%93_%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%96_%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%96%D1%96_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%

М. Ткалич також зазначає, що особистість виробляє свій гендер у кожній взаємодії, у кожній ситуації, у кожній інституції, у якій вона опиняється. Гендер – це те, що ми привносимо в наші взаємодії, а також те, що породжується в перебігу цих взаємин⁶⁹.

У контексті проблеми, яка розглядається, акцентуємо увагу на дитячій субкультурі. В. Сіткар наголошує, що дитяча субкультура є одним з основних компонентів гендерної соціалізації дитини. У процесі залучення до неї цілеспрямовано створюються умови, які сприяють накопиченню соціального досвіду, взаємодії дитини з однолітками, розвитку її умінь увійти в дитяче суспільство, діяти разом з іншими, тобто активно здійснюється процес соціальної адаптації. Разом з тим, як наголошує дослідник, пізнання світу однолітків, дорослих дає можливість прилучатись до цінностей інших людей, усвідомлювати свої переваги, інтереси, коректувати та формувати власну систему цінностей, тобто відбувається процес індивідуалізації. Саме в дитячому середовищі, на думку автора, іноді досить жорстко за допомогою субкультурних засобів – дитячого правового кодексу, дитячого фольклору, дитячого гумору, ігрових правил – відбувається підпорядкування дитини груповим нормам та оволодіння нею власною поведінкою, формування її як особистості. Крім того, важливу та найпершу особистісну категорію – статеву приналежність – дитина засвоює здебільшого завдяки іншим дітям. В. Сіткар стверджує, що у дитячій субкультурі, яка є невід'ємною частиною загальнокультурного середовища, формується цілісний життєвий досвід дитини, оскільки вона приймає вікові норми поведінки в групі однолітків, вчиться ефективним способом виходити з важких ситуацій, досліджує межі дозволеного, вирішує свої емоційні проблеми, вчиться впливати на інших, пізнає світ, себе та навколишніх. Завдяки дитячій субкультурі задовольняються важливі соціальні потреби дитини, такі як потреба в ізоляції від дорослих, близькості з іншими людьми за межами сім'ї, потреба в самостійності та участі в соціальних змінах⁷⁰.

Доцільно тут навести приклади дослідження М. Ткалич щодо гендеру загалом. Отож, гендер, як соціально-психологічна категорія, складається з біологічного підґрунтя – належності до певної біологічної статі; психологічної статі особистості; гендерної ідентичності як сприйняття й усвідомлення своєї статевої належності; гендерних ролей і статусів, насамперед шлюбного та репродуктивного; гендерних переконань, репрезентацій та стереотипів, властивих особливостей, які особистість набуває в процесі соціалізації і яка формує людину як представника певної гендерної групи і значною мірою

B0%D0%BB%D1%83_%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B8_ (дата звернення 02.07.2024)

⁶⁹ (С.19. Ткалич М.Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій : [монографія] / Маріанна Григорівна Ткалич. – Київ-Запоріжжя: ЗНУ, 2015 – 315 с. (дата звернення 02.07.2024)

⁷⁰ Сіткар В. Субкультура дитинства та її вплив на статеву соціалізацію особистості: гендерна парадигма / Гендерні дослідження : прикладні аспекти : монографія / [В. П.Кравець, Т.В. Говорун, О. М.Кікінежді та ін.] ; за наук. ред. В. П.Кравця. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с. С. 243. chrome-extension://kdpelmjpfajppnhbloffcjpeomlnpah/https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6622/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_1%D0%97_zbor_18.51.58.pdf (дата звернення 02.07.2024)

обумовлена особливостями культури, традицій, вихованням та соціальними очікуваннями⁷¹.

Важливим напрямом гендерних досліджень доцільно виокремити науково-навчальний напрям, який базується на результатах наукових досліджень, навчальних та навчально-методичних публікацій.

Заслуговує на увагу дослідження І. Лебідь. Так, авторка зазначає, що гендерне виховання – процес, спрямований на формування якостей, рис і властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі, рівноправні соціальні взаємини статей. Вітчизняна педагогіка розуміє гендерне виховання як виховання особистості певної статі, а не сексуального партнера⁷².

Мета гендерного виховання, як стверджує І. Лебідь, полягає не лише у формуванні правильного розуміння сутності моральних норм та установок у сфері взаємин статей, але й потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності. У процесі гендерного виховання, на думку авторки, необхідно вирішити низку конкретних педагогічних завдань, до яких відноситься формування:

- соціальної відповідальності у взаєминах між статями, переконання, що і в сфері інтимних відносин людина не є незалежною від суспільства;
- прагнення мати міцну, дружну сім'ю, що відповідає сучасним вимогам суспільства: рівноправність батька й матері в сім'ї, народження кількох дітей; свідоме і відповідальне ставлення до їх виховання як до свого обов'язку перед суспільством загалом, своїми батьками і дітьми;
- здатності розуміння інших людей і почуття поваги до них не лише як до людей взагалі, але й як до представників чоловічої чи жіночої статі, здатності враховувати й поважати їх специфічні статеві особливості в процесі спільної діяльності;
- здатності й прагнення оцінювати свої вчинки стосовно інших людей з урахуванням статевої належності, виробляти поняття хорошого й поганого вчинку в сфері цих відносин;
- усвідомлення себе представником своєї статі, що підтримує самооцінку і почуття самоповаги, впевненість і потенціал самореалізації;
- необхідних навичок спілкування й взаєморозуміння, а також здатності приймати усвідомлені рішення в сфері міжстатевих стосунків;
- уміння дружити і любити, досвіду нестатевої любові⁷³.

⁷¹ Ткалич М.Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій : [монографія] / Маріанна Григорівна Ткалич. – Київ-Запоріжжя: ЗНУ, 2015 – 315 с. С. 55-56. [\(дата звернення 02.07.2024\)](#)

⁷² Лебідь І.Ю. Гендерна педагогіка. Навчально-методичний посібник / авторупорядник І.Ю. Лебідь. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2015. – 130 с. С. 21; С.29 [chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/http://el.ar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1204/%25D0%259B%25D0%25B5%25D0%25B1%25D1%2596%25D0%25B4%25D1%258C%2520%25D0%2586.%2520%25D0%25AE.%2520%25D2%2590%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25B4%25D0%25B5%25D1%2580%25D0%25BD%25D0%25B0%2520%25D0%25BF%25D0%25B5%25D0%25B4%25D0%25B0%25D0%25B3%25D0%25BE%25D0%25B3%25D1%2596%25D0%25BA%25D0%25B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://el.ar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1204/%25D0%259B%25D0%25B5%25D0%25B1%25D1%2596%25D0%25B4%25D1%258C%2520%25D0%2586.%2520%25D0%25AE.%2520%25D2%2590%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25B4%25D0%25B5%25D1%2580%25D0%25BD%25D0%25B0%2520%25D0%25BF%25D0%25B5%25D0%25B4%25D0%25B0%25D0%25B3%25D0%25BE%25D0%25B3%25D1%2596%25D0%25BA%25D0%25B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y) [\(дата звернення 02.07.2024\)](#)

⁷³ Лебідь І.Ю. Гендерна педагогіка. Навчально-методичний посібник / авторупорядник І.Ю. Лебідь. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2015. – 130 с. С.29-30 [chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/http://el.ar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1204/%25D0%259B%25D0%25B5%25D0%25B1%25D1%2596%25D0%25B4%25D1%258C%2520%25D0%2586.%2520%25D0%259B%25D0%25B5%25D0%25B1%25D1%2596%25D0%25B4%25D1%258C%2520%25D0%2586.%2520%25D0%25AE.%2520%25D2%2590%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25B4%25D0%25B5%25D1%2580%25D0%25BD%25D0%25B0%2520%25D0%25BF%25D0%25B5%25D0%25B4%25D0%25B0%25D0%25B3%25D0%25BE%25D0%25B3%25D1%2596%25D0%25BA%25D0%25B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://el.ar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1204/%25D0%259B%25D0%25B5%25D0%25B1%25D1%2596%25D0%25B4%25D1%258C%2520%25D0%2586.%2520%25D0%259B%25D0%25B5%25D0%25B1%25D1%2596%25D0%25B4%25D1%258C%2520%25D0%2586.%2520%25D0%25AE.%2520%25D2%2590%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25B4%25D0%25B5%25D1%2580%25D0%25BD%25D0%25B0%2520%25D0%25BF%25D0%25B5%25D0%25B4%25D0%25B0%25D0%25B3%25D0%25BE%25D0%25B3%25D1%2596%25D0%25BA%25D0%25B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

Головними передумовами необхідності впровадження гендерного підходу в освітній процес, на думку О. Петренко, є: по-перше, те, що більшість методик і технологій навчання і виховання розраховані на безособову усереднену особистість – дітей, учнів тощо; по-друге, те, що однакове навчання й виховання хлопців і дівчат одного хронологічного, але різного психологічного (в силу різних термінів дозрівання) віку накладає негативний відбиток і на їхній розвиток, і на культуру їхнього спілкування; по-третє, те, що уніфікований підхід спричинює дисгармонію у міжстатевих взаєминах, обмеженість міжособистісних стосунків між дівчатами і хлопцями. Тому впровадження гендерного підходу в навчання, наголошує О. Петренко, доцільно розглядати як переосмислення способів і методів подання навчальної інформації у контексті значимості відповідної навчальної дисципліни, зокрема через призму чоловічого і жіночого мислення, мовлення (усного і письмового), чоловічої і жіночої аргументації тощо⁷⁴.

А. Криворотько, досліджуючи наукові підходи щодо розуміння гендерного виховання, зазначає, що більшість підходів спрямовані на виховання толерантних взаємин між дівчатками і хлопчиками; ціннісного ставлення хлопчиків і дівчаток до чоловіків і жінок; формування гуманних уявлень про різні гендерні взаємовідносини (маскулінні, фемінні чи андрогінні); здобуття особистого позитивного досвіду статево-рольової поведінки, що базується на визнанні гідності двох статей та унікальності жіночої і чоловічої індивідуальності в суб'єктній взаємодії. Тож дослідниця наголошує, що у гендерному вихованні учнів середнього шкільного віку найбільшу вагу мають діяльнісний, когнітивний, компетентнісний, міждисциплінарний та особистісно-соціальний підходи. Всі ці наукові підходи щодо гендерного виховання сприяють формуванню світоглядної орієнтації особистості, створенню її власної життєвої філософії, її самоідентифікації та самореалізації в кожній сфері суспільного життя⁷⁵.

Важливим напрямом гендерних досліджень вважаємо освітній (навчальний), що безпосередньо пов'язаний з організацією освітнього процесу у різних закладах освіти щодо реалізації завдань гендерного виховання.

Реалізація провідних положень Нової української школи, забезпечення наступності реалізації означених положень у системі початкова-середня освіта спонукають вітчизняних дослідників до розробки теоретико-прикладних

AE.%2520%25D2%2590%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25B4%25D0%25B5%25D1%2580%25D0%25BD%25D0%25B0%2520%25D0%25BF%25D0%25B5%25D0%25B4%25D0%25B0%25D0%25B3%25D0%25BE%25D0%25B3%25D1%2596%25D0%25BA%25D0%25B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y ([дата звернення 02.07.2024](#))

⁷⁴ Петренко О. Практика впровадження гендерного підходу в освіту й виховання/ Гендерні дослідження : прикладні аспекти : монографія / [В. П.Кравець, Т.В. Говорун, О. М.Кікінежді та ін.] ; за наук. ред. В. П.Кравця. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 448 с. С. 75. [chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhblofcejpeomlnpah/https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6622/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_1%D0%97_zbor_18.51.58.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6622/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_1%D0%97_zbor_18.51.58.pdf) ([дата звернення 02.07.2024](#))

⁷⁵ Криворотько А. Наукові підходи щодо розуміння гендерного виховання. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи. № 1 (3). 2020. С. 82-88. С. 87 ([дата звернення 02.07.2024](#))

положень гендерного виховання. Так, у створенні концептуальної моделі гендерно справедливого середовища в контексті людиноцентристської парадигми та Нової української школи (НУШ) базовими стали погляди про: соціокультурну природу конструювання рівності-нерівності статей та її прояви; біполярний конструкт гендеру (поляризація маскулінності-фемінності як жорстка дефініція статевих ролей в патріархальній культурі); андроцентризм як традицію підпорядкованості жіночої статі та домінування чоловічої; егалітарний (партнерський) конструкт гендеру; сексизм як упереджене та стереотипізоване ставлення; відкрити та приховану дискримінацію, гендерну стереотипізацію тощо. Науковці гендерно справедливого середовища розглядають як егалітарно-освітнє, недискримінаційне, творчо-розвивальне, креативне та здоров'язбережувальне, інклюзивне, безпечне та дружнє до дитини, таке, що базується на принципах соціальної справедливості, гендерної рівності, дитиноцентризму, егалітарності та паритетності статей, в умовах функціонування яких забезпечується повноцінний розвиток особистості, її «майбутня життєва траєкторія» (В. Кремень), незалежно від її статі, віку, дієздатності, раси, культури, віросповідання, етнічності тощо⁷⁶.

Н. Самойленко наголошує на важливості впровадження гендерної освіти в усі навчальні заклади, які, перебуваючи у стадії реформування, мають здійснити перехід від системи підготовки школярів, орієнтованої на накопичення знань, до системи, яка має на меті навчити їх застосуванню. У цій ситуації, як зазначає дослідниця, впровадження гендерної складової в систему освіти сприятиме не тільки підвищенню фахової майстерності викладачів, але й зміні стратегії освіти в бік соціально гендерної толерантності всіх учасників освітнього процесу. Н. Самойленко підкреслює, що школа завжди була і залишається провідним чинником гендерної соціалізації. Зміст навчального матеріалу, дидактичних і виховних установок у процесі спілкування вчителя і учня є орієнтиром розвитку гендерної свідомості хлопців і дівчат. Методика організації освітнього процесу також формує психологічну основу утвердження ідеології гендерного нерівноправ'я або закріплення гендерної нерівності⁷⁷.

Актуальною проблемою сучасності виступає реалізація завдань гендерного виховання у закладах вищої освіти. Так, зокрема, Г. Дубова наголошує, що важливим чинником успішного впровадження гендерного підходу є наявний рівень гендерної культури самого викладача та його вміння впроваджувати у своїй педагогічній діяльності реконструкцію традиційних культурних обмежень у розвитку особистості підлітка, створювати оптимальні умови для максимальної самореалізації дівчини та хлопця у процесі

⁷⁶ Кравець В., Кікінежді О., Василькевич Я. Формування гендерно справедливого середовища у закладах освіти України: євроінтеграційний контекст // Новий колегіум : науковий інформаційний журнал. Харків : Колегіум, 2023. № 1-2 2023 (110). С. 15-23. С. 19. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/28692> (дата звернення 02.07.2024)

⁷⁷ Самойленко Н. І. Роль гендерного виховання у формуванні особистості школяра / Н. І. Самойленко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – Чернігів. – 2014. – Вип. 17. – С. 65-68. С. 68. <http://ir.adm-it.tools/items/19e0c1dc-b4b5-4bc9-8424-38bb22ec9eb6> (дата звернення 02.07.2024)

педагогічної взаємодії незалежно від гендерних стереотипів. Саме освіта, як зазначає дослідниця, сприяє формуванню в дітей і молоді життєво і професійно необхідних компетентностей, інноваційного мислення, кращих людських рис і прийнятних моделей поведінки з урахуванням потреб особистості, інших людей і вимог сучасного суспільства. Гендерний підхід в освіті полягає у створенні умов для гендерної соціалізації студентів, яка б сприяла вихованню стосунків між статями, вільних від жорстких стереотипів маскулінності і фемінінності в традиційному розумінні, а також вихованню нової особистості з високими інтенціями відкритості та адаптивності у всіх сферах життя. Отже, як стверджує Г. Дубова, врахування гендерного виміру є необхідною умовою для побудови демократичного суспільства, яке ґрунтується на визнанні пріоритетності прав людини. Гендерна освіта сприяє підвищенню рівня гендерної культури для реалізації рівних можливостей та прав молоді у всіх сферах життєдіяльності⁷⁸.

О. Ільїна свої наукові здобутки ґрунтує на вивченні особливостей професійної підготовки майбутніх учителів. Дослідниця зазначає, що на сучасному етапі розвитку педагогічної освіти стає нагальним формування гендерної культури особистості як невід'ємної частини гендерної соціалізації школярів. Адже школа через підручники, педагогічне спілкування та традиційну систему виховання відтворює та породжує гендерні стереотипи, що не відповідають об'єктивним реаліям світу і стають перешкодою для ефективного розвитку суспільства. О. Ільїна стверджує, що школа та вчителі залишаються глобальними носіями традиційних патріархальних уявлень про роль і місце чоловіків і жінок у суспільстві. Упровадження гендерних підходів у процес підготовки майбутніх учителів – основа для вдосконалення їхнього професіоналізму та всебічного особистісного розвитку як активних суб'єктів соціального життя⁷⁹.

Важливим напрямом гендерних досліджень виокремлюємо психолого-педагогічний, який передбачає врахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців у контексті розв'язання завдань гендерного виховання. Так, С. Вихор наголошує, що сутність гендерного виховання полягає у відмові від сексизму, пом'якшенні гендерних стереотипів, формуванні досвіду взаємодії між статями на засадах гендерної рівності, недопустимості протиставлення за статевою ознакою в сім'ї, школі, будь-яких суспільних інститутах, створенні рівних умов і можливостей для розвитку, самовдосконалення і самореалізації кожної особистості. Ключовим у гендерному вихованні, на думку автора, є заперечення принципу «рівність у тотожності» та прийняття ідеї «рівність у відмінностях». Гендерне виховання – цілеспрямований і систематичний вплив

⁷⁸ Дубова Г. Упровадження гендерного підходу в закладах вищої освіти. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. – Вип. 36. Том 1. – 318 с. , С. 277-283. С. 280. chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/http://aphn-journal.in.ua/archive/36_2021/part_1/36-1_2021.pdf#page=277 (дата звернення 02.07.2024)

⁷⁹ Ільїна О. Гендерне виховання в Концепції нової української школи. Молодь і ринок. № 1(168) (2019). 117-121 с. С.118. <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/158762/158028> (дата звернення 02.07.2024)

на свідомість, почуття, поведінку вихованців з метою формування в них егалітарних цінностей, поваги до особистості, незалежно від статі, розвитку індивідуальних якостей і здібностей задля їх самореалізації, оволодіння навичками толерантної поведінки та з метою побудови громадянського суспільства. С. Вихор визначає завдання гендерного виховання, зокрема: реалізація гендерного підходу в усіх ланках освітнього процесу; усвідомлення проблем гендерного паритету; оволодіння певним обсягом знань про упередження щодо кожної статі та їх усвідомлення; пом'якшення стереотипів щодо сімейних, професійних та суспільних ролей та корекція уявлень про норми маскулінності/фемінінності; збагачення емоційного світу, створення умов для розвитку індивідуальних здібностей з метою самореалізації особистості; накопичення та формування досвіду егалітарної поведінки. Засобом впровадження гендерного виховання в навчально-виховну діяльність школи є включення в освітній процес гендерної складової та застосування особистісно зорієнтованого підходу у взаємодії вчителів та учнів⁸⁰.

У контексті означеного напрямку гендерних досліджень заслуговують на увагу результати досліджень Т. Дороніної, яка акцентує увагу на гендерній культурі і зазначає, що гендерна культура – це система історично сформованих, відносно стійких настанов, переконань, уявлень, моделей поведінки, що зважають на досвід попередніх поколінь і враховують новітні тенденції гендерного устрою суспільства, виявляються в діяльності суб'єктів освітньо-виховного процесу. Із погляду педагогіки гендерна культура складається з когнітивного, емоційно-оцінного та практичного компонентів, варіативна сукупність яких стає критерієм сформованості гендерної культури як результату гендерного виховання. Т. Дороніна стверджує, що в освітньому процесі гендерне виховання являє собою сукупність різноспрямованих дій: з одного боку, виховання транслює досвід (у тому числі й гендерного плану) попередніх поколінь, з іншого – саме гендерне виховання демонструє соціокультурну варіативність історичних моделей (настанов, переконань, уявлень) гендеру та пропонує згадувані чинники, що відповідають сучасності. У такому сенсі під поняттям «гендерна культура» дослідниця розуміє не лише традиційне, стабільне, а й бажане, хоч і ще не дійсне; те, що потрібно сформувати (розвинути, досягти тощо). Гендерне виховання має за мету формувати гендерно чутливу особистість, зорієнтовану на міжстатеве співробітництво. Шлях формування гендерної чутливості, на думку дослідниці, залучення до освітнього процесу принципу гендерної збалансованості, який вимагає змістовного перегляду навчальних дисциплін, розроблення та використання інтерактивних методик із формування гендерної культури шляхом розвитку гендерної чутливості для виявлення різних форм дискримінації та порушення прав людини за статевими ознаками. У впровадженні гендерної теорії в освіту, на думку Т. Дороніної, необхідно використовувати конструктивний підхід, який

⁸⁰ Вихор, С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку : Автореф. дис. ... канд. пед. наук: Спец. 13.00.07 - теорія і методика виховання / С. Т. Вихор ; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 20 с. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/1388> (дата звернення 02.07.2024)

дає змогу не лише аналізувати форми прояву гендеру на всіх ланках освітньо-виховного процесу, а й виявляти засоби його (гендеру) конструювання в широкому педагогічному контексті⁸¹.

Актуальною проблема гендерного виховання виступає і в контексті професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. Так, О. Остапчук зазначає, що в результаті аналізу категорій та понять, наукових розвідок поняття „підготовка соціальних педагогів до гендерного виховання” розглядається дослідницею як складний комплексний процес, спрямований на усвідомлення майбутніми фахівцями мотивів та потреб здійснення гендерного виховання, оволодіння відповідними знаннями, вміннями й навичками, розвиток професійно важливих особистісних якостей та ціннісного ставлення до гендерної рівності. Авторка зауважує, що гендерне виховання передбачає розвиток індивідуальних задатків, здібностей дівчат і хлопців, включаючи ті, котрі традиційно приписуються протилежній (іншій) статі; при цьому основна увага звертається на: – нейтралізацію і пом’якшення соціально обумовлених відмінностей між людьми різної статі (а не акцентування відмінностей між ними); – взаємозамінність соціальних ролей (а не орієнтацію хлопців і дівчат на виконання традиційних чоловічих та жіночих ролей); – стимулювання хлопців і дівчат до самостійного вибору соціально схвалюваних моделей поведінки, заохочення індивідуальних інтересів (а не намагання втиснути поведінку дитини у жорсткі рамки статево-рольових моделей). Оскільки освіта має на меті всебічний розвиток особистості, то вона має підстави і колосальні можливості щодо реалізації ідеї гендерної рівності та використання потенціалу гендерного виховання. Суб’єкти гендерного виховання – це батьки, вчителі предметники, класні керівники, викладачі, вихователі, соціальні педагоги, психологи, адміністрація навчального закладу та ін. Справедливе та рівне ставлення до дітей та молоді під час освітнього процесу сприяє засвоєнню ними принципу егалітарності на безпосередніх прикладах, і навпаки упереджене ставлення до однієї з гендерних груп закріплює уявлення про нерівні можливості⁸².

Заслуговує на увагу позиція І. Гури та І. Лінецької щодо реалізації завдань гендерного виховання студентської молоді в умовах закладу вищої освіти І-ІІ рівнів акредитації. Ми погоджуємося з дослідниками, які зазначають, що головним напрямом у педагогіці є особистісно-орієнтований підхід до кожної дитини. У контексті цього більшість учених мету гендерного виховання вбачає у вихованні дітей різної статі, однаково здатних до самореалізації й розкриття

⁸¹ Дороніна Т.О. Теорія і практика гендерної освіти і виховання учнівської молоді в навчальних закладах України (II половина XX – початок XXI століття). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Запоріжжя, 2012. С. 20. <https://scholar.google.ru/citations?user=ThxqHEgAAAAJ&hl=uk> (дата звернення 02.07.2024)

⁸² Остапчук О. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до гендерного виховання учнів підліткового віку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. педагогічних наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Житомир, 2012. 22 с. <chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/http://eprints.zu.edu.ua/7186/1/%D0%9E%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf> (дата звернення 02.07.2024)

своїх потенційних можливостей в сучасному світі: реконструкція традиційних культурних обмежень розвитку потенціалу особистості залежно від статі, осмислення й створення умов для максимальної самореалізації й розкриття здібностей юнаків та дівчат в процесі педагогічної взаємодії. Автори зазначають, що тема виховання підлітків різної статі є досить складною. У багатьох педагогічних дослідженнях акцентується увага на те, що хлопці та дівчата по-різному ставляться до навчання, поведуть себе на занятті, мають різний рівень знань. Їх цікавлять різні етапи заняття, дівчата добре розуміють те, що хлопці сприймають дуже повільно, і навпаки. Дослідники констатують, що незважаючи на популярність гендерних досліджень у психології, філософії, соціології та педагогіці, чітко простежується неузгодженість понять, різне їхнє трактування, що не дає змогу використовувати ці знання на практиці у процесі виховання студентів у коледжі. Авторами зазначено, що мета виховання завжди має конкретно-історичний характер і повинна відображати ті зміни, які відбулись у соціальному, духовному й матеріальному розвитку суспільства. Згідно із сучасною концепцією виховання загальною метою виховання є формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості. Виховання підростаючого покоління проходить у відповідності до інтересів держави, національних і культурних традицій та будується на наукових розробках філософів, психологів та педагогів⁸³.

Особливу увагу у контексті нашої проблематики необхідно приділити гендерному вихованню дітей дошкільного віку.

І. Негрій наголошує, що вже в дошкільному віці дівчата та хлопці характеризуються цілою низкою статево-детермінованих особливостей різного генезису, які обов'язково необхідно враховувати в освітньому процесі сучасного закладу дошкільної освіти. Дослідниця зазначає, що організація системи виховання в закладі дошкільної освіти має здійснюватися при умові врахування таких показників:

- статевої приналежності дитини;
- природної індивідуальності;
- багатства соціальних ролей та етнічної культури;
- відповідальності за власне здоров'я і здоров'я іншої людини.

Гендерний, або статево-рольовий, підхід у вихованні дітей дошкільного віку, як стверджує І. Негрій, припускає враховувати та застосовувати знання про гендерні особливості:

- в організації освітнього процесу у закладі дошкільної освіти відповідно до гендерних особливостей всіх учасників освітнього процесу;

⁸³ Гура І., Ліницька І. Гендерне виховання студентської молоді в умовах вищого навчального закладу І-ІІ рівнів акредитації. *STUDIA SLOBOZHANICA*. Матеріали міжнародної науково-методичної конференції «Слобожанський гуманітарій – 2015», 27 листопада: вісник виставково-музейного центру, вип 2. Харків: ХНТУСГ, 2015. С. 135-143. <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/7675> (дата звернення 02.07.2024)

- у визначенні змісту і методів навчання і виховання;
- у створенні умов у закладі дошкільної освіти для опанування хлопчиками та дівчатками сценаріями і досвідом статево-рольової поведінки, адекватними їх віковому статусу, психосексуальному розвитку і соціальним очікуванням;
- у розв'язанні проблем, пов'язаних з гендерними ідентифікацією і самореалізацією⁸⁴.

Дошкільний вік є значним періодом статево-рольового розвитку, бо в цьому періоді закладається становлення гендерної ідентичності, що в свою чергу єднає свідомість з поведінкою дитини та формує все її подальше доросле життя. Завданням дорослих є – сприяти формуванню гендерної ідентичності у дітей, тобто допомагати дитині обирати свої особисті, але відповідні до своєї статі способи поведінки, надаючи відповідно до віку, зрозумілу гендерну освіту і здійснюючи статеve виховання та показуючи на своєму прикладі гарні вчинки⁸⁵.

О. Листопад, обґрунтовуючи педагогічні умови гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти, зазначав, що гендерне виховання здійснюється в усіх видах діяльності що супроводжують життя дитини: ігрова, образотворча, пізнавальна, художня, музична, мовленнєва, комунікативна, побутова, трудова тощо. Саме тому автор наголошував на відповідній підготовці вихователів закладів дошкільної освіти до реалізації завдань гендерного виховання. Професійна підготовка компетентних фахівців, як зазначав О. Листопад, допоможе педагогам подолати професійні стереотипи (однотипність роботи в масовій групі), або навчить їх бачити індивідуальні особливості хлопчиків і дівчаток, помічати відмінності кожної дитини. Складність і багатогранність проблеми гендерного виховання, висока якість гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку може бути забезпечена спільними зусиллями управлінських і методичних служб, наукових установ, практиків та батьків. Поряд з цим, як зазначає дослідник, кожен педагогічний колектив закладу дошкільної освіти має самостійно вирішувати яким чином краще організувати цей процес. Для того, щоб гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти не залишалося стихійним, погано керованим процесом необхідна цілеспрямована, спеціалізована підготовка вихователів до підбору методів і прийомів індивідуального підходу до хлопчиків і дівчаток в процесі їхнього навчання і

⁸⁴ Негрій І.І. Проблема гендерного підходу до виховання дітей дошкільного віку. 24.11.2023. Назва з екрану. <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4616/> (дата звернення 02.07.2024)

⁸⁵ Перепелиця О., Бугайова Н. Особливості статево-рольової ідентифікації дітей дошкільного віку в сучасному світі. Соціально-психологічні проблеми гендерної стратифікації суспільства: матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (м. Київ, 12 квітня 2024 р.) / [редкол.: Ю. О. Бохонкова (голова), О. Г. Лосієвська, Ю. В. Сербін]. – Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2024. – 357 с. С. 275-278. С. С. 277. chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/51/81/51810ec6-b4d6-4cf6-82d8-e66fec1e9bcd/materiali_xvi_vseukrayinskoyi_naukovo-praktichnoyi_konferentsiyi_gender_2024.pdf (дата звернення 02.07.2024)

виховання. Завдяки цьому кожен педагог може так реорганізувати освітній процес закладу дошкільної освіти і все освітнє середовище, щоб воно дозволяло сформувати систему норм і цінностей адекватних індивідуальним особливостям і гендерної приналежності кожної дитини⁸⁶.

Ми погоджуємося з С. Лозинською та У. Худзей, які зазначають, що гендерне виховання – це сучасний напрямок виховної діяльності педагога, який шляхом сприятливої соціалізації дозволяє сформувати у дитини стійке поняття власної статі. Упровадження гендерного підходу в педагогічну освіту, як стверджують дослідниці, слід розуміти як розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної дитини, вивільнення мислення педагогів від статево-рольових стереотипів. Справжня рівність, на думку авторів, не передбачає нівелювання статі, але враховує в освітньому процесі специфіку життєвих інтересів та психологічних відмінностей дівчат і хлопців, а також далеку від ідеальної гендерну ситуацію в українському суспільстві. Гендерний підхід загалом передбачає, що відмінності в поведінці та сприйнятті чоловіків і жінок визначаються не так їх фізіологічними особливостями, як вихованням на основі поширених в даній культурі уявлень про суть «чоловічого» та «жіночого»⁸⁷.

У процесі гендерного виховання виокремлюють чинники, які можуть негативно вплинути на становлення статево-рольової ідентичності дітей дошкільного віку: і біологічні і соціальні. О. Перепелиця та Н. Бугайова зазначають, що причиною різних відхилень можуть послужити:

– неповні сім'ї (не вистачає прикладу обох гендерних ролей; дитина зростає без батьків); такі діти не отримують достатнього досвіду в міжрольових гендерних відносинах, що в свою чергу може призвести до проблем в створенні своєї сім'ї та в процесі виховання власних дітей;

– жорстокість і авторитарність у вихованні дітей, що може спричиняти деформацію гендерного розвитку дитини, закріплення неадекватних гендерних стереотипів⁸⁸.

Заслуговує на увагу позиція О. Жовнір, яка наголошує, що зміна традиційних поглядів на природу розвитку дитини дошкільника – характерна риса сучасності. З об'єкта формування, точки застосування однобічних впливів

⁸⁶ Листопад О. Педагогічні умови гендерного виховання старших дошкільників у закладах дошкільної освіти. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. Сухомлинського. Педагогічні науки: зб. наук. праць. № 1 (64), лютий, 2019. 294 с. С. С.150 chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Nauk_visnik-1-64-2019.pdf (дата звернення 02.07.2024)

⁸⁷ Лозинська, С., & Худзей, У. (2018). Гендерне виховання дітей дошкільного віку: історичний аспект. *Молодий вчений*, 5 (57), С. 61-63. С. 63 вилучено із <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4457> (дата звернення 02.07.2024)

⁸⁸ Перепелиця О., Бугайова Н. Особливості статево-рольової ідентифікації дітей дошкільного віку в сучасному світі. Соціально-психологічні проблеми гендерної стратифікації суспільства: матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (м. Київ, 12 квітня 2024 р.) / [редкол.: Ю. О. Бохонкова (голова), О. Г. Лосієвська, Ю. В. Сербін]. – Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2024. – 357 с. С. 275-278. С. С. 277. chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/51/81/51810ec6-b4d6-4cf6-82d8-e66fec1e9bcd/materiali_xvi_vseukrayinskoyi_naukovo-praktichnoyi_konferentsiyi_gender_2024.pdf (дата звернення 02.07.2024)

дитина поступово перетворюється на суб'єкт саморозвитку, володаря неповторної індивідуальності. Дослідниця зазначає, що розвиток внутрішнього світу майбутніх чоловіка і жінки поступово стає першочерговою цінністю. І в цьому основним засобом виступає особистісно-орієнтована, демократичного типу, модель педагогічного впливу на дітей дошкільного віку. Гендерна демократія можлива за умови належного виховання хлопчиків і дівчаток, їхньої орієнтації на партнерство та взаємозамінність у виконанні сімейних та соціальних ролей. О. Жовнір переконана, що основа майбутньої особистості закладається в ранньому дитинстві. Знання та вміння, набуті в дитинстві, – це коріння. Чим воно міцніше, тим впевненіше почувається людина в житті⁸⁹.

О. Мельниченко та С. Биковська, досліджуючи особливості гендерної освіти та гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку зазначають, що ефективність гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку безпосередньо залежить від декількох чинників, зокрема:

- інформаційно-методична підтримка педагогів і батьків з гендерної ідентифікації та самореалізації особистості хлопчика / дівчинки;
- створення навчально-методичних посібників виховання дітей дошкільного віку у процесі їх гендерної соціалізації;
- проведення бесід із молодими батьками;
- організація педагогічного консультування батьків з наданням практичної допомоги в сімейному вихованні щодо гендерних питань.

Таким чином, проблема забезпечення гендерної соціалізації дітей старшого дошкільного віку є однією з домінуючих проблем в гендерній освіті. Дослідники стверджують: для того, щоб гендерний підхід у вихованні дітей старшого дошкільного віку став реальністю вітчизняної дошкільної освіти, необхідно створення декілька умов, зокрема: ґрунтова теоретико-методична база; відповідна нормативна база в документах органів управління соціальним дошкільним вихованням; формування у педагогів-дошкільників розуміння необхідності гендерного підходу та спрямування професійних зусиль на його реалізацію; змістовна і методична психолого-педагогічна / професійна підготовка учасників гендерного виховання (вихователів, батьків, громадськості) до реалізації гендерного підходу⁹⁰.

Р. Шульгіна та В. Мовчун, досліджуючи особливості гендерного виховання дітей дошкільного віку, наголошують на важливості налагодження та забезпечення ефективного співробітництва усіх учасників освітнього процесу: вихователів, батьків та дітей різних вікових груп. Дослідниці трактують гендерний підхід в освіті як індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності, що дає надалі особистості велику свободу вибору, можливості для

⁸⁹ Жовнір О. Ідеологія гендерного виховання дошкільника. Менеджмент керівників дошкільних навчальних закладів. Освіта Полтавщини: Часопис / [ред. С.В.Корольок] – Полтава: ПОППО, 2009 - № 18. – 116 с. С. 46-52. <https://pano.pl.ua/vidannya-pano-2/> (дата звернення 02.07.2024)

⁹⁰ Мельниченко О. В.; Биковська С. С. (2020) *Гендерна освіта та гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку як соціально-психологічна та педагогічна проблема*. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації. Вип. 3. С. 212-216. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32791/>

самореалізації, допомагає бути досить гнучкою і уміти використовувати різні можливості поведінки, а гендерне виховання інтерпретують як цілеспрямований, чітко організований і керований процес формування соціокультурних механізмів конструювання чоловічих та жіночих ролей, поводження, діяльності, психологічних характеристик особистості, запропонованих суспільством своїм громадянам залежно від їх біологічної статі⁹¹.

На важливості активного залучення батьків до гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку наголошують Н. Дроздовська та О. Сорочинська, які зазначають, що гендерне виховання – процес культурної гендерної орієнтації, ідентифікації та оволодіння підростаючим поколінням моральною культурою у сфері взаємин статей в певному культурному (педагогічно організованому) середовищі. Дослідниці стверджують, що ефективному процесу гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку сприятимуть умови, які будуть створені в сім'ї та закладах дошкільної освіти. З метою підтвердження теоретичних положень, авторками була розроблена та апробована Авторська програма підвищення рівня гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку «Ми такі різні». За результатами апробації дослідниці констатували: процес спеціально організованої роботи (програми) з гендерного виховання дозволяє ефективно реалізувати зміст виховання дітей дошкільного віку у цілісному освітньому процесі закладів дошкільної освіти та батьківського виховання, не порушуючи природного розвитку дітей, сприяючи їх позитивному гендерному вихованню⁹².

Отож, підсумовуючи проведений аналіз вітчизняних досліджень з проблеми гендерного виховання дітей дошкільного віку, ми констатуємо:

1. Впровадження гендерного підходу у виховання дітей дошкільного віку (саме в закладах дошкільної освіти) повинно базуватися на вікових та індивідуальних відмінностях розвитку дітей обох статей, які доступні спостереженню в освітньому процесі. Ми систематизували відмінності та уклали їх в таблицю 1.2.

Таблиця 1.2.

Відмінності психолого-педагогічного розвитку дітей

Хлопчики	Дівчата
Пізнавальні здібності та пізнавальні процеси, сприйняття навколишнього світу	
сприймають інформацію швидше; переважає зорове сприйняття	більш продуктивно працюють у спокійному темпі; переважає слухове сприйняття

⁹¹ Шулигіна Р., Мовчун В. Гендерне виховання дітей дошкільного віку: досвід співробітництва учасників педагогічного процесу. Вісник Інституту розвитку дитини. Серія : Філософія, педагогіка, психологія : Збірник наукових праць. - Київ : Видавництво Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 2014. Випуск 35. С. 124-130. <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12667?show=full> (дата звернення 02.07.2024)

⁹² Дроздовська Н., Сорочинська О. Особливості гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії ЗДО та сім'ї. Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи: зб. наукових праць: в 2-х, ч. 1. 2020. с. 121-125. <http://eprints.zu.edu.ua/35436/> (дата звернення 02.07.2024)

Емоційний розвиток	
потрібний постійний перехід від емоційної фази до інформативної	посилюється увага й мислення при емоційній забарвленості інформації
Ігрова діяльність	
надають перевагу іграм з великою кількістю учасників, де можна продемонструвати свої сильні сторони, проявити лідерські якості	надають перевагу іграм з невеликою кількістю учасників, лідерство демонструють завдяки розвинутим комунікативним навичкам (вмовляння, переконання, перемовини)
Оцінювання результатів діяльності	
цікавить оцінка тільки тієї роботи, яка має для них значення, позитивна оцінка спонукає до продовження діяльності	завжди чекають будь-якої оцінки своєї роботи
Розвиток уваги	
більш рухлива і нестійка	більш тривала, зосереджена
Адаптивні можливості організму та психіки	
більш сприйнятливі до педагогічних дій, які не відповідають їх психіці	більше адаптивні

Джерело укладено автором

Таким чином, аналіз проблеми гендерного виховання в педагогічній теорії показав, що ця тематика є цікавою багатьом вітчизняним дослідникам і розглядається ними як у загальному контексті (історичні аспекти розвитку гендерного виховання, порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо впровадження гендерного підходу у систему дошкільної освіти), так і в більш конкретних напрямках (вікові особливості гендерного виховання, організація професійної підготовки майбутніх фахівців на засадах гендерного підходу, забезпечення ефективної взаємодії педагогів дошкільної освіти, батьків та дітей для реалізації завдань гендерного виховання тощо).

Варто зазначити, що гендерне виховання дітей дошкільного віку необхідно розпочинати з раннього дитинства. Ефективність такого виховання залежить від обізнаності як батьків, так і вихователів закладу дошкільної освіти, а також їх готовності навчати дітей; інформацію про статеві особливості, статево-рольову поведінку дошкільників необхідно надавати своєчасно – у той період, коли у дітей виникають питання; інформація повинна бути правдивою, щоб запобігти формуванню у дітей помилкових чи хибних суджень та уявлень.

1.3. Структура гендерної вихованості старших дошкільників та критерії її прояву

Гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку – цілеспрямований процес, ефективність якого залежить від злагодженої співпраці педагогів закладу дошкільної освіти та батьків. Змістове наповнення гендерного виховання відображено в нормативно-правових документах, а також в освітніх комплексних та парціальних програмах, обраних для використання рішенням педагогічної ради конкретного закладу дошкільної освіти.

О. Гнізділова та С. Нищун наголошують на провідних завданнях гендерного виховання дітей дошкільного віку: формувати у дітях якості мужності та жіночності, готувати їх до виконання у майбутньому відповідних статево-рольових позицій, виховувати культуру взаємовідносин між хлопчиками та дівчатками. Однакове виховання хлопчиків і дівчаток призводить до того, що у подальшому чимало молодих людей, одружуючись, не здатні побудувати нормальні сімейні стосунки. Дошкільний вік – найбільш сенситивний для засвоєння статево-рольових відносин: у цей час формується уявлення особистості про себе, про своє «Я». Як зазначають дослідники, одним з найважливіших напрямів, що задає орієнтири у подальшому житті особистості, є гендерне виховання дітей дошкільного віку. Саме у цей період закладаються механізми статево-рольової поведінки, виникають перші відносини, формуються ознаки наслідування. Розвиток основ мужності та жіночності також починається у дошкільному віці, коли відбувається первинна статева ідентифікація. Тому дуже важливою є злагоджена взаємодія батьків і вихователів, які повинні створити необхідні педагогічні умови для формування моральних цінностей хлопчиків і дівчаток, що стане основою їхнього майбутнього сімейного життя⁹³.

Результат гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку ми можемо прослідкувати в активній поведінці дітей у різних умовах: пізнавальна та ігрова діяльність, спілкування з ровесниками та дорослими, соціалізація в різних умовах тощо. Тут доцільно використати поняття «гендерна вихованість» – як показник зреалізованих завдань гендерного виховання. У контексті нашого дослідження – обґрунтування структури гендерної вихованості старших дошкільників – вважаємо за доцільне проаналізувати дотичні до нашої проблематики напрацювання сучасної вітчизняної педагогічної науки.

В. Галузяк зазначає, що вихованість слід розглядати як такий рівень розвитку особистості, що забезпечує успішну соціальну адаптацію і водночас досягнення внутрішньої гармонії. Відтак вихованість, як наголошує дослідник, виявляється не тільки в дотриманні особистістю тих чи інших суспільних норм, громадській активності, відповідальності, але й у гармонійності її внутрішнього світу, позитивній самооцінці, здатності до самоактуалізації. Вихованою, на думку автора, можна вважати особистість, яка досягла гармонії як у стосунках з суспільством, так і з собою⁹⁴.

Вихованість, як наголошує В. Мудрік, це – комплексна характеристика особистості, яка враховує наявність і рівень сформованості в особистості

⁹³ Нищун С. І. Педагогічні умови гендерного виховання дітей дошкільного віку // Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі : зб. наук. праць / за заг. ред. О. А. Гнізділової, відпов. ред. Н. В. Ковалевська. Полтава: ФОП Цьома С.П., 2021. Вип. 5. С. 141-144. <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/18757> (дата звернення 02.07.2024).

⁹⁴ Галузяк В.М. Моніторинг виховності особистості. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія, випуск 32. 2010. С. 127-136. С. 129 https://drive.google.com/file/d/0B1qfvJJXxAt9bzVOTHprLU9hNfK/view?resourcekey=0-HxiVn9Pf7_UCayBUhTFg7g (дата звернення 02.07.2024)

суспільно значущих якостей. Вихованість, на думку дослідника, відображає той чи інший ступінь соціалізації особистості або рівень засвоєння нею системи відносин, яка є сукупністю прийнятих особистістю соціальних норм і цінностей, що відображається у її свідомості і реалізується нею в діяльності та цілеспрямованій поведінці⁹⁵.

Одним із провідних напрямів виховання дітей старшого дошкільного віку виступає патріотичне виховання. Отож, інтерес для нашого дослідження викликає трактування поняття «патріотична вихованість». У вітчизняних наукових дослідженнях знаходимо такі тлумачення, зокрема:

– патріотична вихованість дитини старшого дошкільного віку – властивість особистості, що виражається через зовнішню і внутрішню форми; внутрішня форма виявляється у когнітивній та емоційній сферах дитини старшого дошкільного віку та характеризується обізнаністю в патріотичній тематиці, сприйняттям патріотизму як цінності; зовнішня форма виявляється в діяльнісній сфері, у виявах патріотичної поведінки (Солонська А.)⁹⁶;

– патріотична вихованість дітей старшого дошкільного віку – інтегральна динамічна особистісна властивість, яка відображає почуття любові дитини до Батьківщини, до людей, до країни; її ціннісне ставлення до родини; обізнаність із національною символікою, державними святами, традиціями, історичними подіями; знання видатних особистостей Батьківщини, що втілюється в поведінці дитини через її гуманістичні переживання (Жейнова С., Смоленська А.)⁹⁷;

– «патріотична вихованість дитини 6-7 років засобами художнього краєзнавства» – інтегративна особистісна якість, що виявляється у емоційно-мотиваційному, змістовому, діяльнісно-творчому ставленні дошкільника до соціального та природного оточення, у якому він проживає, культурно-історичної спадщини та сьогодення рідного краю; сутністю виховання патріотизму в старших дошкільників є цілеспрямована робота педагога з формування патріотичних почуттів (любов до Батьківщини, рідних місць, мови, повага до історії своєї Батьківщини, культури й традицій народу) у взаємозв'язку з художньо-краєзнавчою діяльністю, яка враховує вікові особливості дітей та їхню особисту цілеспрямованість (Охріменко Н.)⁹⁸.

⁹⁵ Мудрік В.І. Структура фізичної вихованості особистості. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал Матеріали звітної науково-практичної конференції, 2. Типовіт, м. Івано-Франківськ, Україна, стор. 88-90. С.88. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3721/> (дата звернення 02.07.2024)

⁹⁶ Солонська А. Критерії, показники та рівні патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 5 (34). с. 217-222. С. 218 <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/11548/> (дата звернення 02.07.2024)

⁹⁷ Жейнова С., Солонська А. Патріотична вихованість дітей старшого дошкільного віку. Том 1 № 28 (2022): Науковий вісник. Серія: Педагогіка. С.18-24. С. 18. <http://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv/article/view/3095> (дата звернення 02.07.2024)

⁹⁸ Охріменко Н. Патріотичне виховання дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства у закладах дошкільної освіти. Дисерт. на здоб. доктора філософії. 011. Освітні, педагогічні науки. Ніжин, 2024. 302 с. С. 82. chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/http://www.ndu.edu.ua/storage/2024/phd/Okhrimenko_dis%20%281%29.pdf (дата звернення 02.07.2024)

Дотичним до запропонованих визначень вважаємо також дослідження О. Федоренко, де зазначено, що результатом національно-патріотичного виховання учнів основної школи загальноосвітніх навчальних закладів є національно-патріотична вихованість підлітків, яка забезпечується: цілеспрямованим процесом відображення української історії і національної культури у свідомості особистості (національна свідомість); створенням умов безпосереднього переживання підлітками ставлення до національно-культурного, господарського життя та суспільно-громадських явищ, до інших людей, до себе самого та до своїх дій (патріотичні почуття); виробленням потреби ціннісних ставлень та реальних дій особистості підлітка у розбудові національного життя і взаємодії з оточуючим світом (патріотичні вчинки)⁹⁹.

Максимально наближеною до нашого дослідження є позиція О. Листопада, який наголошує, що під гендерною вихованістю доцільно розуміти інтегративну властивість особистості, що являє собою сукупність досить сформованих особистісних якостей, які в узагальненій формі відображають систему соціальних відносин через призму гендерної приналежності. Дослідник зазначає, що гендерна вихованість дітей старшого дошкільного віку містить три компоненти: поведінковий компонент (вміння керувати своєю поведінкою через ставлення до себе з позиції гендерної приналежності); когнітивний компонент (усвідомлення своєї індивідуальності з позиції гендерної приналежності); емоційно-оцінний компонент (емоційно-оцінне ставлення до себе та інших через формування основ рефлексивної свідомості)¹⁰⁰.

С. Вихор стверджує, що метою гендерного виховання є «гендерна вихованість», яка включає когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти. Коротко схарактеризуємо їх зміст, зокрема:

- когнітивний компонент спрямований на формування уявлень (про себе, як представника певної статі; про зміст гендерних ролей; про усвідомлення ролей і функцій гендерних стереотипів; про те, що зміст сучасних гендерних ролей ширший, ніж той, що впливає з біологічних відмінностей; про те, що чоловіки і жінки мають незначні психологічні відмінності, причому внутрішньостатеві відмінності переважають міжстатеві);

- емоційно-ціннісний компонент включає усвідомлення «переваг та недоліків» статі, ціннісних орієнтацій, потреб та мотивів, які пов'язані з моральним розвитком особистості (формування позитивного ставлення до власної статі та повагу до іншої; усвідомлення рівних можливостей для осіб різної статі; акцент на загальнолюдські цінності; орієнтація на партнерські взаємини та егалітарний шлюб);

⁹⁹ Федоренко О. Діагностика національно-патріотичної вихованості учнів 5-6 класів загальноосвітніх шкіл. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2019. № 4. С. 156-169. С. 157. <http://znp.udpu.edu.ua/article/view/200199> (дата звернення 02.07.2024)

¹⁰⁰ Листопад О. Педагогічні умови гендерного виховання старших дошкільників у закладах дошкільної освіти. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. Сухомлинського. Педагогічні науки: зб. наук. праць. № 1 (64), лютий, 2019. 294 с. С. 147 [chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Nauk_visnik-1-64-2019.pdf](http://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Nauk_visnik-1-64-2019.pdf)

– поведінковий компонент передбачає засвоєння моделей гендерних ролей і реалізацію їх у житті, що знаходить вираження у: спільній діяльності на засадах гендерної рівності, взаємоповаги, взаємозамінності; включенні в нетипові для статі види діяльності; відсутності в поведінці проявів неповаги до іншої статі, зокрема у спілкуванні¹⁰¹.

А. Солонська на основі аналізу наукових джерел, програм навчання та виховання дітей дошкільного віку, виокремила когнітивний, емоційний і діяльнісний компоненти у структурі патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Розглянемо зміст кожного з цих компонентів. Так, когнітивний компонент характеризується необхідний рівень знань щодо патріотичної тематики; суголосокий – інформаційно-пізнавальний критерій (містить вагомні компоненти досліджуваної вихованості та певні показники: знання державних і народних символів, видатних людей, історичних подій, знання національних прав та обов'язків); емоційний компонент визначає ставлення дитини до патріотизму, її інтерес до держави та її традицій, повагу до людей, відповідальність і гордість за досягнення своєї країни; вимірюється емоційно-ціннісним критерієм за такими показниками: цінування історії своєї сім'ї, гордість за досягнення країни, позитивне ставлення до традицій свого народу, державної мови; діяльнісний компонент полягає у свідомому збереженні та відтворенні традицій, дотриманні законів і суспільно-корисних правил життєдіяльності; відповідає вчинково-поведінковий критерій, показники: участь у народних святах, прояв патріотичних почуттів через відтворення культурних надбань народу України (читання віршів, малювання символів, спів патріотичних пісень), дотримання моральних норм українського суспільства.

Як зазначає А. Солонська, ступінь сформованості визначених критеріїв і показників дозволяє охарактеризувати рівні патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку (високий, середній, низький). Зокрема:

– високий рівень характеризується повнотою знань про державні і народні символи; дошкільник може назвати видатних людей Батьківщини (письменників, художників, композиторів, спортсменів), певні історичні події, доступні дітям старшого дошкільного віку, знає національні права та обов'язки; цінує історію своєї сім'ї, пишається досягненнями країни та позитивно ставиться до традицій свого народу, державної мови; активно бере участь у народних святах, пізнаючи їх зміст, виражає патріотичні почуття через відтворення культурних надбань народу України (читання віршів, малювання символів, спів патріотичних пісень), дотримується моральних норм українського суспільства;

– середній рівень характеризується недостатньою повнотою знань про державні і народні символи; дошкільник може назвати кілька видатних людей

¹⁰¹ Вихор, С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку : Автореф. дис. ... канд. пед. наук: Спец. 13.00.07 - теорія і методика виховання / С. Т. Вихор ; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 20 с. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/1388> (дата звернення 02.07.2024)

Батьківщини, плутається в історичних подіях, має неточні знання щодо національних прав та обов'язків; загалом виявляє позитивне ставлення до традицій власної сім'ї, свого народу, досягнень країни, але має не зовсім сформоване шанобливе ставлення до державної мови; дошкільник не охоче бере участь у народних святах, не дуже цікавиться відтворенням культурних надбань народу України, не завжди дотримується моральних норм українського суспільства;

– низький рівень характеризується обмеженістю знань щодо державних і народних символів; дошкільник не може згадати прізвищ видатних людей Батьківщини, плутається в певних історичних подіях, виникають складнощі щодо знань національних прав та обов'язків; для вихованця не є важливими почуття гордості за досягнення свого народу; дошкільник не виявляє зацікавлення у народних святах, у відтворенні культурних надбань народу України (читання віршів, малювання символів, спів патріотичних пісень), не розуміє важливості дотримання моральних норм українського суспільства¹⁰².

О. Воєдило та О. Бутенко визначають такі провідні структурними компонентами готовності майбутніх педагогів до гендерного виховання дітей визначають наступні:

– когнітивний (гендерна освіченість майбутнього педагога);

– мотиваційно-ціннісний (сукупність мотивів, нахилів, інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій та сформованість психологічних властивостей особистості майбутнього педагога, необхідних для його професійної діяльності з гендерного виховання дітей);

– організаційно-діяльнісний (вміння реалізовувати у власній практичній діяльності організаційно-педагогічні умови гендерного виховання дітей)¹⁰³.

Вважаємо за доцільно проаналізувати структурні компоненти патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку, виокремлені та обґрунтовані Н. Охріменко. Дослідниця виокремлює когнітивний, емоційний, ціннісний і діяльнісний компоненти у структурі патріотичної вихованості. Проаналізуємо зміст цих компонентів. Емоційний компонент – визначає ступінь емоційної сприйнятливості дітьми культурної своєрідності малої батьківщини; вимірюється через емоційно-почуттєвий критерій (переживання інтересу та позитивного ставлення до взаємодії з елементами художнього краєзнавства); когнітивний компонент – визначає такі знаннєві основи: родинно-

¹⁰² Солонська А. Критерії, показники та рівні патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 5 (34). с. 217-222. С. 221 <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/11548/> (дата звернення 02.07.2024)

¹⁰³ Воєдило О. В., Бутенко О.Г. Модернізація змісту професійної підготовки майбутніх педагогів до гендерного виховання дітей у контексті Концепції розвитку педагогічної освіти. Назва з екрану. chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/10643/1/%d0%a1%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f%20%d0%91%d0%b0%d1%80%202019%20%d0%9e.%d0%91%d1%83%d1%82%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%2c%20%d0%9e.%d0%92%d0%be%d1%94%d0%b4%d0%b8%d0%bb%d0%be%20%282%29.pdf (дата звернення 07.07.2024)

культурологічну (знання про свій рід, родинні традиції; обряди та традиції свого краю та свого народу; знання елементів культури свого народу); краєзнавчу (знання та уявлення про малу батьківщину – рідне місто (село); рідний край; знання про найбільш значущі краєзнавчі об'єкти малої батьківщини, славетне минуле та сьогодення рідного міста (села), видатних людей, які народилися або проживали у ньому та уславили його творчістю; громадянську (розуміння поняття «патріотизм», якому відповідає інформаційно-змістовий критерій з показниками: розуміння основних понять, пов'язаних із патріотизмом та Батьківщиною уявлення і знання про родину, її традиції; уявлення про рідний край (місто чи село), його культурну своєрідність; ціннісний компонент – у цей період виділяються ціннісні орієнтації особистості, відбувається їхнє емоційне засвоєння, що позначається на характері діяльності: ставлення до рідного краю як до цінності характеризує ціннісну спрямованість особистості старшого дошкільника; цьому компоненту відповідає мотиваційно-ціннісний критерій з наступними показниками: прагнення пишатися своєю родиною, рідним краєм, Батьківщиною; прагнення популяризувати культурну самобутність; діяльнісний компонент – визначається характерною рисою сучасного патріотизму, що зумовлює перетворення почуттів на вчинки та конкретні справи громадянського і патріотичного спрямування; основу компонента становить сформованість у дитини поведінки і пов'язаної із цим діяльності, комунікативних і трудових умінь, (практична сфера) передбачає визначення дитиною свого ставлення до навколишнього через добрі справи та вчинки, безкорисливий прояв співчуття у діяльності та вчинках. Цей компонент вимірюється через поведінково-діяльнісний критерій: уміння використовувати знання про родину, рідний край, його культурну спадщину та традиції у творчій діяльності; участь в опануванні художньою спадщиною рідного краю.

Ступінь сформованості визначених критеріїв і показників визначає рівні патріотичної вихованості дітей 6-7 років саме засобами художнього краєзнавства¹⁰⁴.

Заслуговує на увагу змістова характеристика поняття «соціальна вихованість учня у християнських конфесіях». М. Кузнєцова наголошує, що таке визначення є насамперед результатом процесу соціального виховання (як природного, так і цілеспрямованого), що здійснюється за допомогою взаємодії релігійних, державних, родинних зв'язків і постає здатністю індивіда налагоджувати гармонійну взаємодію з різними соціальними світами. Дана здатність базується на ідеях духовно-соціальних цінностей християнства, єдності та мирної взаємодії із представниками інших релігій, інших етнічних культур, а також інших соціальних груп¹⁰⁵.

¹⁰⁴ Охріменко Н. Критерії та показники патріотичної вихованості дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства. Молодь і ринок. № 11 (219), 2023. [C.127-131. http://mir.dspu.edu.ua/article/view/296986](http://mir.dspu.edu.ua/article/view/296986) дата звернення 07.07.2024)

¹⁰⁵ Кузнєцова М.М. Сутність і механізми соціальної вихованості учнівської молоді у християнських конфесіях народів Північного Приазов'я. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. № 67, т.1. С. 53-57. [chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/67/part_1/13.pdf](http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/67/part_1/13.pdf) дата звернення 07.07.2024)

Під гендерною вихованістю С. Вихор розуміє результат засвоєння учнями знань, цінностей і понять міжстатевої взаємодії, гендерної культури суспільства, гендерних стереотипів, їх осмислення, усвідомлення, оцінку та сформованість власного ставлення до них, що забезпечує взаємодію на засадах гендерної рівності¹⁰⁶.

Вихованість у підлітків ціннісного ставлення до праці розглядається В. Коблик як результат цілеспрямованого і систематично здійснюваного процесу формування в підлітків такого особистісного утворення, яке характеризує місце трудової діяльності в загальній системі цінностей індивіда та проявляється в їх бажанні сумлінно, відповідально та активно проводити позаурочну добродійну трудову діяльність, що є безкорисливою та добровільною на користь інших людей¹⁰⁷.

У межах досліджуваної проблеми – обґрунтуванням структури гендерної вихованості старших дошкільників та критеріїв її оцінювання – доцільно розглянути визначення О. Остапчук, яка поняття готовності соціальних педагогів до гендерного виховання учнів підліткового віку тлумачить як інтегративне особистісне утворення, що характеризується сформованістю знань, умінь, професійно важливих особистісних якостей, необхідних для здійснення гендерного виховання; структурно складається з ціннісно-мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльнісного, особистісно-характерологічного, оцінно-рефлексивного компонентів¹⁰⁸.

В. Галузок, досліджуючи теоретико-практичні аспекти моніторингу виховності особистості, виокремлює загальні критерії вихованості особистості: морально-інформаційний (обсяг та глибина засвоєння особистістю моральних уявлень і понять), морально-аналітичний (особливості соціоморального мислення: стратегії та прийоми розв'язання моральних проблем; здатність до децентрації; соціальна перспектива поведінки, тобто соціальний контекст, на який особистість орієнтується у ситуаціях морального вибору), морально-ціннісний (провідні моральні цінності, на які особистість орієнтується в соціальній взаємодії). Спираючись на означені критерії, автор виокремлює чотири рівні вихованості особистості: прагматичний, міжособистісно-орієнтований, суспільно-орієнтований, автономно-ціннісний, які відображають динаміку морального розвитку за трьома основними критеріями: розуміння суті

¹⁰⁶ Вихор С.Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку. Автор. дисер. на здоб. канд.наук.... 13.00.07. теорія і методика виховання. Тернопіль: 2006. 23 с. <http://www.disslib.org/enderne-vykhovannja-uchniv-starshoho-pidlitkovoho-ta-rannoho-junatskoho-yiku.html> дата звернення 07.07.2024)

¹⁰⁷ Коблик В. Діагностування вихованості в підлітків ціннісного ставлення до праці. [Молодий вчений](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_10_103). 2017. № 10. С. 448-452. http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_10_103 дата звернення 07.07.2024)

¹⁰⁸ Остапчук О. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до гендерного виховання учнів підліткового віку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. педагогічних наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Житомир, 2012. 22 с. [chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/http://eprints.zu.edu.ua/7186/1/%D0%9E%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf](http://eprints.zu.edu.ua/7186/1/%D0%9E%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf) дата звернення 07.07.2024)

моральної поведінки; сформованість соціоморального мислення; провідні ціннісні орієнтації особистості¹⁰⁹.

Спираючись на проаналізовані результати наукових досліджень щодо трактування змісту поняття «вихованість», ми зазначаємо, що дотичним, синонімічним до цього є поняття «культура поведінки», що дає можливість побачити та оцінити засвоєні дітьми дошкільного віку норми та цінності моралі, результат їх соціалізації, показники когнітивного, етичного, фізичного та інших аспектів виховання.

У такому контексті заслуговує на увагу дослідження С. Гарбар, де наголошується, що формування загальної культури у дитини, аспектом якої є культура поведінки, – головна мета виховання у старшому дошкільному віці, оскільки процес виховання культури поведінки пов'язаний з періодом початкової соціалізації особистості. Під культурою поведінки дітей старшого дошкільного віку у дослідженні розуміється спосіб здійснення дитиною дій і вчинків, що відповідає морально-естетичним вимогам суспільства, відображається у підтвердженні очікуваних сподівань з боку дорослих, однолітків і забезпечує її особистісне зростання. Відповідно, у структурі культури поведінки дітей старшого дошкільного віку ми виділяємо емоційний, мотиваційно-ціннісний, когнітивний і праксичний компоненти.

С. Гарбар зазначає, що сформована культура поведінки передбачає єдність знань і вчинків, розвиненість емоційно-мотиваційної сфери дітей, а тому критерії повинні розкривати рівень їх вихованості в емоційному, мотиваційному, когнітивному і поведінковому аспектах. При цьому пріоритет належить тим ознакам, які розкривають вихованість культури поведінки перш за все в діяльності дітей¹¹⁰.

С. Гарбар обґрунтовує зміст рівнів сформованості навичок культурної поведінки дітей старшого дошкільного віку¹¹¹.

Так, критерії низького рівня сформованості навичок культурної поведінки описано так – вміє утримувати в порядку місце, де займається чи грає в ігри, але відсутня звичка доводити розпочату справу до кінця; не завжди дбайливо ставиться до іграшок, речей, книг; відсутній інтерес до змістовних занять; часто нехтує правилами гігієни; у спілкуванні з дорослими і однолітками веде себе невимушено, не завжди використовує відповідний словниковий запас і норми поведінки; не вміє злагоджено вирішувати конфлікти, не враховує інтереси однолітка, не вміє домовлятися про спільні дії, відмовляється прийти на

¹⁰⁹ Галузяк В.М. Моніторинг виховності особистості. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія, випуск 32. 2010. С. 127-136. С.134-135

<https://drive.google.com/file/d/0B1qfvJJXxAt9bzVOTHprLU9hNfK/view?resourcekey=0-HxiVn9Pf7 UCayBUhTFg7g> дата звернення 07.07.2024)

¹¹⁰ Гарбар С.В. Критерії, показники та рівні вихованості культури поведінки дітей старшого дошкільного віку. *Наукові інновації та передові технології*. № 4(6) 2022. С. 35-48. С. 37-39. <https://www.academia.edu/78030035/%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%A2> дата звернення 07.07.2024)

¹¹¹ Гарбар С.В. Критерії, показники та рівні вихованості культури поведінки дітей старшого дошкільного віку. *Наукові інновації та передові технології*. № 4(6) 2022. С. 35-48. С. 39-40. <https://www.academia.edu/78030035/%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%A2> дата звернення 07.07.2024)

допомогу дорослому або іншій дитині. Середній рівень – яскраво виражена звичка доводити розпочату справу до кінця; дбайливе ставлення до іграшок, речей, книг; усвідомлене зацікавлення чимось новим; більша активність на заняттях, у процесі спілкування з дорослими орієнтується на повагу, доброзичливий контакт, співпрацю, але це не завжди виявляється в спілкуванні з однолітками; дошкільник більш самостійний, має непоганий запас слів, що допомагає у вираженні своїх думок та емоцій; завжди яскраво виражена звичка доводити розпочату справу до кінця; дбайливе ставлення до іграшок, речей, книг; усвідомлене зацікавлення чимось новим; більша активність на заняттях, у процесі спілкування з дорослими орієнтується на повагу, доброзичливий контакт, співпрацю, але це не завжди виявляється в спілкуванні з однолітками; дошкільник більш самостійний, має непоганий запас слів, що допомагає у вираженні своїх думок та емоцій; завжди намагається дотримуватися вимог гігієни: стежить за охайністю, чистотою обличчя, рук, тіла, зачіски, одягу, взуття та ін.; не завжди виходить домовитися про спільні дії, дотримується позиції, щоб інші прийняли її точку зору, проте іноді поступається; допомагає іншим дітям або дорослим на прохання вихователя, не проявляючи самостійної ініціативи. Високий рівень – яскраво виражена звичка доводити розпочату справу до кінця; дбайливе ставлення до іграшок, речей, книг; усвідомлене зацікавлення чимось новим; більша активність на заняттях, у процесі спілкування з дорослими орієнтується на повагу, доброзичливий контакт, співпрацю, але це не завжди виявляється в спілкуванні з однолітками; дошкільник більш самостійний, має непоганий запас слів, що допомагає у вираженні своїх думок та емоцій; завжди намагається дотримуватися вимог гігієни: стежить за охайністю, чистотою обличчя, рук, тіла, зачіски, одягу, взуття та ін.; не завжди виходить домовитися про спільні дії, дотримується позиції, щоб інші прийняли її точку зору, проте іноді поступається; допомагає іншим дітям або дорослим на прохання вихователя, не проявляючи самостійної ініціативи.

Гендерне виховання, як процес, передбачає досягнення певного стану сформованості особистісних характеристик учнів, який доцільно називати гендерною вихованістю. С. Вихор у структурі гендерної вихованості виокремлює три компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий. Залежно від сформованості кожного з компонентів гендерної вихованості рівень гендерного виховання буде різним. Якщо розглядати компоненти як критерії рівнів її сформованості, то можна виділити три основних рівні – достатній, середній, низький. С. Вихор наголошує, що в реальному житті діапазон рівнів та індивідуальних відмінностей гендерної вихованості набагато ширший, але диференціація саме за цими рівнями дозволяє врахувати основні відмінності та будувати стратегії поведінки щодо цих трьох груп учнів на основі особистісно зорієнтованого підходу. Виділення показників критеріїв гендерної вихованості

дозволяє, на думку дослідника, показати взаємозв'язок між рівнями гендерної вихованості та її компонентами¹¹².

А. Криворотко пропонує ґрунтовну характеристику дітей дошкільного віку, який є сенситивним для соціалізації особистості, з чим дослідниця пов'язує і гендерне виховання. Авторка зазначає, що дошкільник максимально звикає до характерних ролей, інтересів і цінностей своєї статі саме в дошкільному віці. Більшість дітей остаточно усвідомлюють незмінність своєї статі у 6-7 років. Ми погоджуємося з дослідницею, яка стверджує, що до цього віку:

- є значне розмаїття видів діяльності, інтересів і стилів поведінки, а діти вибирають різні ігри, що сприяє усвідомленню статі, відмінності;

- певною мірою формується статево-рольова ідентичність ступеня, і успіх цього процесу залежить від компетентності та авторитету батька тієї ж статі, а також про емоційний зв'язок з батьком протилежна стать.

У дослідженні А. Криворотко наголошує на тому, що статева гомогенізація є важливим елементом формування гендерного виховання, але важливо стежити, щоб це не перетворилося на гендер дискримінації та не обмежувало свободу та індивідуальність кожної людини. Тому важливо підкреслити, що хоча люди відрізняються за статтю та можуть мати спільні характеристики відповідно до нього, стать їх не визначає, тому кожна людина може виражати себе по-різному. У контексті зазначеного авторка зазначає гендерну культуру, яка забезпечує набуття знань, навичок і цінностей щодо норми поведінки, які є визначальними в певному суспільстві (культурі). Дитина старшого дошкільного віку може набувати таких знань у процесі статевої гомогенізації та соціалізації (через сім'ю, школу, релігію, ЗМІ, культурні традиції) і через самостійне ознайомлення з тематичною літературою. У процесі оволодіння гендерною культурою дитина засвоює соціальні норми, правила, цінності та принципи, притаманні суспільству, в якому вона живе. Дитина отримує навички поведінки як для жінок, так і для чоловіків щодо того, як прийнято вести себе відповідно до культури. Взаємодіючи з навколишнім світом дошкільник пізнає роль кожної статі в суспільстві, їх обов'язки, права та очікування¹¹³.

Основними критеріями національно-патріотичної вихованості О. Федоренко виокремлює когнітивний, емоційно-мотиваційний, вчинково-діяльнісний, кожен критерій виконує свою функцію. Схарактеризуємо коротко їх зміст. Так, когнітивний критерій формування національно-патріотичної вихованості орієнтує на розвиток національно-патріотичної свідомості, що

¹¹² Вихор С.Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку. Автор. дисер. на здоб. канд.наук.... 13.00.07. теорія і методика виховання. Тернопіль: 2006. 23 с. С. 12-13. <http://www.disslib.org/enderne-vykhovannja-uchniv-starshoho-pidlitkovoho-ta-rannoho-junatskoho-viku.html> дата звернення 07.07.2024)

¹¹³ Kryvorotko A. Model of formation of gender education of students with intellectual disabilities. *Exceptional Child: Teaching & Upbringing*, 2023, Vol 109, Issue 1, p7. <https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Agcd%3A14%3A8159854/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Ascholar&id=ebsco%3Agcd%3A173596115&crl=c> дата звернення 07.07.2024)

припускає засвоєння національно-патріотичних цінностей (загальнолюдських, морально-гуманістичних, суспільно-громадянських, конституційно-державних, професійних, культурних тощо). Окрім цінностей, необхідних у даному випадку є формування різнопланових знань, покладених в основу цілісного сприйняття Батьківщини. Це сукупність уявлень, понять, суджень і цінностей, якими збагачуються учні. Зміст когнітивного критерію має ґрунтуватися на гуманістичному світогляді, оскільки його основою є любов і пошана до Батьківщини – почуття, які формуються з дитинства впродовж життя людини. Показники сформованості когнітивного критерію: усвідомлення значення та знання державної мови, традицій, звичаїв, культурної спадщини свого народу; знання історії свого народу, своєї країни, подій, котрі відбуваються останнім часом відповідно вікових особливостей; розуміння та усвідомлення свого місця та ролі в житті Батьківщини. Емоційно-мотиваційний критерій передбачає наявність в учнів відповідних соціально значущих (гідно виконувати свій громадянський обов'язок) та особистісних мотивів. Емоційно-мотиваційний критерій оцінюється за наступними показниками: інтерес до національно-патріотичних питань; шанобливе ставлення до законів України, готовність відстоювати права, свободи та національні інтереси держави, нести відповідальність за дії та вчинки; доброзичливе ставлення до представників інших культур. Вчинково-діяльнісний критерій спрямований на формування вмінь і навичок учнів, які можуть бути використані у побудові майбутнього життя суспільства для блага українського народу. Він включає в себе показники: здійснення національно-патріотичних вчинків; участь в національно-патріотичних справах шкільного колективу; самоорганізація національно-патріотичних справ. Даний критерій визначає ступінь включення до активної національно-патріотичної діяльності, здатність особистості діяти у відповідності з її ціннісними орієнтаціями і національно-патріотичною позицією, а також наявність позитивних змін в навчально-виховній діяльності¹¹⁴.

Отже, аналіз дослідження українських науковців, що стосуються особливостей формування вихованості у дітей, учнів та підлітків дає можливість зробити декілька узагальнень. Так, зокрема:

1. Доцільно наголошувати на понятті справжня або ж реальна вихованість. Її прояви ми спостерігаємо насамперед у максимально комфортних для особи умовах (там, де не треба підлаштовуватися під оточення): дім, сім'я, найближча родина. Така вихованість передбачає внутрішню дисципліну, здатність володіти собою.

2. Вихована людина вміє володіти своїми емоціями, характеризується позитивним настроєм, гідно поводить в конфлікті, ніколи не влаштовує істерики.

¹¹⁴ Федоренко О. Діагностика національно-патріотичної вихованості учнів 5-6 класів загальноосвітніх шкіл. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2019. № 4. С. 156-169. С. 158-159. <http://znp.udpu.edu.ua/article/view/200199> дата звернення 07.07.2024)

3. Вихована людина вмiє зважати на iнших, не забуває виконувати обiцянки, поводитьсiя ввiчливо завжди i скрiзь; вiдповiдальна, обов'язкова як для себе, так i для iнших. Для такої особи характерна загальна характеристика – повага до iнших.

Саме дошкiльний вiк вважається важливим перiодом «зав'язування найбільш значущих вузлiв» молодiї особистостi, всерединi якого вiдбувається формування чiткого й незворотнього уявлення «Я – хлопчик»/» Я – дiвчинка». У його формуваннi беруть участь два механiзми соцiалiзацiї: статеворольова типiзацiя, яка детермiнується контекстом культурологiчного середовища, та iндивiдуалiзацiя, яка має множинну варiативнiсть i залежить вiд конкретних умов життєдiяльностi кожної дитини.

Специфiка процесу гендерного виховання в дошкiльному вiцi полягає у засвоєннi репрезентованих дорослими приписiв, накопиченнi дитиною особистих переживань i цiнностей, пов'язаних iз статевою належнiстю, якi набувають особистiсного смислу i стають еталоном гендерної поведiнки. Саме iнтерiоризацiя як найважливіша особливiсть у процесi розвитку гендерного образу «Я» дошкiльника, зокрема старшого, слугує «точкою вiдлiку» оформлення «внутрiшнього» бачення жiночого й чоловiчого.

Специфiкою новоутворення старшого дошкiльного вiку є набуття статево-рольової iдентичностi як бiльш цiлiсного та системного гендерного образу «Я» (особистiсного конструкту («справжня дiвчинка/ хлопчик» як андрогiнна особистiсть), що означає репрезентацiю дитиною фемiнно-маскулiнних якостей як на номiнативному рiвнi, так i на рiвнi усвiдомлення себе суб'єктом статево-вiдповiдної поведiнки, що за змiстом збiгається з узагальненим образом «хорошого хлопчика (дiвчинки)», «справжнього чоловiка (жiнки)». Такий iнтегрований образ «Я» виникає переважно пiд впливом традицiйних гендерних настанов, насичених стереотипами чоловiчостi та жiночостi (зокрема диференцiювання призначення статей у сiм'ї та суспiльствi, подiлу сфер дiяльностi на чоловiчi та жiночi, професiй та iн.), що запозичене вiд значущих дорослих i однолiткiв, найближчого соцiального довкiлля, ЗМI тощо.

Узагальнення наукових дослiджень дозволяє дiйти висновку, що у структурi гендерної вихованостi дiтей старшого дошкiльного вiку доцiльно визначити такі компоненти:

- когнiтивно-пiзнавальний;
- егалiтарної-цiннiсний;
- поведiнково-комунiкацiйний.

Розкриємо змiст виокремлених компонентiв. . *Когнiтивно-пiзнавальний компонент* гендерної вихованостi старшого дошкiльника вiдображає ступiнь ознайомлення дiтей з необходимою iнформацiєю щодо гендерної тематики, оволодiння знаннями щодо змiсту гендерних ролей, якi є ширшими, нiж «суто чоловiчi» чи «суто жiночi», усвiдомлення дiтьми себе як представника/представницю певної статi. *Егалiтарної-цiннiсний компонент* гендерної вихованостi дiтей старшого дошкiльного вiку вiдображає сформованiсть позитивного ставлення до власної статi й поваги до iншої; усвiдомлення однакових можливостей для осiб обох статей; реакцiю дитини та

її ставлення до рольових проявів дорослих та дітей іншої статі. *Поведінково-комунікаційний компонент* відображає характер статево рольової поведінки дітей, що збігається зі взірцем егалітарної взаємодії та відповідає принципу гендерної рівності, відсутність / наявність у поведінці проявів зневаги до представників протилежної статі, результат засвоєння репертуару поведінки і реалізації гендерних ролей.

Для оцінювання рівня прояву кожного компонента гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку нам необхідно визначити критерії гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку. З цією метою розглянемо різні підходи до тлумачення поняття «критерій».

Поняття «критерій» розглядається як підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось¹¹⁵: мірило для визначення, оцінки предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації; мірило достовірності знань, їхньої відповідності об'єктивній дійсності; критерій істини в суспільно-історичній практиці людей¹¹⁶;

У Великій українській енциклопедії зазначається, що критерій є ознакою (властивістю, правилом), за якою оцінюється певне явище, дія, ідея, виноситься рішення щодо їх відповідності/невідповідності заданим вимогам (напр., критерій істинності знання, критерії соціального прогресу тощо)¹¹⁷.

О. Фурс зазначає, що критерій – це важлива й визначальна ознака певного досліджуваного явища, що дає змогу з'ясувати його різні якісні аспекти, сприяє визначенню його сутності, дає змогу конкретизувати основні прояви та їх порівняно об'єктивно оцінювати.

Більшість учених, як зазначає О. Фурс дотримуються думки про те, що проблема критеріїв, їхні якісні і кількісні характеристики є стрижневими у дослідженні психологічних проблем фахівців. Науковець визначає основні вимоги до критеріїв, зокрема:

- об'єктивність, тобто відображення ознак, притаманних предмету, який досліджується, незалежно від свідомості та волі суб'єкта дослідження;
- відображення суттєвих ознак предмета діагностування;
- стійкість і постійність досліджуваних ознак;
- зв'язок із цілями, завданнями, функціями та змістом конкретного психологічного дослідження;
- безпосередній зв'язок між метою і кінцевим результатом досліджуваного явища¹¹⁸.

¹¹⁵Тлумачний словник української мови.
<https://slovnnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B9>

Дата звернення 20.07.2024

¹¹⁶Словник іншомовних слів. <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%CA%F0%E8%F2%E5%F0%B3%E9> Дата звернення 20.07.2024

¹¹⁷Електронна версія «Великої української енциклопедії».
<https://vue.gov.ua/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B9> Дата звернення 20.07.2024

¹¹⁸Фурс О. (2023) *Критерії та показники діагностування розвиненості здатності до психічної саморегуляції здобувачів освіти* In: Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки кваліфікованих робітників в умовах воєнного стану: електронний зб. Матеріалів регіонального науково-практичного семінару, м. Біла Церква, 15 червня 2023 р. . БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, м. Біла Церква, Україна, стор. 138-142. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735868/> дата звернення 07.07.2024)

Як зазначає І. Дирда, критерій і показник тісно взаємопов'язані: науковообґрунтований вибір критерію значною мірою зумовлює правильний вибір системи показників, а якість показника залежить від того, наскільки він повно і об'єктивно характеризує прийнятий критерій¹¹⁹.

О. Жихорська, зазначає, що критерій – це мірило, орієнтир, індикатор, на основі якого відбувається оцінка стану сформованості професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти¹²⁰.

Підкреслимо, що ефективність підготовки вихователів та батьків ми спостерігаємо через гендерну вихованість дітей старшого дошкільного віку.

Ми визначаємо такі критерії прояву гендерної вихованості: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий та виділяємо три основні рівні їх прояву – високий, середній, низький. Ми усвідомлюємо, що в реальному житті діапазон рівнів та індивідуальних відмінностей гендерної вихованості набагато ширший, але диференціація саме за цими рівнями дозволяє врахувати основні відмінності та будувати стратегії поведінки щодо цих трьох груп дітей на основі особистісно зорієнтованого підходу. Виділення показників критеріїв гендерної вихованості дозволяє продемонструвати взаємозв'язок між її рівнями та компонентами, що представлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Компоненти, критерії та показники рівнів гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку

	Компоненти, критерії та показники рівнів гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку		
Компоненти	Когнітивно-пізнавальний	Егалітарно-ціннісний	Поведінково-комунікаційний
Критерії	когнітивний	емоційно-ціннісний	поведінковий

¹¹⁹ Дирда, І. А. (2017). Критерії, показники та рівні розвитку полікультурної студентів-іноземців у процесі навчання української мови. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 16, С. 459–465. С. 461. <https://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/view/135> дата звернення 07.07.2024)

¹²⁰ Жихорська О. Критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого навчального закладу. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. Vol. III (34). – № 69. – С. 33–38. С.34. <chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Criteria-indicators-and-levels-of-formed-of-professional-competence-of-support-staff-of-higher-education-institutions-O.-Zhykhorska.pdf> дата звернення 07.07.2024)

Рівні	Високий	Грунтовна обізнаність у питаннях правил міжстатевої взаємодії, чіткі уявлення про гендерні стереотипи.	Діти виявляють повагу до іншої статі, не принижуючи власну, мають позитивне ставлення до самих себе і до навколишніх.	Дітям притаманні самоорганізація і саморегуляція поведінки, толерантність, прагнення до реалізації власних здібностей, залучення до нетипових для статі видів діяльності. У стосунках з іншою статтю виявляють повагу, тактовність, їх поведінка орієнтована на загальнолюдські цінності, а не на статево типізовані якості.
	Середній	Недостатня обізнаність у питаннях правил міжстатевої взаємодії. Недостатньо чіткі уявлення про гендерні стереотипи, власну гендерну роль.	У дівчат виявляється в спрямованості на фемінність, у хлопців – на маскулінність. Існує ситуативне ставлення до навколишніх, залежно від статевої належності.	Поведінка відзначається вибірковістю, ситуативністю, орієнтована на дотримання статево типізованих якостей. Діти байдуже ставляться до налагодження взаємовідносин із іншою статтю, недостатньо вміють взаємодіяти на засадах взаємоповаги, взаєморозуміння, взаємозамінності.
	Низький	Поверхневі, обмежені знання про міжстатеві та внутрішньостатеві відносини в сім'ї, закладі дошкільної освіти, суспільстві.	Діти виявляють неповагу до представників іншої статі, принижують їх, заперечують рівні можливості статей.	Поведінка характеризується негативним досвідом взаємодії, відсутня її саморегуляція. Вияв таких якостей, як повага до іншої статі, позитивне ставлення до власної, має помірно стійкий характер і поширюється лише на окремих представників іншої статі, які є для них авторитетом.

Джерело: складено самостійно

Отже, гендерна вихованість старших дошкільників є ефективним результатом реалізації завдань гендерного виховання у закладі дошкільної освіти, який досягається цілеспрямованою налагодженою співпрацею вихователів та батьків, який опосередковано позначається на гендерному вихованні дітей.

Висновки до першого розділу.

Базові поняття, що характеризують процес гендерного виховання дошкільників класифіковано у дві групи. До першої групи віднесено усталені поняття, що характеризують дошкільну освіту: дошкільна освіта, заклад

дошкільної освіти, старший дошкільний вік. До другої групи віднесено поняття, що характеризують процес гендерного виховання: гендер, виховання, гендерне виховання, гендерна вихованість.

Дошкільна освіта визначається як сфера, де починають втілюватися засадничі напрями сучасного виховання особистості, спрямовані на формування у дитини духовних цінностей і моральних якостей, патріотизму й національно-культурної ідентичності (В. Кремень). У Законі України «Про дошкільну освіту» (2024) заклад дошкільної освіти визначається як освітній заклад, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, створює умови для її фізичного, психічного, розумового, духовного і комунікативного розвитку, соціальної адаптації та готовності навчатися впродовж життя. Освітній процес у закладах дошкільної освіти є цілісним, систематичним, структурованим, спрямованим на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб.

Старший дошкільний вік, як етап розвитку особистості характеризується тим, що у цьому віковому періоді проводиться перша діагностика шкільної зрілості дитини дошкільного віку, основна мета якої – визначити найбільш сприятливі для подальшого розвитку дитини умови освіти (С. Гальчевській). Старший дошкільний вік є сенситивним для соціалізації особистості дитини, одним із компонентів якого виступає сформованість уявлень про особистість як приналежність до статі.

Поняття «гендер» розглянуто у різних аспектах: *філософському* (гендер – це результат впливу суспільства на формування та становлення особистості певної статі), *психологічному* (гендер відображає стосунки представників різних статей); *педагогічному* (гендер розглядається як організована модель соціальних відносин між чоловіками та жінками, яка не тільки характеризує їх спілкування і взаємодію в сім'ї, а й визначає їх соціальні відносини), *соціологічному* (гендер означає соціальну стать людини на відміну від біологічної, визначає її соціально-рольовий статус), *медичному* (поняття гендеру дослідники пов'язують зі змістом поняття «стать», виокремлюючи як спільні, так і відмінні характеристики) тощо. Всі гендерні характеристики є складовими «Я-концепції» особистості, оскільки гендер є найбільш раннім, центральним і активно-організуючим її компонентом.

Виховання розглядається як процес формування розвитку особистості, який включає у себе як цілеспрямований вплив зовні, так і самовиховання. Особистісно зорієнтоване виховання спрямоване на реалізацію сутнісної природи суб'єкта, якій відповідають цінності служіння, коли головним життєвим ставленням виявляється любов до інших людей (І. Бех).

Гендерне виховання розглядається як організований процес систематичного виховного впливу вихователів закладу дошкільної освіти та батьків на дитину з метою засвоєння нею знань про взаємини статей, формування у неї цілісних уявлень про гендерні особливості та відмінності кожної статі, розвиток культури статевої поведінки.

Гендерна вихованість дітей старшого дошкільного віку розглядається як інтегрована особистісна характеристика дитини, зовнішнім проявом якої є гендерна освіченість, емоційно-ціннісне та шанобливе ставлення до дорослих і дітей різної статі, сформована культура статево рольової поведінки.

У розділі проаналізовано проблему гендерного виховання у педагогічній теорії. Зроблено висновок, що вітчизняні дослідження з гендерної тематики є досить розгалуженими і містять наукові розвідки у таких напрямках: пізнання психологічних закономірностей поведінки та діяльності людей як суб'єктів гендерних характеристик; сукупність інтегрованих ознак про особистісні та поведінкові особливості чоловічого та жіночого співіснування тощо; історичні етапи розвитку гендерного виховання, порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду з проблеми впровадження гендерного підходу як у систему освіти загалом, так і в систему дошкільної освіти зокрема.

Зроблено висновок про вікові особливості гендерного виховання, зокрема це стосується дітей дошкільного віку. Встановлено, що якість реалізації завдань гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку залежить від: сформованої готовності педагогів закладу дошкільної освіти та батьків навчати дітей; обізнаності дорослих щодо статевої особливості розвитку та статево рольової поведінки дошкільників.

У розділі подано обґрунтовану структуру гендерної вихованості старших дошкільників, яка охоплює такі компоненти: когнітивно-пізнавальний, егалітарно-ціннісний, поведінков-комунікаційний. *Когнітивно-пізнавальний* гендерної вихованості старшого дошкільника відображає ступінь ознайомлення дітей з необхідною інформацією щодо гендерної тематики, оволодіння знаннями щодо змісту гендерних ролей, які є ширшими, ніж «суто чоловічі» чи «суто жіночі», усвідомлення дітьми себе як представника/представниці певної статі. *Егалітарно-ціннісний компонент* гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку відображає сформованість позитивного ставлення до власної статі й поваги до іншої; усвідомлення однакових можливостей для осіб обох статей; реакцію дитини та її ставлення до рольових проявів дорослих та дітей іншої статі. *Поведінков-комунікаційний компонент* відображає характер статево рольової поведінки дітей, що збігається зі взірцем егалітарної взаємодії та відповідає принципу гендерної рівності, відсутність / наявність у поведінці проявів зневаги до представників протилежної статі, результат засвоєння репертуару поведінки і реалізації гендерних ролей

Визначено критерії гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку (когнітивно-пізнавальний, емоційно-мотиваційний, поведінково-діяльнісний) та рівні їх прояву: низький, середній та високий.

РОЗДІЛ 2. ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Моніторинг сучасного стану гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку

Модернізація системи дошкільної освіти в Україні та нові тенденції в її розвитку з урахуванням європейського досвіду зумовлює низку актуальних вимог, що на часі для українського суспільства, зокрема щодо теоретико-методологічних і практичних підходів до організації освітнього процесу в умовах ЗВО, а також визначення мети освіти і виховання дітей з урахуванням соціокультурних особливостей статі.

Мета освітніх реформ в Україні, відповідно до європейських стандартів якості освіти – це справедливий та рівний доступ представників обох статей до різних сфер життєдіяльності, що передбачає формування успішної особистості, відкритої суспільству, здатної до гнучкої поведінки та самостійного прийняття рішень тощо¹²¹.

Реалізація реформи ґрунтується на впровадженні гендерного підходу в дошкільну ланку освіти як основи соціокультурного становлення особистості, творчої самореалізації дівчаток і хлопчиків як майбутніх громадян української держави.

Гендерна проблематика уже тривалий час перебуває в центрі уваги вітчизняного та європейського співтовариства, яке формує гендерно-правовий простір. До уваги доцільно брати гендерний аспект тих країн, що приєднуються до нього – тобто, долучаються до європейського освітнього товариства.

У діючих нормативно-правових документах важливу роль приділено системі дошкільної освіти загалом і організації освітнього процесу зокрема. Так, у Законі України «Про дошкільну освіту» зазначено, що засадами державної політики та принципами освітньої діяльності у сфері дошкільної освіти визначено: дитиноцентризм та особистісно орієнтований підхід до розвитку дитини відповідно до її індивідуальних особливостей, потреб, інтересів, здібностей, обдарувань та свободи вибору¹²² (ст. 5).

У Законі України Про освіту – статті 11 та 25 – прописано:

– метою дошкільної освіти є забезпечення цілісного розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок; діти старшого дошкільного віку обов’язково охоплюються дошкільною освітою відповідно до стандарту дошкільної освіти¹²³ (*Стаття 11. Дошкільна освіта*);

– засновник закладу освіти або уповноважений ним орган (особа): здійснює контроль за недопущенням привілеїв чи обмежень (дискримінації) за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань,

¹²¹ КОНЦЕПЦІЯ реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/

¹²² Закон України Про дошкільну освіту, 2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#n712>

¹²³ Закон України Про освіту, 2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками¹²⁴ (Стаття 25. Права і обов'язки засновника закладу освіти).

Важливими для нашого дослідження є врахування норм ухваленого 6 червня 2024 року Верховною Радою України законопроекту №8030 «Про дошкільну освіту», який враховує найкращий вітчизняний і світовий досвід, євроінтеграційні процеси, а також дає змогу поставити дитину в центр організаційних та управлінських рішень, адже саме вона є головним стейкхолдером владної вертикалі та інституцій системи дошкільної освіти¹²⁵.

Ціннісними орієнтирами нового закону в умовах війни, розв'язаної росією проти дітей та їх майбутнього, є:

- зорієнтованість виховання в дітей шанобливого ставлення до культури українського народу, турботи про себе та рідних, чесності, поваги та інших важливих цінностей; доступність дошкільної освіти;

- створення безпечного освітнього середовища – кожен дитсадок має обов'язково бути забезпечений укриттям і засобами індивідуального захисту дітей та працівників; збереження та зміцнення здоров'я дітей («здорове освітнє середовище», що включає фізичну культуру, культуру особистої гігієни, психологічний супровід, здорове харчування, вчасну і якісну домедичну допомогу дітям)¹²⁶.

Освітні заклади, в тому числі і дошкільні, прийняли зобов'язання щодо реалізації гендерної стратегії згідно з Концепцією Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Відповідно до Концепції створюються умови для ефективного впровадження у заклади дошкільної освіти та заклади загальної середньої освіти гендерних знань, формування в дітей відповідних уявлень, умінь тощо. З цією метою розробляється зміст гендерного виховання дітей та молоді, який має відповідати гендерній політиці держави¹²⁷.

Гендерний підхід в освіті розглядається як індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності, що дає особистості велику свободу вибору, можливості для самореалізації, допомагає бути досить гнучкою й уміти використовувати різні можливості поведінки¹²⁸.

Питання реалізації гендерного підходу у вихованні дітей в умовах сучасного закладу дошкільної освіти все більше набуває особливого значення. Натепер окреслена проблематика є актуальною і постійно перебуває в колі наукових інтересів вчених, зокрема: С. Биковської; Н. Бугайової; О. Жовнір; С. Лозинської; О. Мельниченко; В. Мовчун; У. Худзей; О. Перепелиці; Р.

¹²⁴ Закон України Про освіту, 2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

¹²⁵ Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#n712> (дата звернення: 23.07.2024)

¹²⁶ Там само

¹²⁷ КОНЦЕПЦІЯ Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року. 21 листопада 2012 р. № 1002-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2012-%D1%80#Text>

¹²⁸ Шулигіна Р., Мовчун В. Гендерне виховання дітей дошкільного віку: досвід співробітництва учасників педагогічного процесу. Вісник Інституту розвитку дитини. Серія : Філософія, педагогіка, психологія : Збірник наукових праць. Київ : Видавництво Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 2014. Випуск 35. С. 124-130. С. 124. <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12667?show=full>

Шулигіної та ін., аналіз наукових праць яких запропоновано нами у першому розділі монографії.

Науковці, які розглядають дитинство з різних позицій, дотримуються думки про те, що перші сім років життя – це сенситивний період, у якому формуються всі базові характеристики психіки особистості, які суттєво впливають на подальший розвиток дитини^{129,130}.

Організатори та дослідники гендерного виховання наголошують на професійній компетентності щодо обізнаності в питаннях анатомічних і біологічних особливостей розвитку дитини, які є передумовами психічних відмінностей хлопчиків і дівчаток^{131,132}. Адже ці психічні відмінності формуються під впливом соціальних чинників – суспільного середовища і виховання.

Таким чином, ми зазначаємо, що сучасна виховна ситуація спрямована на прояви від дівчинки не лише традиційно жіночих якостей (м'якості, жіночності, дбайливого ставлення до навколишніх), але й, особливо в умовах сьогодення, рішучості, ініціативності, уміння відстоювати свої інтереси та досягати результату. У хлопчиків важливо виховувати, окрім традиційних статевоїх якостей, не менш важливі системні прояви емпатії, терпимості, чуйності, уміння прийти на допомогу тому, хто її потребує.

Незаперечним є той факт, що міжнародна спільнота в особі ООН, Ради Європи, Європейського Союзу оцінює гендерну рівність як невід'ємну складову частину загальної концепції рівності, прав та свобод людини та вимагають від держав, що входять до їх складу, їх всебічного захисту та гарантування на рівні національного законодавства. Переважна більшість розвинутих країн світу пішла шляхом ухвалення окремих законодавчих актів, безпосередньо спрямованих на забезпечення гендерної рівності¹³³.

Своєю важливістю привертає дослідницьку увагу Закон України «Про дошкільну освіту» (2024 рік), який в контексті гендерного підходу наголошує на тому, що саме ця освітня ланка «забезпечує розвиток, виховання і навчання дитини, ґрунтується на поєднанні сімейного та суспільного виховання»¹³⁴.

З огляду на це, специфіка впровадження гендерного підходу в дошкільну освітню ланку означена функціональними особливостями цього вікового періоду, в якому закладається фундамент науково-пізнавального світогляду, зокрема:

¹²⁹ Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.

¹³⁰ Токарева Н.М. Основи вікової психології : навчально-методичний посібник / Н. М. Токарева, А. В. Шамне – Кривий Ріг, 2013 – 283 с.

¹³¹ Марченко О. Ю. Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури у школярів: автореферат дис. ... д-ра наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02 / Марченко Оксана Юріївна; МОНУ, НУФВСУ. – Київ, 2019. – 42 с. <https://reposit-uni-sport.edu.ua/xmlui/handle/787878787/3877>

¹³² Кікінежді О.М., Говорун Т.В., Міщенко О.О. К 38 Гендерне виховання дошкільнят: Навчальний посібник. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2011. — 192 с.

¹³³ Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека”, ухвалена Радою Безпеки ООН 31 жовтня 2000 р., та резолюції Ради Безпеки ООН 2016. <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-onn-1325>

¹³⁴ Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#n712> (дата звернення: 23.07.2024)

– формуються уявлення дитини про свої права та обов'язки, про себе як представника певної статі, про себе у часовому вимірі;

– засвоюються моральні правила і норми, розвивається довільна поведінка;

– створюються сприятливі умови для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетентності, розвитку в неї ціннісного ставлення до світу Природи, Культури, Людей, Самої Себе¹³⁵.

Як зазначають дослідниці С. Сисоєва та О. Рейпольська, в умовах воєнного стану важливо забезпечити продовження здобуття дошкільної освіти за місцем тимчасового перебування дітей, створення безпечного освітнього середовища та надання якісних психолого-педагогічних послуг¹³⁶.

Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року передбачає впровадження необхідної осучасненої гендерної термінології у зміст програмних документів, зокрема, включення окремим пунктом гендерних завдань; дотримання гендерної симетрії мови в програмних документах; відповідно до принципів гендерної рівності та вимог часу оновлення тем, що стосуються стереотипізації категорії статі¹³⁷.

Ми погоджуємося з групою дослідників, які наголошують, що гендерний підхід у дошкільній освіті є тим методологічним інструментом діяльності закладів дошкільної освіти, який ґрунтується на врахуванні «фактору статі», передбачає створення творчо-розвивального середовища як комплексу соціальних, природних і предметних засобів для збагачення різноманітної діяльності дітей, вираження їх зростаючої активності та самостійності, максимальної самореалізації і розкриття здібностей дівчаток і хлопчиків, сприяє розширенню гендерно-освітнього простору всіх учасників педагогічної взаємодії – дітей, батьків, педагогів¹³⁸.

Заслуговує на увагу точка зору О. Кононко про необхідність формування «педагога-новатора як людини прогресивної, яка добре орієнтується в пріоритетах сучасності, відчуває нові життєві тенденції, може відійти від шаблонів»¹³⁹. Саме це можна трактувати як якісну підготовку висококваліфікованих вихователів, знання ними засад гендерного підходу,

¹³⁵ Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч.-метод. посібник / Т.О. Піроженко, Л.І. Соловійова та ін. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2016. – 248 с. [c.chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710118/1/%D0%A6%D0%9E%D0%B4.%20%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%80.%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87-%D0%BC%D0%B5%D1%82.%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%20.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710118/1/%D0%A6%D0%9E%D0%B4.%20%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%80.%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87-%D0%BC%D0%B5%D1%82.%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%20.pdf)

¹³⁶ Сисоєва, С. О., & Рейпольська, О. Д. (2023). ОСВІТНІ ВТРАТИ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОДАЛЬШИХ ОСВІТНІХ ВТРАТ. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(2), 1-5. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5203>

¹³⁷ Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2022 р. № 1163-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>

¹³⁸ Кравець В., Кікінеджи О., Шульга І. До проблеми гуманізації освітньо-виховного простору сучасної української школи. *Освітлогія*. 2018. № 7. С. 15-21. Режим доступу: <https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/28>

¹³⁹ Кононко О.Л. Розвиток особистого досвіду майбутніх педагогів у процесі їхньої професійної підготовки. *Педагогічні науки*. 2020. №4. С.5-12. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2020-4-5-12>

оскільки саме від педагогів залежить розкриття індивідуальності й талантів кожної дитини, незалежно від її статі.

З метою вивчення сучасного стану гендерного виховання дітей в умовах закладу дошкільної освіти, його впливу на рівень гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку, нами було проведено опитування на базі таких закладів дошкільної освіти: заклад дошкільної освіти «Європейська школа «Михайл» I – III ст; дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу № 419 Шевченківського району м. Києва; Ірпінська міська рада Київської області Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 1 «Лісова пісня»; Білоцерківський заклад дошкільної освіти №25; Горностайпільський ліцей Іванківської селищної ради. 360 дітей старшого дошкільного віку (189 дівчаток і 171 хлопчик), 212 батьків та 86 вихователів.

Оскільки, дослідження передбачало участь у ньому дітей старшого дошкільного віку, педагогів-фахівців дошкільної освіти та батьків, діагностика проводилась за трьома напрямками: робота з старшими дошкільниками, робота з вихователями у закладах дошкільної освіти, робота з батьками. Зокрема:

- для роботи з дітьми нами було проведено спостереження та бесіди з дітьми старшого дошкільного віку, щодо їх обізнаності в питаннях правил міжстатевих відносин, уявлень щодо гендерних стереотипів та проявів гендерної вихованості;

- для опитування вихователів ми розробили анкети з метою отримання інформації про обізнаність вихователів щодо проблеми гендерного виховання старших дошкільників;

- для батьків ми запропонували анкетування з метою отримання інформації щодо їхньої обізнаності в питанні гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Нами було проведено спостереження за дітьми старшого дошкільного віку. Спостереження мало на меті з'ясувати: як дитина ідентифікує себе з представником своєї статі, як дотримується нормовідповідної поведінки, як орієнтується на еталон чоловічої чи жіночої ролі. Спостереження проводилося за статевою поведінкою старших дошкільників у сумісній ігровій, трудовій та комунікативній діяльності. У ході спостереження фіксувалися прояви статевої поведінки дошкільників у різних видах діяльності; причину вибору партнерів у сумісній діяльності.

Протоколи давали можливість оптимально підрахувати, класифікувати кількість та характер контактів в ігровій діяльності та спілкуванні, вибір партнерів, коло спілкування та ставлення до представників обох статей.

Ми виходили з розуміння, що статева належність, відчуття дитиною себе як представника певної статі виявляється у щоденному вільному спілкуванні, виборі партнера в будь-якій діяльності з власної ініціативи, яке не контролюється та не ініціюється дорослими. У протоколах фіксувалися найбільш виразні та стійкі прояви поведінки досліджуваних в іграх: вибір ними іграшок, розподіл ролей, емоційні реакції дітей.

Здійснюючи спостереження за статевою поведінкою дітей, ми ставили перед собою такі завдання:

- з'ясувати індивідуальні особливості дітей старшого дошкільного віку;
- встановити специфіку проявів культури статевої поведінки, їхню типовість;
- визначити ситуації, які для дітей старшого дошкільного віку є найпоказовішими у проявах статевої поведінки.

Нами було проведено по 5 спостережень, за допомогою яких ми встановлювали поведінку дітей в різних ситуаціях і, перш за все, в ігрових ситуаціях та життєдіяльності дітей.

Під час виконання дітьми різних завдань ми фіксували особливості проявів культури поведінки хлопчиків та дівчаток, а також їхні індивідуальні особливості. Варто зазначити, що неможливо було провести дослідницьку роботу, акцентуючи увагу лише на спостереженнях, оскільки, як правило, діти завжди знаходяться у взаємодії один з одним. З метою уточнення деяких індивідуальних особливостей проявів статевої поведінки, нам потрібний був контакт з дитиною „один-на-один”. Це актуалізувало доцільність застосування інших методів, зокрема методу бесіди з дошкільниками.

Враховуючи психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку, констатуємо, що цей віковий період є важливим етапом у розвитку пізнавальної, інтелектуальної та особистісної сфер дитини. Його можна назвати базовим віковим періодом, коли в особистості дитини закладаються особистісні аспекти, відбувається становлення «Я»-позиції; істотно розширюється коло людей, з якими спілкується дитина; предметом її уваги все більше стає світ соціальних відносин дорослих людей.

Важлива характеристика соціальної ситуації розвитку дитини – стабілізація взаємин з однолітками, утворення «дитячого суспільства», оформлення дитячої субкультури з притаманною їй територією, правилами співжиття, інтересами, ролями, перевагами, пріоритетними цінностями, соціальним статусом кожного її члена.

У ході гри, як провідного виду діяльності на цьому віковому періоді, у дитини виникає потреба в друзях, без яких гра втрачає сенс. Спілкуючись з однолітками, дитина навчається співпрацювати, підпорядковуватися, керувати, розподіляти функції, вчиняти справедливо, відчувати себе членом групи, відстоювати власну гідність.

Сформовані питання були спрямовані на з'ясування інформації про друзів, про повагу, про допомогу, про спільні ігри, про емоції, про правила, про вирішення конфліктів.

Проаналізуємо отримані результати.

На запитання: «Чи є у тебе друзі?» 53 % респондентів відповіли позитивно. На уточнююче запитання: «Хто вони? (хлопчики чи дівчатка)» 70 % хлопчиків сказали, що це хлопчики, 26 % респондентів-дівчаток відповіли, що це і хлопчики, і дівчатка. І лише 4 % хлопчиків відповіли, що товаришують з дівчатками. Серед дівчаток на дане питання, 89 % відповіли, що товаришують з дівчатками, решта – 11 % – товаришують і з хлопчиками, і з дівчатками. Серед дівчаток не виявилось тих, хто товаришує лише з хлопчиками. Висновок: більшість опитаних віддає перевагу спілкуванню з дітьми своєї статі.

З метою розуміння ставлення один до одного, рівня поваги один до одного, нами було поставлені запитання: «Як ти ставишся до своїх друзів, якщо вони роблять щось, що тобі не подобається?», «Що означає поважати іншого (хлопчика або дівчинку?)». Для дітей це були не прості запитання і їм було важко на них відповісти. Тоді ми задали ті ж питання ще раз, але запропонували варіанти відповідей. Відповіді респондентів ми систематизували у таблицю 2.4.1 та 2.4.2.

Таблиця 2.4.1.

Систематизація відповідей респондентів на запитання бесіди

<i>Запитання: Як ти ставишся до своїх друзів, якщо вони роблять щось, що тобі не подобається?</i>		
розповідаю дорослим (батькам, вихователям)	50 % хлопчиків	40 % дівчаток
не граюся з ними	30 % хлопчиків	35 % дівчаток
свій варіант відповіді	20 % хлопчиків	25 % дівчаток
	я не зможу сам (сама) це вирішити, не знаю як бути в такій ситуації	

Джерело укладено автором

Отже, ми можемо зробити висновок: більшість опитуваних не вміють вирішувати конфліктні ситуації самостійно.

Таблиця 2.4.1.

Систематизація відповідей респондентів на запитання бесіди

<i>Запитання: Що означає поважати іншого (хлопчика або дівчинку?)</i>	
поважати – означає допомагати, обіймати, радіти разом.	20 % хлопчиків і 15 % дівчаток
поважати один одного – означає любити.	30 % хлопчиків і 40 % дівчаток
поважати один одного – це гратися разом.	50 % хлопчиків і 45 % дівчаток

Джерело укладено автором

Отже, ми можемо зробити висновок: відповіді більшості респондентів чітко взаємопов'язані з провідною діяльністю цієї вікової категорії – ігровою.

В інтерв'ю ми не оминули запитання, що стосувались допомоги дітей один одному. На запитання: «Як ти допомагаєш своїм друзям, коли вони потребують допомоги», більшість дітей – 73 % хлопчиків і 54 % дівчаток відповіли, що вони їх жаліють. 20 % хлопчиків і 38 % дівчаток допомогу пов'язують саме з наданням фізичної допомоги (допомогти нести важке, допомогти щось побудувати і т.д.). Решта дітей: 7 % хлопчиків і 8 % дівчаток відповіли, що люблять, коли їм допомагають.

Ми задали ще одне запитання про допомогу: «Чи важливо допомагати всім однаково, незалежно від того, хлопчик це чи дівчинка?». Переважна більшість дітей – 69 % хлопчиків та 72 % дівчаток відповіли, що допомагати потрібно дівчаткам. 25 % хлопчиків та 20 % дівчаток говорили про те, що допомагати потрібно усім. І лише 6 % хлопчиків і 8 % дівчаток відповіли, що допомагати потрібно як хлопчикам, так і дівчаткам. Таким чином, ми констатуємо: більший відсоток відповідей пов'язаний з тією моделлю поведінки, що спостерігають у своїй родині.

Нас також цікавили знання дітей про спільні ігри. Для цього ми задали декілька запитань дітям: «У які ігри тобі подобається грати з хлопчиками? А з дівчатками?». Переважна більшість хлопчиків, а саме 83 % відповіли, що з дівчатками вони не граються, тому що з ними можна гратись лише в ляльки. А їм це не цікаво. Вони вважають, що хлопчики мають гратись лише з хлопчиками в перегони, війну, епізоди комп'ютерних ігор. Деякі з хлопчиків сказали, якщо гратись з дівчатками, то лише в гру «Родина», де вони будуть в ролі тата ходити на роботу, заробляти гроші, ремонтувати машину. Дівчатка ж відповідають в переважній більшості, 74 % що в ігри, де їм потрібна сила, вони запросять хлопчиків. В інших ролях хлопчики їм не потрібні. Вони хочуть гратись з дівчатками в моделі, дочки-матері, салон краси тощо. Висновок: обмежена обізнаність з переліком ігор, які можуть бути цікавими і хлопчикам, і дівчаткам.

На запитання: «Що ти робиш, якщо хтось не хоче грати в гру, яку ти запропонував/ла?», переважна більшість, 48 % хлопчиків і 51 % дівчаток респондентів відповіли, що будуть вмовляти дітей. Разом з тим ми отримали ще такі відповіді:

- запропонують цю гру комусь іншому (30 % хлопчиків і 28 % дівчаток);
- спробують щось придумати, щоб діти захотіли гратись (13 % хлопчиків і 18 % дівчаток);
- дуже засмутяться, але вони нічого не можуть зробити (57 % хлопчиків і 54 % дівчаток).

Отже, наш висновок: дитина-ініціатор гри обирає метод умовляння для товаришування, але на компроміс налаштована незначна кількість дітей.

На даному етапі дослідження нас цікавили також знання дітей про власні емоції та емоції оточуючих дітей. Для цього ми в інтерв'ю використали декілька запитань, відповіді на яких систематизували у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Систематизація відповідей респондентів на знання емоцій

Запитання	Респонденти (хлопці)	Респонденти (дівчата)
Як ти розумієш, що твої друг або подруга щасливі чи засмучені?	коли щасливий – сміється, радіє, коли засмучений – плаче, обличчя сумне	
	31 %	40 %
	коли дитина засмучена, вона не хоче ні с ким спілкуватись	
	29 %	27 %
Що ти робиш, щоб допомогти своєму другові чи подрузі почуватися краще?	віддам йому(їй) свою іграшку	
	55 %	29 %
	розкажу про це вихователю (батькам)	
	22 %	35 %
	обійму дитину як це робить мама (бабуся).	
	21 %	30 %

Джерело укладено автором

Аналізуючи дані таблиці, ми зазначаємо, що значній частині респондентів було складно відповісти на ці запитання, що дає можливість зробити такий висновок: для дітей старшого дошкільного віку є характерним наслідування моделі поведінки в родині, візуальне «зчитування емоцій» з обличчя.

На даному етапі дослідження нам було важливо зрозуміти наскільки діти володіють знаннями про правила поведінки. Для вивчення стану розуміння даного питання ми задали дітям такі запитання: «Які правила поведінки ти вважаєш важливими у вашій групі», «Як ти думаєш, чи повинні правила бути однакові для хлопчиків і дівчаток?». Дані питання виявились не дуже простими для дітей. Щодо правил поведінки, переважна більшість дітей, а саме 60 % хлопчиків і 49 % дівчаток відповідали, що це означає слухатись дорослого. Лише 7 % хлопчиків і 15 % дівчаток відповіли, що у них в групі такі правила поведінки: допомагати, піклуватись, не сваритись, бути добрими. Решті було важко відповісти на дане запитання. Щодо другого запитання – 70 % хлопчиків і 54 % дівчаток відповідали, що для хлопчиків завжди більш «суворі» правила, бо вони часто не слухають дорослих. А дівчатка завжди більш слухняні. 10 % хлопчиків і 12 % дівчаток відповіли, що правила мають бути однакові. Решті дітей важко було відповісти на дані запитання. Висновок: діти не здатні аналізувати свої дії на відповідність «вірно-не вірно», не усвідомлюють наслідки поведінки, дорослий виступає беззаперечним авторитетом у правилах без пояснень.

Оскільки однією з особливостей дітей старшого дошкільного віку є формування уявлень про конфлікт між людьми, ми вирішили на констатувальному етапі дослідження з'ясувати обізнаність дітей у цьому питанні. Для цього нами було поставлено декілька запитань: «Що ти робиш, якщо виникає сварка з другом або подругою?» та «Як ти намагаєшся вирішити конфлікт, щоб не образити нікого?». На перше запитання 41 % хлопчиків і 59 % дівчаток відповіли, що покличуть вихователя (батьків), щоб допомогли вирішити конфліктну ситуацію. 29 % хлопчиків і 44 % дівчаток відповіли, що дуже засмучуються, коли виникає конфлікт. Решта дітей не відповіли на дане запитання. На друге запитання 20 % хлопчиків і 33 % дівчаток відповіли, що будуть розмовляти з другом чи подругою, щоб помиритися. 41 % хлопчиків і 40 % дівчаток відповіли, що запропонують якісь свої іграшки і конфлікт зникне. Були і такі діти, їх приблизно 5 % хлопчиків і 12 % дівчаток говорили, що будуть вибачатися і конфлікту не буде. Решта дітей мали утруднення в відповіді на дане запитання. Висновок: більшість опитуваних не вміють вирішувати конфліктні ситуації самостійно.

Проводилося опитування дітей старшого дошкільного віку з метою виявлення їх уявлень про гендерні стереотипи. Питання були спрямовані на з'ясування знання про іграшки, про одяг, про професії, про кольори, про ігри, про роль у сім'ї. Ми застосовували певну методику опитування, тому проаналізуємо більш детально. Ми пропонували дітям такі запитання: Які твої улюблені іграшки?; «Який твій улюблений одяг?» та «Що роблять твої мама/бабуся і тато/дідусь вдома?», а для більш ефективних відповідей до кожного запитання ми пропонували ілюстрації із зображенням іграшок (машинки, ляльки, конструктор тощо); одягу (штани, сукні, спідниці, футболки тощо); різних домашніх справ. Відповіді на ці запитання ми систематизували у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

Систематизація відповідей при використанні наочності

Запитання	Відповіді респондентів	
	хлопчики (%)	дівчатка (%)
Які твої улюблені іграшки	улюблені іграшки – це машинки (76 %), люблять гратись з ЛЕГО (21 %), різні ігри, також ігри з ляльками (13 %)	люблять гратися ляльками (74 %), іграшки, з якими можна зайнятись спортом: м'яч, обруч, скакалка тощо (15 %), люблять гратись машинками (11 %)
Чи можуть хлопчики гратись ляльками, а дівчатка машинками? Чому?	хлопчики не граються зазвичай ляльками	
	37 %	63 %
	дівчатка не можуть гратися машинками, бо це цікаво тільки для хлопчиків	
	59 %	41 %
Частина респондентів відповіли, що граються будь-якими іграшками. <i>Висновок: і у хлопчиків, і у дівчат домінує стереотипне уявлення про соціальні ролі.</i>		
Який твій улюблений одяг	футболки та штани (94 %) не мають улюбленого одягу; одягають те, що дає мама (6 %)	сукня (67 %), штани, сорочки, шорти, футболки (29 %), одягають те, що дає мама (бабуся) – (4 %)
Як ти думаєш, чи можна, щоб хлопчики носили спідниці, а дівчатка штани?	І хлопчики, і дівчатка, 100 % відповіли, що спідниці хлопчикам носити не можна, бо це дівчачий одяг.	
	дівчаткам можна носити штани, бо вони бувають дівчачі, дуже красиві і в них зручно	
	56 %	73 %
<i>Висновок: має місце стереотипність у сприйнятті чоловічого і жіночого одягу.</i>		
Що роблять твої мама/бабуся і тато/дідуся вдома?	тато ремонтує сантехніку, робить ремонт, сидить за комп'ютером (65 %), тато багато працює, тому він має дома відпочивати (21 %); не захотіли відповідати на це запитання (14 %)	тато щось ремонтує, грає в комп'ютерні ігри відпочиває (74 %), тато допомагає мамі та готує їжу (18 %); не відповіли на це запитання (8 %)
Як ти думаєш, чи може тато готувати їжу, а мама ремонтувати автомобіль?	Щодо ремонту автомобіля мамою: і хлопчики, і дівчатка, майже 90 % відповіли, що мама не може ремонтувати авто; 4 % дітей сказали, що може ремонтувати, решта відповіли, що мама може відвезти машину на СТО.	
	тато може готувати їжу	
	38 %	77 %
<i>Висновок: у родинах хлопчиків модель поведінки батька стереотипна по відношенню до господарських справ.</i>		

Джерело укладено автором

Нас також цікавили гендерні стереотипи дітей старшого дошкільного віку щодо майбутніх професій. Ми задали дітям запитання «Ким ти хочеш стати, коли виростеш?» Відповіді хлопчиків, в переважній більшості, а саме приблизно 73 % були такими: водій, юрист, бізнесмен, пілот, військовий, кухар,

поліцейським. Решта хлопчиків дали такі відповіді: перукар, журналіст, вчитель, лікар. На це ж запитання біля 60 % дівчаток відповіли, що хочуть бути вчителем, лікарем, медсестрою, вихователем, моделлю, перукарем, кулінар, візажистом. Решта дівчаток відповіли, що хочуть бути бізнес леді, водійкою великих машин, бібліотекаркою, поліціанткою тощо. Також ми запитали у дітей «Чи можуть дівчатка бути поліцейськими, а хлопці медсестрою?». 50 % хлопчиків і 70 % дівчаток відповіли, що дівчатка можуть бути поліцейськими, а щодо хлопчиків, так 85 % хлопчиків відповіли, що медсестрами чоловіки не можуть бути і лише 15 % хлопчиків сказали, що чоловіки можуть бути медбратами. Дівчатка ж на це запитання відповіли таким чином: 68 % відповіли, що медсестрами чоловіки бути не можуть, а 32 % дівчаток відповіли, що чоловіки можуть бути медбратами, а потім стануть лікарями. Висновок: стереотипність у сприйнятті розподілу професій на «жіночі» і «чоловічі».

Ми спрямували нашу методику на з'ясування питання щодо гендерних стереотипів у кольорах. Дітям поставили таке запитання: «Який твій улюблений колір?» 87 % хлопчиків відповіли, що це синій колір. Решта хлопчиків назвали такі кольори: коричневий, червоний, жовтий, блакитний, зелений. 89 % дівчаток назвали улюбленим кольором рожевий. Решта дівчаток назвали такі кольори: жовтий, блакитний, червоний, помаранчевий, зелений, синій. Ми запитали у дітей: «Як ти думаєш. Чи можуть хлопчикам подобались рожевий колір, а дівчаткам синій?». 78 % хлопчиків відповіли, що рожевий колір «дівчачий» він не подобається хлопцям. Дівчатка, 65 % відповіли, що хлопцям рожевий не подобається. Натомість, 53 % хлопчиків і 44 % дівчаток відповіли, що синій колір може подобатись дівчаткам. Висновок: мають місце гендерні стереотипи у кольорах.

Проводилося опитування дітей старшого дошкільного віку з виявлення рівня їх поваги до іншої статі. Питання були спрямовані на з'ясування інформації про друзів, про допомогу, про гру, про повагу, про емоції, про розв'язання конфліктів.

Ми спрямували нашу методику на з'ясування питання щодо поваги до представників протилежної статі через взаємодію з друзями. Ми запитали у дітей: «Чи є у тебе найкращий друг чи подруга? Чому саме він (вона) стали найкращими твоїми друзями?». Серед хлопчиків 88 % назвали своїм другом хлопчиків. Аргументуючи тим, що з дівчатками не можна гратись в хлопчачі ігри. Були й такі хлопчики, їх близько 10 %, які назвали свою найкращу подругу. Пояснюючи це тим, що вона красива і подобається. 82 % дівчаток назвали імена дівчаток, коли говорили про найкращих подруг. Пояснили це тим, що з дівчинкою їм цікавіше грати в ігри. Але, були дівчатка, біля 15 %, які обрали другом хлопчиків. Пояснивши це тим, що він хороший. Мене любить, допомагає.

У рамках нашого дослідження проводилося опитування дітей старшого дошкільного віку із виявлення їх ставлення до самих себе і до оточуючих. Питання були спрямовані на з'ясування інформації про самосприйняття, про почуття, про друзів, про взаємодію з дорослим, про правила і поведінку, про розв'язання конфліктів.

Нами були поставлені наступне запитання: «Чим ти пишаєшся у собі?». Відповіді розподілилися таким чином: 68 % хлопчиків і 55 % дівчаток не змогли відповісти на це запитання. 15 % хлопчиків і 19 % дівчаток відповідали, що пишаються тим, що вони хороші. Решта дітей відповідали так: я красива, я сильний, у мене гарний одяг, я слухаюсь дорослих тощо. На запитання: «Чому ти впевнений в цьому» більшість дівчат і хлопців – 96 % зазначали, що так говорять мама/тато/вихователька тощо. Тобто, все, що позитивного дитина про себе знала – то все від найближчого кола оточуючих дорослих, а не дітей-одногрупників.

Наступним завданням було зрозуміти почуття дітей старшого дошкільного віку. Нами були поставлені наступні запитання:

- Що тебе робить щасливим?
- Що тебе засмучує?
- Що ти робиш, коли тобі сумно чи ти гніваєшся?

Виявилось, що дані запитання були не простими для дітей. У процесі опитування доводилось задавати уточнюючі запитання. 47 % хлопчиків і 75 % дівчаток відповіли, що люблять гратися в ігри. 10 % хлопчиків сказали, що люблять їздити з татом в машині, 5 % хлопчиків сказали, що люблять бути дома з мамою. Решта хлопчиків відповіли, що люблять бути на самоті. 15 % дівчаток сказали, що люблять допомагати мамі. 4 % відповіли, що люблять, коли уся родина дома. Решта відповіли, що їм подобається багато чого, при цьому назвати щось конкретне було важко. На наступне запитання хлопчики, 33 % відповіли, що засмучує, коли зі мною не граються. Таку саму відповідь дали 47 % дівчаток. Приблизно 10 % хлопчиків і 19 % дівчаток відповіли, що засмучуються, коли не приходять гратися друзі. Інші діти не змогли відповісти на дане запитання. На останнє запитання 58 % хлопчиків і 56 % дівчаток відповіли, що коли їм сумно чи коли гніваються, вони плачуть. 28 % хлопчиків і 40 % дівчаток сказали, ідуть до дорослих чи друзів, щоб настрої змінився. Інші дітки не відповіли на дане запитання.

Далі нас цікавило з'ясувати емоційний стан дитини в процесі взаємодії з дорослим. На запитання: «Як ти ставишся до вихователів» 58 % хлопчиків і 77 % дівчаток відповіли, що дуже добре ставляться, люблять вихователів. 17 % хлопчиків і 13 % дівчаток відповіли, що бояться вихователів, бо вони сваряться. Решта дітей не захотіли відповісти на дане запитання. На запитання: «Що тобі подобається робити з батьками?», переважна більшість дітей, а саме 73 % хлопчиків і 79 % дівчаток відповіли, що подобається разом кудись їздити, ходити в кафе тощо. 17 % хлопчиків зазначили, що люблять проводити час з батьком, гратись в комп'ютерні ігри. 27 % дівчаток відповіли, що люблять їздити з мамою в магазини, щось купувати. Решта дітей відповіли, що люблять разом готувати, прибирати, гратись в ігри. На запитання: «Як ти поводишся, коли хтось з дорослих просить тебе про допомогу?» 78 % дівчаток і 84 % хлопчиків відповіли, що завжди допоможуть, коли їх попросять. 15 % хлопчиків і 7 % дівчаток відповіли, що допоможуть, якщо зможуть чи якщо буде час. Інші діти не відповіли на поставлене запитання.

Також ми намагались виявити ставлення дітей старшого дошкільного віку до правил і норм поведінки. Нами були поставлені наступні запитання:

- Які правила тобі подобаються найбільше у вашій групі?
- Що ти робиш, коли хтось порушує правила?
- Як ти думаєш, чому важливо дотримуватись правил?
- Як ти поводишся, коли хтось з дорослих просить тебе про допомогу?

На перше запитання 79 % хлопчиків і 56 % дівчаток відповіли, що не подобаються правила в групі. Інші діти не змогли пояснити своє ставлення до правил. 17 % хлопчиків і 34 % дівчаток відповіли, що розповідають про це вихователям. Інші діти, їх не значна кількість, 4 % хлопчиків і 10 % дівчаток відповіли, що будуть переконувати тих, хто порушує правила не робить цього. На запитання: «Чому важливо дотримуватись правил?» дітям було досить складно відповісти. Лише 21 % хлопчиків і 33 % дівчаток відповіли таким чином: щоб був порядок, щоб усі слухались, щоб було тихо тощо.

Ми вирішили з'ясувати особливості хлопчиків та дівчаток до конфліктів та їх розв'язання. Були поставлені наступні запитання:

- Що ти робиш, якщо виникає сварка з другом?
- Як ти намагаєшся вирішити конфлікт, щоб не образити нікого?
- Що ти робиш, якщо тебе хтось образив?

На перше запитання 41 % хлопчиків і 57 % дівчаток відповіли, що дуже засмучуються, коли виникає сварка з другом (подругою). 17 % хлопчиків і 31 % дівчаток відповіли, що розкажуть дорослим про конфлікт. 22 % хлопчиків і 16 % дівчаток сказали, що будуть щось робити, щоб заспокоїти конфлікт. Інші дітки не відповіли на поставлене запитання. Друге питання було складним для дітей. Відповідали, відходячи від запитання. 74 % хлопчиків і 56 % дівчаток відповіли, що нічого не зможуть зробити. На третє запитання 27 % хлопчиків і 9 % дівчаток відповіли, що будуть битися. 7 % хлопчиків і 47 % дівчаток відповіли, що засмутяться і будуть плакати. Інші сказали, що розкажуть про це дорослим.

Таким чином, у більшості дітей не сформована модель поведінки. Вони не володіють ефективними методами вирішення конфліктів. На жаль, деякі діти вважають за можливе використання фізичної сили (штовхання, удари) як способу вирішення конфліктів. Це потребує корекції з боку дорослих та навчання дітей більш конструктивним методам вирішення суперечок. Констатуємо, що діти не вміють самостійно вирішувати конфлікти, часто звертаються до вихователів або батьків за допомогою. Позитивний приклад дорослих є важливим фактором у формуванні навичок конструктивного вирішення конфліктів у дітей. Через гру діти можуть відтворювати конфліктну ситуацію та знаходити шляхи її вирішення. Ігрова діяльність допомагає дітям моделювати поведінку та вивчати соціальні ролі.

Ми задавали наступні запитання: «Що ти робиш вранці, коли прокидаєшся?». На дане запитання 39 % хлопчиків і 44 % дівчаток відповіли, що коли прокидаються йдуть чистити зуби, умиваються і збираються в дитячий садок. 36 % хлопчиків і 32 % дівчаток відповіли, що коли прокидаються, мама веде їх у ванну кімнату умиватись і чистити зуби, потім одягають їх. 25 %

хлопчиків і 34 % дівчаток відповіли, що їх будять, умивають, одягають, застеляють ліжко і ведуть в дитячий садок.

Також ми запитали: «Що ти робиш, коли потрібно зосередитись на завданні або грі?». 28 % хлопчиків і 34 % дівчаток відповіли, що стають уважними, думають, не відволікаються. У решти дітей були відповіді не по темі запитання: граюся, бігаю, нічого не роблю. Наступним було запитання: «Як ти поведишся, коли тебе щось відволікає?». 55 % хлопчиків і 73 % дівчаток відповідали, що їм це не подобається і вони сваряться. 18 % хлопчиків і 14 % дівчаток сказали, що я злюсь. Решті дітям було важко відповісти на дане запитання.

Отже, більшість дітей збираються у садочок не самостійно, їм допомагають або роблять за них мама, тато, бабуся тощо. Діти не мають сталих обов'язків у родині, не здатні розділяти час для навчальної та ігрової діяльності.

На запитання: «Що ти робиш, коли не можеш знайти свою іграшку?», 23 % хлопчиків і 31 % дівчаток відповідали, що зляться. 37 % хлопчиків і 44 % дівчаток відповіли, що у них псується настрій. 11 % хлопців і 27 % дівчаток відповіли, що плачуть. Решта – незначна кількість дітей відповіли, що просять дорослого або друга (подругу) допомогти знайти.

На запитання «Як ти намагаєшся вирішити проблему, щоб не образити нікого?». 35 % хлопчиків і 13: % дівчаток відповіли, що нічого не роблять. 26 % хлопчиків і 39 % дівчаток говорять, що починають засмучуватись і не знають, що робити. 17 % хлопців 36 % дівчаток просять допомогти вирішити проблему дорослого.

Наступним було запитання: «Хто тебе підтримує, коли ти щось робиш?». 59 % хлопчиків і 60 % дівчаток відповіли, що це батьки. 12 % хлопчиків і 24 % дівчаток сказали, що це вихователі. 18 % хлопчиків і 15 % дівчаток сказали, що друг (подруга). На запитання: «Що ти робиш, коли не виходить з першого разу?». 37 % хлопчиків і 56 % дівчаток відповіли, що засмучуються. 17 % хлопців і 11 % дівчаток відповіли, що пробують ще. Решта дітей звертаються за допомогою до дорослих. Також ми запитали «Як ти досягаєш своєї мети, якщо це важко?». 11 % хлопців і 17 % дівчаток сказали, що не люблять нічого робити, коли важко. 27 % хлопчиків і 23 % дівчаток відповіли, що будуть пробувати, поки не вийде. Решта дітей говорили, що будуть просити допомоги у дорослих.

Таким чином, рівень самоорганізації та саморегуляції поведінки дітей старшого дошкільного віку потребує розвитку та підтримки з боку дорослих. Більшість дітей не вміють дотримуватися певного режиму дня та виконувати щоденні завдання. У них недостатньо сформовані навички орієнтування у часі та розподілі свого часу між різними видами діяльності. Діти не вміють розпізнавати свої почуття та знаходити способи їх вираження у прийнятний спосіб (без агресії).

Необхідно навчати дітей грати за правилами, уміти прийняти поразку та дотримуватися черги; спрямовувати їх увагу на подолання труднощів та досягнення мети. Переконавати, що вони можуть концентруватися на виконанні завдань і не відволікатися на сторонні подразники.

Другий напрям констатувального експерименту мав на меті: виявити знання, розуміння та навички дорослих (педагогів дошкільних закладів та батьків) щодо гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку; визначити вплив сімейного та суспільного виховання на гендерну вихованість дітей старшого дошкільного віку.

Для нашого дослідження важливим було ознайомитись із знанням, розумінням та ставленням вихователів закладу дошкільної освіти та батьків до гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. Для цього ми провели анкетування та інтерв'ювання вихователів та батьків. Питання для вихователів і батьків були подібними, але мали деякі відмінності.

Методикою передбачалося з'ясування ставлення педагогів до актуальності проблеми, її змісту, проявів, засобів педагогічного впливу. В анкетуванні взяли участь 86 вихователів.

Інтерв'ю вихователів на тему «Дитина старшого дошкільного віку як представник певної статі» мало на меті з'ясувати ступінь їх обізнаності про статево вікові особливості старших дошкільників, про взаємини та особливості спілкування хлопчиків і дівчаток, причини виникнення одностатевих та різностатевих угруповань, динаміку їх розвитку, стабільність проявів статевої поведінки. Питання пропонувалися у чіткій послідовності, були доступними та чітко сформульованими.

1. Чи однаково розвивають хлопчики і дівчатка (фізично, розумово, інтелектуально тощо)
2. Охарактеризуйте фізичний образ хлопчика (дівчинки)
3. Опишіть психологічну характеристику дітей різної статі
4. З ким вам простіше взаємодіяти у навчально – виховному процесі? Чому?

5. Чи хотіли б ви, щоб у закладі дошкільної освіти були окремі групи для хлопчиків і дівчаток? Чому?

Анкетування вихователів, з метою отримання відповідей на запитання: «Що таке гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку», «Чи потрібно звертати увагу на гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти» спрямовувалося на вияв обізнаності педагогів щодо виховання старших дошкільників як представників певної статі

1. Що таке гендерне виховання?
2. Як ви ставитесь до гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти?
3. Чи потрібно у навчально виховному процесі орієнтуватись на гендерні особливості дітей?
4. Які труднощі у вас виникають в роботі при врахуванні статевої належності дітей?
5. На які навчальні програми ви посилаєтесь у роботі щодо гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку?

3. Бесіда з вихователями на тему «Яка інформація Вас найбільше цікавить щодо гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку». Дана бесіда

мала на меті з'ясувати, що важливим вважають педагоги при вихованні хлопчиків та дівчаток, що їх турбує?

1. Як ви вважаєте, з якого віку потрібно враховувати статеву належність дитини у навчально виховному процесі?

2. Яким має бути зміст гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку?

3. Що для вас є найскладнішим (не зручним) у гендерному вихованні дітей старшого дошкільного віку?

4. Чи потрібні окремі програми щодо гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку?

5. Чи достатньо лише вихователю займатись гендерним виховання старших дошкільників?

Питання інтерв'ю та бесід вихователів дещо співпадали з питаннями анкети для батьків. Це дозволило зробити порівняльну характеристику і визначити ступінь співпадінь думок різних дорослих.

Результати проведеної роботи з вихователями засвідчили, що більшість вихователів виявляє значний інтерес до проблем забезпечення гендерної рівності дітей в освітньому процесі, впровадження гендерно-чутливого підходу в процес дошкільної освіти (70 %), але перебувають під значним впливом традиційних поглядів на взаємини статей (65 %), є невпевненими щодо власних гендерних позицій, сповідують ідеологію комплементарності чоловічих і жіночих ролей (61 %); жоден з вихователів не оцінив свою гендерну обізнаність найвищим балом. Щодо якісного аналізу відповідей вихователів, то вихователі закладів дошкільної освіти, як правило, підтримують питання традиційного виховання обох статей, а саме те, що «хлопчики та дівчатка мають у дорослому житті виконувати різні ролі» (63 %). Необхідність активізації обох статей в іграх, домашніх обов'язках, навчанні визнають 37 %.

Отже, для більшості вихователів закладів дошкільної освіти характерною є амбівалентність гендерних поглядів, яка виявляється у сповіданні традиційних стереотипізованих настанов щодо виховання дівчаток і хлопчиків.

Анкетування батьків старших дошкільників на тему «Різниця у вихованні хлопчиків та дівчаток» мало на меті з'ясувати міру обізнаності дорослих щодо гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. Що саме батьки вкладають в поняття „гендерне виховання”, отримана інформація мала на меті з'ясувати уявлення батьків про статево рольову поведінку дітей, соціальні ролі чоловіків і жінок, гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку, ставлення батьків до своїх дітей як представників певної статі.

1. Що таке гендерне виховання?

2. Які аспекти гендерного виховання потрібно враховувати у вихованні дітей старшого дошкільного віку?

3. Як ви можете охарактеризувати поведінку хлопчика (дівчинки)?

4. Чи потрібно для хлопчиків підбирати лише «хлопчачі іграшки», а для дівчаток «дівчачі»?

5. Як ви думаєте, кого простіше виховувати, хлопчика чи дівчинку?

Анкета на тему «Інформаційна обізнаність батьків щодо гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку» спрямовувалася на з'ясування звідки батьки отримують інформацію щодо гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку, чи влаштовує вона батьків, якої інформації бракує і що найбільше цікавить дорослих при виховання дошкільників різної статі.

1. Чи цікавитесь ви питанням гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку?

2. Інформацію щодо гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку ви отримуєте з спеціальної літератури, інтернету, консультацій психолога (вихователя) тощо?

3. Чи потрібно, щоб заклад дошкільної освіти проводив консультації, тренінги, консультації щодо гендерного виховання?

4. У закладі дошкільної освіти робота з батьками щодо гендерного виховання має бути індивідуальна чи групова Чому?

5. У вашому закладі дошкільної освіти проводиться достатньо робота щодо гендерного виховання?

За побажаннями батьків анкети були анонімними. На нашу думку це забезпечувало відвертості міркувань.

Для обробки та аналізу даних, одержаних шляхом застосування комплексу методів, було використано метод математичної статистики. Відслідковані тенденції відобразилися у відображенні компонентів та показників прояву, що виступили основою якісної характеристики рівнів гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Анкетування батьків (212 респондентів 30-40 років) дітей старшого дошкільного віку показало, що вони дотримуються найбільш справедливого паритетного розподілу гендерних ролей та можливістю замінити один одного в соціальних ролях. У батьків, що дотримуються традиційних поглядів відбувається нав'язування дітям статевих стереотипів (60 %), батьки, які не дотримуються гендерних стереотипів (33 %) свідомо їх долають з метою як найповнішого виявлення індивідуальності дитини, її здібностей, нахилів без огляду на статеву належність. Частина опитаних батьків (45 %) висловили згоду з тим, що «для досягнення справжнього рівноправ'я у вихованні обох статей, потрібно більше уваги приділяти гендерній освіті педагогів», що ще раз підтверджує позицію розгубленості дорослих у розв'язанні проблем гендерного виховання. Позиції, що «хлопчики і дівчатка в житті мають виконувати різні ролі, тому їх виховання має скеровуватись у різні напрями», «іграшки в дитсадках мають складатись з куточків для дівчаток і для хлопчиків», «варто хвалити дівчаток і ставити їх у приклад за їхню слухняність», а «хлопчиків за їхнє вміння відстоювати свою позицію», є найбільш типовими для батьків старших дошкільників. Опитування показало, що батьки продовжують формувати гендерні ролі за допомогою різних типів домашніх обов'язків: дівчатка прибирають у квартирі, хлопчики працюють у дворі біля будинку (58 %). Також більша частина опитаних батьків (52 %), які мають дітей старшого дошкільного віку вважають, що потрібний диференційований підхід у

вихованні хлопчиків та дівчаток. Але відбуватися він має з урахуванням вікових особливостей дітей та в тісній співпраці дошкільного закладу та сім'ї.

Підтримка дорослих залишається критично важливою. Вихователі та батьки мають вміти:

- створювати середовище, яке сприяє самоорганізації та саморегуляції дітей;
- моделювати правильну поведінку вихованців;
- давати можливість дітям самостійно приймати рішення та вирішувати проблеми;
- надати зворотний зв'язок та заохочувати позитивну поведінку.

Отже, аналіз сучасного стану гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку дає можливість констатувати наступне:

1. Проблема гендерного виховання є досить актуальною та недостатньо розробленою для впровадження основних шляхів реалізації завдань гендерного виховання в умовах закладу дошкільної освіти.

2. Особливості моделей поведінки дітей старшого дошкільного віку здебільшого характеризуються стереотипними уявленнями, які формуються у дітей як у родині, так і в умовах закладу дошкільної освіти.

3. Ефективна реалізація завдань гендерного виховання в умовах закладу дошкільної освіти буде максимально ефективною при налагодженні тісної співпраці між працівниками закладу дошкільної освіти, батьками та самими вихованцями. Саме тому ми зазначаємо про необхідність та актуальність розроблення та впровадження трисуб'єктної методики гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Результати проведеного дослідження щодо обізнаності вихователів та батьків з проблем гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку повною мірою співпадають з висновками інших дослідників (Кікінеджі, Говорун, та ін) та стали передумовою для обґрунтування трисуб'єктної методики гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку, відповідно процес гендерного виховання взаємозумовлений та організований на засадах партнерства і педагогічної взаємодії трьома суб'єктами

2.2. Методики гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку

Аналіз вітчизняних наукових досліджень проблеми гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку, вивчення сучасного стану цієї тематики, визначили необхідність і доцільність розробки та апробації в освітній процес закладу дошкільної освіти методики гендерного виховання. Результати проведеного нами опитування, які систематизовано у п.2.1., стали передумовою обґрунтування трисуб'єктної методики гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. Розкриємо зміст її основних положень.

С. Гончаренко зазначає, що методика – це галузь педагогічної науки, яка безпосередньо прокладає міст від теорії до практики. Вона поєднує знання конкретної науки і психології людини, яка розвивається, зі своїми специфічними законами, виробляє методи і прийоми найбільш раціонального

навчання школярів з тим, щоб досягти засвоєння ними знань і розвитку їх пізнавальних здібностей¹⁴⁰.

У науково-довідниковій літературі знаходимо: методика – це спосіб організації та проведення освітнього процесу з метою досягнення максимального результату, яка включає в себе різноманітні методи, прийоми та засоби навчання, які допомагають усвідомити та засвоїти знання. Методика допомагає вчителям ефективно розподіляти час та планувати уроки, а учням – організувати своє навчання та зберігати інформацію у своїй пам'яті¹⁴¹.

Дослідники стверджують, що методика є, по-перше, способом фіксації підходів та показників, технікою управління ними в межах проведення конкретного дослідження, по-друге, засобом організації взаємодії між об'єктами та суб'єктами дослідження на основі використання конкретних процедур¹⁴². Методика – опис самого процесу дослідження з використанням різних методів (приймів, способів) дослідження, а також встановленої послідовності правил і засобів.

Часто методику трактують як методи виховання – це науково-обгрунтовані загальні способи педагогічно доцільної суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників виховного процесу, спрямовані на досягнення мети виховання. Це основний інструментарій забезпечення цілісності й послідовності педагогічного процесу, взаємозв'язку завдань і результату виховної діяльності¹⁴³.

У старшому дошкільному віці формується первинна гендерна ідентичність. Саме тому провідна роль у вихованні дітей цього вікового періоду належить батькам і закладам дошкільної освіти. Варто зазначити, що виховання дітей із урахуванням їхніх гендерних особливостей багато в чому буде визначатися індивідуальними особливостями кожної дитини, також буде залежати від тих зразків поведінки жінок і чоловіків, з якими дитина постійно стикається в сім'ї. Для того, щоб виховний вплив, який здійснюється на хлопчика чи дівчинку в цьому віці мав певний позитивний вплив на розвиток особистості, прояв у хлопчиків і дівчаток тих якостей, які дозволять їм бути успішними в сучасному суспільстві, необхідно уважно поставитися до питань гендерного виховання дошкільників.

Зміст дидактичних і виховних настанов у закладі дошкільної освіти є орієнтиром розвитку гендерної свідомості хлопчиків і дівчаток. Методика організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти також сприяє

¹⁴⁰ Гончаренко С. Методика як наука. Шлях освіти. 2000. № 2. С. 5-11. chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/706630/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D1%8F%D0%BA%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0%202.pdf

¹⁴¹ Що таке методика. Он-лайн довідник. <https://xn----8sbptrz0c.xn--j1amh/%D0%BC/%D0%BC/%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0.html> (Дата звернення 10.08.2024).

¹⁴² Лисенко А.М., Акімов С.С., Чадай Ю.В. Методологія, методика, метод: Сутність понять та особливості їх прояву у сфері податкового планування, аналізу та аудиту. [Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки. № 3 \(70\) \(2023\). С. 129-136. https://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/2645/3107](https://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/2645/3107)

¹⁴³ Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; головний ред. В. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с. С. 488

утвердженню гендерної рівності або закріплення гендерної нерівності. Саме означена актуальність і визначає зміст трисуб'єктної методики гендерного виховання, де освітній процес взаємозумовлений трьома учасниками: вихованці – педагоги закладу дошкільної освіти – батьки та організований на засадах партнерства і педагогічної взаємодії.

В. Ковальчук виокремлює такі переваги організації освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства:

- це сприяє створенню атмосфери, у якій найкраще розкривається потенціал кожного учня, формується його ініціативність і креативність; саме це – один із ключових активів сучасного світу;

- партнерство задовольняє потребу в значимості й приналежності та зменшує рівень стресу, що, зрештою, допомагає працювати ефективніше;

- такий формат стосунків найкраще забезпечує розвиток особистості, навчання і виховання, підготовку до трудової діяльності й ролі активного громадянина у відкритому світі¹⁴⁴.

Б. Грудинін наголошує, що педагогічна взаємодія учасників педагогічного процесу є системою взаємного впливу суб'єктів, залучених до спільної цілеспрямованої діяльності на базі професійної освіти. Така діяльність відбувається через взаємоузгоджені дії агентів навчального процесу в ході педагогічної комунікативної акції¹⁴⁵.

О. Матвієнко, розглядаючи педагогічну взаємодію як узагальнену базову категорію педагогіки, визначає її як детерміновану освітню ситуацію, опосередковану соціально-психологічними процесами і зв'язок суб'єктів (і об'єктів) освіти, що веде до кількісних і/або якісних змін якостей і станів цих суб'єктів і об'єктів. Сутність педагогічної взаємодії, на думку дослідниці, полягає в тому, що однобічний вплив змінюється взаємодією, в основі якої – спільна діяльність вчителя та учнів. Основними її параметрами є взаємини, взаємоприйняття, підтримка, довіра¹⁴⁶.

Трансформаційні процеси у світовій спільноті й у нашій державі потребують глибшого осмислення соціально-психологічних механізмів розв'язання завдань гендерного виховання як передумови повноцінного становлення та реалізації Я-особистості дитини дошкільного віку. Як зазначає Л. Вовк, самодостатність, особистісне зростання, креативність, розвиток

¹⁴⁴ Ковальчук В.А. Педагогічне партнерство як основа розвитку сучасної системи освіти та інституту сім'ї // Теоретико-практичні засади партнерської взаємодії соціономічної та освітньої сфер: зб. наук. праць за матер. міжрегіонального науковометодичного онлайн-семінару (Хмельницький, 26 квітня 2022 р.) / за ред. Л. О. Данильчук. Хмельницький : 2022. 224 с. С. 89-93, <http://eprints.zu.edu.ua/view/creators/=041A==043E==0432==0430==043B==044C==0447==0443==043A=3A==0412=2E==0410=2E=3A=3A.html>

¹⁴⁵ Грудинін Б.О. Педагогічна взаємодія: вимоги в контексті особистісно-орієнтованої освітньої парадигми. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2014, № 5 (39). С. 245-255. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=pednauk_2014_5_31

¹⁴⁶ Матвієнко О.В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня. Автореф. дисерт. на ...докт. пед. наук. 13.00.04. Київ: 2010. 40 с. <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10072>

внутрішнього світу жінки і чоловіка поступово стають першочерговими цінностями, оскільки свобода особистості може бути досягнута шляхом саморозвитку, руйнацією стереотипів. Гендерна демократія можлива за умови належного виховання хлопчиків і дівчаток, їхньої орієнтації на партнерство та взаємозамінність у виконанні сімейних та соціальних ролей¹⁴⁷.

Провідним напрямом сучасної системи дошкільної освіти є гуманістичний, який базується на системі принципів, зокрема: рівності, діалогічного спілкування, спільної участі дорослих і дітей в організації життєдіяльності, поваги до особистості, довіра у відносинах тощо. Означені принципи забезпечують рівні можливості для хлопчиків і дівчаток, бо зорієнтовані на кожну дитину як на індивідуальність. Для змістового наповнення трисуб'єктної методики ми зазначаємо, що функції батьків і педагогів закладу дошкільної освіти полягають у тому, щоб забезпечити вільне і відповідальне самовизначення зростаючої особистості в новій статево-рольовій парадигмі суспільної свідомості.

Розуміння дитиною того, що «вона хлопчик (дівчинка)» сприяє запуску механізму ідентифікації з представниками своєї статі. Особливістю дошкільного віку є те, що виникає таке новоутворення, як гендерна ідентичність, яку розглядають як продукт соціального конструювання. Вона характеризує людину з погляду її належності до чоловічої чи жіночої групи, реальним оволодінням нею відповідної ролі, досягненням певного рівня статевої самосвідомості і статевої ідентифікації.

До структурних елементів гендерної ідентичності особистості належать гендерні уявлення, гендерна самооцінка, гендерні плани, способи і структури поведінки, які репрезентуються і реалізуються в середовищі, організмі і діяльності особистості як гендерні стереотипи та еталони, гендерна тілесність, гендерні ролі¹⁴⁸.

Л. Щотка¹⁴⁹, спираючись на аналіз поглядів американського психолога Шон-Мегана Берна, виокремлює такі етапи (стадії) становлення гендерної ідентичності дитини:

- гендерна ідентифікація – віднесення себе до тієї чи іншої статі;
- гендерна константність – розуміння того, що гендер незмінний;
- диференціальне наслідування – хлопчики зазвичай наслідують поведінку чоловіків, дівчата – поведінку жінок;
- гендерна саморегуляція – дитина контролює свою поведінку, застосовуючи санкції до самого себе.

¹⁴⁷ Вовк Л. (2018). Специфіка становлення гендерної ідентичності дошкільників. Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка», Том 18, № 18, с. 58-66. <https://op.ua/pedclass/naukova-stattya/specifika-stanovlennya-gendernoyi-identichnosti-doshkilnikiv>

¹⁴⁸ Ткалич М. Гендерна психологія: навч. посіб. 2-ге вид., випр., доповн. К.: Академвидав, 2016. 245 с. <http://www.uaoppp.com.ua/read/59/>

¹⁴⁹ Щотка О.П. Щ 92 Гендерна психологія: навч. посіб. / О.В. Щотка. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. – 358 с. <https://odnb.odessa.ua/vnn/book/6237>

Стать є найпершою категорією, в якій дитина усвідомлює своє «Я». На основі проаналізованих наукових джерел^{150 151 152 153} ми виокремили етапи статевого виховання дітей дошкільного віку, укладених у таблицю 2.2.1.

Вважаємо, що структурування етапів дасть можливість і педагогам, і батькам більш ефективно налагодити педагогічну взаємодію в контексті реалізації завдань гендерного виховання.

Таблиця 2.2.1.

Етапи статевого виховання дітей дошкільного віку

(укладено автором)

Віковий етап / період	Основні показники статевого виховання
1-1,5 роки	відбувається первинна статевая ідентифікація: дитина усвідомлює хто вона – хлопчик чи дівчинка
1,5-3 роки	– діти навчаються правильно співвідносити себе, а також відносити інших людей до тої чи іншої статі (дівчинка, хлопчик, дядько, тітка), але розуміння дітьми статевих відмінностей ще істотно обмежене; – відбувається початок статевого виховання дитини: засвоєння знань про взаємини статей, формування культури її статевої поведінки.
3-4 роки	– діти досить впевнено визначають свою приналежність до чоловічої або жіночої статі; – пояснюючи свою статеву приналежність, діти переважно посилаються на затвердження своїх батьків: «тато так сказав»; – важливими ознаками, що визначають гендерну приналежність, є особливості зовнішнього вигляду (зачіска, одяг): «у дівчаток косички», «у хлопчиків коротке волосся», «у дівчаток спіднички»; – для дівчаток привабливими атрибутами жіночої статі є різні аксесуари для зачіски, а також гарний одяг; – діти орієнтуються, перш за все, на відмінності чоловіків і жінок у зовнішньому вигляді (одяг, зачіска); – діти починають звертати увагу на традиційні види діяльності чоловіків і жінок у професійній сфері та сім'ї; – діти ще не усвідомлюють сталість і незмінність статевої приналежності, вважають, що стать може змінитися з віком, при зміні одягу або в будь-яких інших ситуаціях.
4-5 років	– завершується становлення статевої самосвідомості; – освоюється стереотип статевої поведінки, що проявляється в гендерних уявленнях, ціннісних орієнтаціях хлопчиків та дівчаток, їхніх інтересах; – діти називають дві-три ознаки, за якими розрізняються хлопчики і дівчатка (особливості зовнішності); – діти все ще можуть вважати статеву приналежність зворотною, про це свідчать дитячі запитання: «Тату, коли ти був маленький, ти був хлопчик чи

¹⁵⁰ Вовк Л. (2018). Специфіка становлення гендерної ідентичності дошкільників. Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка», Том 18, № 18, с. 58-66.

<https://op.ua/pedclass/naukova-stattya/specifika-stanovlennya-gendernoyi-identichnosti-doshkilnikov>

¹⁵¹ Гендерні будні дошкільця : методичний посібник / за заг. ред. О. Андрусик, О. Марущенка. – Харків: Планета-Принт, 2020. – 174 с. <https://ukrdeti.com/genderni-budni-doshkillya-pro-stereotipi-ta-diskriminaciyu-ditej/>

¹⁵² Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років. Нова програма. 2019 рік. Аксьонова О.П., Анішук А.М., [Артемова Л.В.](#), Кононко О.Л. 2019. 488 с. <chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/programma-ya-y-sviti.pdf>

¹⁵³ Образ, тіло, порядок. Гендерні дослідження в міждисциплінарному спектрі. Антологія / Пер. з англ. та нім.; за ред. К. Міщенко, С. Штретлінг. – К.: Медуза, 2014. – 232 с. <https://genderindetail.org.ua/library/suspilstvo/antologiya-obraz-tilo-poryadok-134837.html>

	дівчинка?»
5-6 років	– важливий період становлення гендерної ідентичності; – діти досягають гендерної константності, усвідомлюють, що їх стать постійна і незмінна (хлопчик, коли виросте, буде чоловіком, дядьком, татом, дідусем; дівчинка, коли виросте, буде жінкою, тіткою, мамою, бабусею); – діти не тільки правильно відповідають на питання: «Ким ти будеш, коли виростеш, – мамою або татом (чоловіком чи жінкою?)», але й аргументують свою відповідь: «хлопчики бувають тільки чоловіками», «хлопчик не може бути тіткою», «дівчата бувають мамами»; – до кінця шостого року життя дитина оволодіває статевою роллю, формується система статевої ідентичності; основною причиною задоволеності своєю статтю для дівчаток є можливість мати красиву зачіску, одяг; для хлопчиків важливі зовнішній вигляд, володіння типовими для статі іграшками та спортивні заняття;
6-7 років	– у дітей збільшується кількість ознак, якими вони висловлюють задоволення своєю статевою ідентичністю: – для дівчаток більше значення має зовнішній вигляд, одяг і аксесуари, а також особистісні якості (доброта, розум); – хлопчики своє задоволення гендерною приналежністю обґрунтовують типовими для чоловіків якостями і функціями, силою, сміливістю, умінням захистити слабшого; – діти надають перевагу власній статі перед іншою (виявляють деякий «статевий суб'єктивізм», коли своя стать вважається престижнішою, ніж інша).

Отже, спираючись на проаналізовану інформацію, ми констатуємо, що у старшому дошкільному віці розпочинається етап вторинної статевої ідентифікації, тобто проходить усвідомлення свого соціального призначення і відповідної поведінки в сім'ї, суспільстві. У цьому процесі особливої актуальності набуває проблема засвоєння дитиною знань про соціальні особливості буття статей. Як зазначає Т. Поніманська, доцільно акцентувати увагу на тому, що дитині варто пояснювати інформацію про те, що чоловіки і жінки відрізняються між собою не тільки за біологічними ознаками, а й за особливостями виконання ролей у сім'ї та суспільстві. Це передбачає допомогу дитині в усвідомленні та прийнятті своєї статевої належності, опануванні й реалізації відповідних їй соціальних ролей, зокрема: хлопчики не повинні цуратися багатьох справ, які за традиційним розподілом соціальних ролей вважаються жіночими, а дівчатка повинні виховувати в собі здатність до успішного функціонування у сферах, в яких домінують чоловіки (бізнес, політика тощо). Усе це, як стверджує дослідниця, стимулює всебічний розвиток особистості, сприяє максимальній її реалізації у сім'ї та суспільстві, гармонізує суспільні відносини¹⁵⁴.

Переваги (відмінності) своєї статі проявляється в характеристиках, які діти дають представникам своєї і протилежної статі. Аналіз сучасних досліджень¹⁵⁵ дав можливість виокремити такі характеристики, які ми уклали в таблицю 2.2.2.

¹⁵⁴ Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид., випр. К.: «Академвидав», 2015. 448 с.

¹⁵⁵ Товкач І. Є. Хочу бути мамою. Хочу бути татом. Навчально-методичний посібник. 2012. 368 с. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/6804/>

Відмінності статевих характеристик

Дівчатка	Хлопчики
називають своїх ровесниць добрими, красивими, слухняними, а хлопчиків часто називають хуліганями, задираками.	відзначають у однолітків наявність сили, сміливості, а дівчаток називають плаксами і ін.
ігри дівчаток не такі динамічні, для них менш властива боротьба за домінування, тож вони, як правило, нецікаві для хлопчиків; по-друге, в іграх із хлопчиками дівчаткам важко впливати на них.	надають перевагу грі-метушні, вони схильні до суперництва та змагання.
	під час взаємодії часто майже кожний прагне вийти переможцем (боротьба за лідерство, визнання); байдужі до комунікації дівчаток, не сприймають виявлення ними непрямой агресії (тихо зіпсувала сукню ляльці іншої дівчинки, обрізала їй шмат волосся тощо); імпонують чіткі правила боротьби за першість (хто краще заб'є м'яча в ворота, перестрибне через колоду тощо), з'ясування конфліктних ситуацій методом фізичної боротьби
Народні, рухливі, динамічні ігри (лови, хованки), змагання подобаються і хлопчикам, і дівчаткам: діти обох статей залюбки влучають у ціль м'ячем, грають у кеглі, кидають кільця на стрижень, лазять, стрибають, плавають, їздять на велосипеді тощо.	
	більш рухливі, непосидючі, неслухняні, у них частіше виникають конфлікти, тому вони отримують більше дисциплінарних зауважень, негативних оцінок, їх частіше карають.
Більш низькі досягнення хлопчиків у навчанні, ніж у дівчаток, часті порушення дисципліни, пояснюються тим, що роль «справжньої жінки» і «гарної учениці» не суперечать один одному, в той час як роль «хорошого учня» і «справжнього чоловіка» багато в чому не збігаються. Це протиріччя пояснює негативне ставлення до навчання хлопчиків, де, на їхню думку, немає місця для прояву чоловічих якостей.	

Джерело укладено автором

Посилює несприятливу ситуацію статево-рольового розвитку хлопчиків все більш посилювана фемінізація виховання в сім'ї та освітніх установах. Зростання кількості неповних сімей, абсолютне переважання в дошкільних закладах та школі педагогів жіночої статі роблять чоловічу модель поведінки малодоступною для наслідування.

В організації освітнього процесу не завжди враховуються психологічні особливості хлопчиків. Існуючі в сучасній освіті стратегії навчання, форми і методи роботи з дітьми розраховані більшою мірою на дівчаток, орієнтовані на жіночу модель поведінки, так як , в першу чергу, старанності, зосередженої уваги, дисципліни, посидючості.

Таким чином, процес гендерної соціалізації хлопчиків ускладнюється переважанням жіночого впливу на різних етапах розвитку, більш жорсткими вимогами до гендерно-нормованого образу хлопчиків з боку оточуючих.

Умови гендерної соціалізації дівчаток, на думку більшості дослідників, більш сприятливі. Первинна ідентифікація дівчинки з матір'ю відповідає статі і не потребує в подальшому змін. Дівчинка має значно більше доступних рольових моделей для наслідування, крім близьких родичів, як гендерної моделі для наслідування можуть виступати вихователі, педагоги.

Таким чином, на думку ряду вчених, досягнення статевої ролі ідентичності дається дівчинці легше, ніж хлопчикові, в той же час формування статево-рольових переваг, більш високої оцінки всього жіночого для дівчинки виявляється істотно ускладнене через вплив гендерних стереотипів. У хлопчиків цей процес більш складний, так як чоловіча роль для них менш виразна, ніж жіноча, а вимоги, що пред'являються до хлопчиків, більш жорсткі. Для дівчаток модель жіночої поведінки більш доступна для наслідування, але невпевнена мотивація щодо жіночої ролі, оскільки така роль вважається мало престижною в суспільстві.

Гендер є своєрідним підсумком соціалізації людини в суспільстві у відповідності із її статевою належністю, а жінки та чоловіки – культурними продуктами своїх спільнот. Процес соціалізації дітей дошкільного віку неможливий без урахування гендерного підходу, про що зазначено у нормативних документах у сфері дошкільної освіти. Опосередкований підхід до соціалізації та виховання дітей обох статей та фемінізація педагогічного середовища, які домінують у довкіллі, не можуть створити необхідні умови для успішної самореалізації майбутніх жінок й чоловіків у родинній і професійній сферах. Одним із важливих факторів розвитку дитини, її соціалізації, слугує середовище. Так, предметно-просторове середовище забезпечує не тільки різні види активності для дитини (ігрова, фізична, розумова тощо), проте стає основою для її самостійної діяльності з урахуванням гендерних особливостей. Особливо важливою є ігрова діяльність дітей. Вчені висловлюють припущення, що у грі диференціація дітей за статтю має різко контрастний характер, коли дівчатка вважають ігри хлопчиків надто грубими, а поведінку хлопців – грубою, з елементами мілітаризму. Хлопчики ж – навпаки, схильні вважати ігри дівчаток недостатньо діяльними, майже безініціативними¹⁵⁶.

Відомо, що методична робота – це заснована на досягненнях науки та передового досвіду система аналітичної, організаційної, науково-практичної, пошукової, дослідницької, інформаційної діяльності з метою удосконалення професійної компетентності педагогічних працівників та підвищення ефективності навчально-виховного процесу¹⁵⁷.

Заслужують на увагу висновки дослідників щодо виокремлення різних рівнів розв'язання виховних проблем у контексті статево-рольового виховання, а саме:

– географічний (3-4 роки) – дитина цікавиться, де вона перебувала до свого народження (або до того моменту, коли її «купили» чи «знайшли» батьки), і практично не сприймає правдоподібні відповіді дорослих;

¹⁵⁶ Матвієнко С. Гендерні засади соціалізації дітей старшого дошкільного віку. С. 242

¹⁵⁷ Мельник І., Заремба Л. Статево-рольове виховання дошкільників як педагогічна проблема. С. 443.

– «магічно-технологічний» (3-4 роки) – дитина ставить батькам питання, що стосуються технології народження (її цікавить момент «складання» у мами в животику); і наводить власні версії того, як це відбувається;

– «перехідний-технологічний» (4-5 років) – діти уявляють дітонародження як участь батьків у «засіванні насіння»; викладають власну інтерпретацію того, як їм про це розповіли однолітки й дорослі¹⁵⁸.

Вихователі, орієнтуючись на ці рівні, відповідно вибудовують систему роботи із статево-рольового виховання із врахуванням вікових, психічних та поведінкових відмінностей хлопчиків та дівчаток дошкільного віку.

Зміст гендерного виховання дітей дошкільного віку часто ототожнюють зі статевим. Так, зокрема, у Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» зазначено, що «розпочинати статеve виховання слід із раннього дитинства, інформацію про питання статі слід надавати своєчасно, зважаючи на індивідуальні та вікові особливості дитини; інформація має бути правдивою, не формувати у дитини хибних знань чи ставлень, особливо якщо це стосується статі й статевих відносин.

Статеве виховання дошкільників має орієнтуватись на те, щоб сьогоднішні малюки, подорослішавши, змогли створити щасливу гармонійну родину». Змістовий аспект статевого виховання дошкільників також визначено у цьому документі. Зазначимо, що воно охоплює «навколишнє життя, що оточує дитину, що вона спостерігає навколо себе, а саме: взаємини між людьми різної статі, норми таких взаємин; особисте життя в родині; сфери їх діяльності. Неодмінна педагогічна умова оптимально організованого виховання – природність поведінки дорослого, готовність відповісти на всі запитання дитини без сорому й страху»¹⁵⁹.

Реалізація змісту гендерного виховання реалізується через систематичну налагоджену педагогічну роботу, яка повинна мати системний і водночас гнучкий характер. Спеціальні заняття повинні бути систематичними, не одноразовими. Розмаїття форм роботи (ігри, інсценізації, спеціальні заняття, конкурси, ситуації тощо) повинно носити комплексний характер, спрямовані на інтеграцію знань дошкільників. Водночас весь освітній процес має бути злагодженим і послідовним, передбачаючи диференціацію змісту знань, їх видів, а також враховувати навантаження хлопчиків і дівчаток, інтереси і вподобання кожного, фізичні можливості. Ми цілком підтримуємо думку науковців у доцільності створення предметно-розвивального середовища для успішної реалізації статево-рольового виховання (багато дослідників ототожнюють гендерне виховання зі статево-рольовим – прим. автора). При цьому важливо забезпечити різноманітність діяльності дітей із врахуванням їх інтересів, здібностей та бажань, і передусім вікових особливостей.

¹⁵⁸ Формування статево-рольової поведінки у дошкільників / уклад. Кулаченко О.В., Молодушкіна І.В. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 176 с

¹⁵⁹ Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Упоряд. О.Л. Кононко. Київ : Світич, 2008. 430 с.

Варто зазначити, що у роботі вихователя важливо дотримуватися принципу емоційності, який реалізується в ході живого, емоційного діалогу, використання цікавих, образних прикладів, захоплюючих ситуацій тощо. На думку дослідників, ефективність досягнення мети статевого виховання та формування статево-рольової поведінки у дошкільників буде залежати від правильної постановки завдань і методів, які виражаються в планомірних, систематичних діях вихователів. Окрім того, дослідники відзначають реалізацію вихователями таких функцій:

- освітньо-інформаційної – поінформаність дітей, батьків з проблем статевого виховання на доступному рівні, забезпечення доступу до джерел інформації (лекції, круглі столи, наочність для батьків та дітей), формування знань, умінь, навичок;

- ціннісної – формування стійких установок про необхідність спілкування дівчаток і хлопчиків, морально-етичних стосунків (поваги, відповідальності, співчуття, підтримки);

- формувально-розвивальної – формування й розвиток нових якостей, ролей (активність, самостійність, сумлінність, ініціативність, чесність);

- організаційної – забезпечення планомірної системної організації всіх необхідних заходів, які спрямовані на підвищення рівня педагогічної ерудиції батьків, статевої культури дітей;

- корекційної – корекція поведінки шляхом запобігання й уникнення хибних уявлень про статево-рольову поведінку, про особливості статі. Реалізація вихователем вищезазначених функцій має підпорядковуватися жорсткій виховній стратегії: на основі демонстрації поваги й прийняття індивідуальності формувати правильне усвідомлення ролі жінки, чоловіка в суспільстві, в колективі¹⁶⁰.

Дошкільна освіта – база формування особистості. У контексті нашого напрямку дослідження важливо допомогти дітям старшого дошкільного віку опанувати адекватну своїй статі модель поведінки, культуру взаємин між хлопчиком і дівчинкою, усвідомити роль чоловіка і жінки в суспільстві. Вважаємо, що визначені нами теоретико-методичні засади допоможуть вихователям закладу дошкільної освіти організувати систему виховної роботи з формування статево-рольової поведінки дошкільників.

Ми вважаємо, що найважливішою умовою ефективного гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти є професійно-педагогічна готовність педагогів до такої діяльності. Компетентність педагогів у контексті формування гендерної вихованості у дітей старшого дошкільного віку включає знання про закономірності психосексуального розвитку особистості дитини та особливості гендерної соціалізації дівчаток / хлопчиків; сформовані вміння та навички: організації типових і проблемних педагогічних ситуацій у процесі гендерної соціалізації; структурування і впорядкування педагогічних ситуацій, узгодження

¹⁶⁰ Мельник І., Заремба Л. Статеворольове виховання дошкільників як педагогічна проблема.

педагогічних зусиль з реальними ситуаціями, індивідуальними особливостями та соціальними умовами життя дитини.

Для того щоб гендерний підхід у вихованні став реальністю, необхідно, як мінімум, кілька умов: серйозна теоретична і методична база, яку можуть створити педагоги-дослідники; відповідна нормативна база в документах органів управління соціальним вихованням; формування у педагогів розуміння необхідності гендерного підходу та установки на його реалізацію; змістовна і методична психолого-педагогічна підготовка педагогів до реалізації гендерного підходу у вихованні¹⁶¹.

Запропонована нами трисуб'єктна методика гендерного виховання передбачає тісну взаємодію дітей старшого дошкільного віку, педагогів закладу дошкільної освіти, батьків вихованців. Ми виокремлюємо дві складові цієї методики: *теоретичну і практичну*. Розкриємо зміст кожного з них.

Теоретична складова відображає знання – інформацію, досвід, ідеї, якими повинні володіти: вихователі закладів дошкільної освіти в межах своєї професійної компетентності; батьки через систему інформаційно-просвітницьких заходів, які організовуються в межах закладів дошкільної освіти, або ж через мережу доступних джерел інформації; діти старшого дошкільного віку через реалізацію завдань освітнього процесу в закладів дошкільної освіти, а також через спілкування з батьками. Теоретична складова є базовою, що містить поняттєвий апарат проблеми гендерного виховання, технології й методики реалізації завдань гендерного виховання, умови, ресурси та засоби реалізації; системно-наукові знання щодо тенденцій і закономірностей організації гендерного виховання; теоретичні концепції та моделі гендерного виховання.

Формування, наповнення теоретичної складової відбувається різними способами, зокрема:

– для вихователів (працівників) закладу дошкільної освіти важливим етапом є професійна підготовка в умовах закладів фахової передвищої освіти або закладів вищої освіти, яка передбачає формування компетентного фахівця відповідно до вимог, визначених у: професійному стандарті «Вихователь закладу дошкільної освіти» (2021)¹⁶²; Стандарті вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 – «Освіта/Педагогіка», спеціальність 012 – «Дошкільна освіта» (2019)¹⁶³; Стандарті фахової передвищої освіти України зі спеціальності 012 Дошкільна освіта освітньо-професійного ступеня

¹⁶¹ Вакуленко В. РЕАЛІЗАЦІЯ МЕТОДИКИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ Молодь і ринок №1 (156), 2018. С. 28-29.

¹⁶² Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти». 19 жовтня 2021 р., наказ № 755-21 <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti>

¹⁶³ Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 – «Освіта/Педагогіка», спеціальність 012 – «Дошкільна освіта». Наказ МОН України від 21.11.2019 р. № 1456. <https://ips.ligazakon.net/document/MUS38905>

«фаховий молодший бакалавр» (2021)¹⁶⁴; Законі України «Про дошкільну освіту» (2024)¹⁶⁵:

– вихователі закладу дошкільної освіти мають можливість оновлювати (поповнювати) зміст теоретичного компоненту засобами формальної та неформальної освіти, що передбачає навчання, стажування, постійне підвищення кваліфікації тощо;

– наповнення змісту теоретичного компоненту для батьків можливо декількома шляхами: просвітницька робота у межах закладу дошкільної освіти (семінари-тренінги, батьківський лекторій, індивідуальні бесіди-консультації); індивідуальна самоосвіта задля задоволення власних пізнавальних потреб; участь у різних спільнотах тощо;

– теоретичну складову щодо дітей дошкільного віку наповнюють батьки (власний приклад, моделі поведінки, набутий досвід) та вихователі через систему організованих видів діяльності в умовах закладу дошкільної освіти; частково можливе самоспостереження, самопізнання, розмови з однолітками.

Практична складова відображає технологічний та методичний інструментарій, який забезпечує ефективну реалізацію завдань гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. Практичний компонент запропонованої методики формується (поповнюється, оновлюється) вихователями, батьками, через вивчення кращого досвіду колег, залученість до майстер-класів, тренінгів тощо. Особливого значення набувають консультації та майстер-класи для батьків. Формування індивідуального досвіду гендерного виховання; для дітей відбувається через залученість до різних типів ігор, навчальних занять, спільних заходів з батьками тощо.

1. *Здійснення освітньо-інформаційної (просвітницької) діяльності серед батьків.* Сім'я – перше місце, де у дітей формуються уявлення про норми та моделі поведінки. Рівень освіченості батьків, сукупність знань про гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку може бути недостатньо (або ж вони взагалі відсутні, батьки діють за стереотипом «підростуть – дізнаються», «ще рано про таке говорити», «нас так виховували і ми будемо так навчати своїх дітей»). Саме тому завдання вихователів популяризувати знання, використовувати найбільш доцільні та ефективні методи для формування гендерної культури в батьків, для реалізації завдань гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку.

2. Створення відповідного освітнього середовища в закладі дошкільної освіти. Реалізація цієї умови можлива при дотриманні принципів рівності та індивідуального підходу до вихованців під час організації та проведення усіх видів діяльності (ранкові зустрічі, заняття, самостійна та ігрова активність, індивідуальна робота тощо). Освітнє середовище закладу дошкільної освіти повинно стати місцем для повноцінного розвитку вихованців, осередком

¹⁶⁴ Стандарт фахової передвищої освіти України зі спеціальності 012 Дошкільна освіта освітньо-професійного ступеня «фаховий молодший бакалавр». Наказ МОН України № 806 від 13.07.2021 року <https://osvita.ua/legislation/faxova-peredvyshha-osvita/85903/>

¹⁶⁵ Закон України Про дошкільну освіту. 06.06.2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>

успішних, креативних, щасливих людей. Доцільно залучати до створення такого середовища і батьків вихованців, налагоджуючи таким чином ефективну педагогічну взаємодію.

3. Налагодження дієвої взаємодії вихователів з батьками; добір інтерактивних форм і методів роботи з батьками. Ефективність реалізації трисуб'єктної методики гендерного виховання буде дієвою та результативною, якщо педагогічна взаємодія буде відповідати таким критеріям:

- спрямованість і адресованість: поради та рекомендації, які педагоги надають, не можуть носити абстрактний, загальний характер; вихователі закладу дошкільної освіти повинні знати особливості конкретних сімей, адже досить часто самі батьки звертаються до вихователів за педагогічними порадами, у тому числі з конкретними питаннями щодо виховання власної дитини;

- оперативний зворотний зв'язок (або ж відгук на проведене заняття, свято, консультацію тощо); взаємодія вихователів з батьками – це постійний живий діалог, під час якого педагоги з'ясовують рівень сформованості педагогічних знань і навичок, педагогічної культури батьків, за необхідності вносять корективи;

- індивідуалізація педагогічного впливу, що передбачає надання вихователем допомоги батькам щодо використання педагогічних порад як конкретну вказівку до практичних виховних дій для кожної дитини; у кожній конкретній ситуації.

Вагомою характеристикою педагогічної взаємодії, як зазначають дослідники, є співвідношення в стилі діяльності педагога монологічного та діалогічного складника, а також їх різноманітних поєднань, зумовлених домінуютьною стратегією в реалізації ним професійних функцій. Таким чином, переважання орієнтованості на діалогічність чи монологічність постає як характерна ознака педагогічної взаємодії, результативний показник адекватності вирішення конкретних педагогічних завдань¹⁶⁶.

4. Професійне зростання вихователів, удосконалення їх педагогічної майстерності. Навчання впродовж життя, готовність до самоосвіти та самонавчання – важливі показники професійної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти. Професійне зростання – це прагнення до самовдосконалення, до самореалізації, до збільшення творчого потенціалу. Професійне зростання – це вимога часу, це можливість кожного педагога бути конкурентоспроможним та конкурентноздатним у сучасних умовах ринку праці. Тут доцільно процитувати І. Зязюна, який наголошував: «Педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі». До таких важливих властивостей, на думку відомого вченого, належать гуманістична спрямованість педагогічної діяльності, професійна компетентність, педагогічні здібності та педагогічна техніка¹⁶⁷.

¹⁶⁶ Галян І.М., Галян О. І. Психологія професійної діяльності педагога: теоретико-емпіричний аналіз: монографія. Львів: Видавництво "БОНА", 2022. 220 с. С.6

¹⁶⁷ Педагогічна майстерність: підручник. За ред.І.В. Зязюна. К.: СПД Богданова А.М., 2008. 376 с. С. 25.

Отже, старший дошкільний вік є важливим періодом статевого виховання особистості дитини. Статеворольовий розвиток, становлення гендерної ідентичності, статево-рольова соціалізація особистості – провідні завдання трисуб'єктної методики гендерного виховання. Спільна налагоджена педагогічна взаємодія, організована педагогами закладу дошкільної освіти та батьками, спрямована на укладання системи статевої ідентичності в дітей старшого дошкільного віку, що характеризується єдністю свідомості та поведінки. У процесі гендерного виховання дітей необхідно враховувати такі особливості: статеву приналежність, тип статеворольової поведінки дитини, ступінь сформованості гендерної ідентичності. Провідним завданням гендерного виховання виступають формування гендерної ідентичності та гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку, що передбачає пізнання моральних вимог, норм, правил поведінки. Налагоджена співпраця педагогів закладу дошкільної освіти та батьків передбачає прищеплення дошкільнику відповідно до статі способів поведінки, надаючи тим самим елементарну гендерну освіту і забезпечуючи реалізацію завдань гендерного виховання. Запропонована нами методика передбачає: впровадження таких видів діяльності, які б відповідали індивідуальним інтересам та запитам особистості; подолання гендерних стереотипів у педагогів закладу дошкільної освіти та батьків; врахування соціально-статевих відмінностей у дітей.

Ефективність гендерного виховання зумовлюється дотриманням наступних принципів:

- принцип доступності, що забезпечує адаптацію наукового знання специфіки вікових та статевих особливостей особистісного розвитку дітей дошкільного віку;

- принцип науковості, що передбачає відображення основних закономірностей розвитку людей різної статі; можливість засвоєння знань на рівні первинних, диференційованих і узагальнених уявлень; стимулювання пізнавального інтересу дітей до сфери соціальних відносин;

- принцип послідовності, що забезпечує поступове збагачення змісту різних сфер гендерної, морально-етичної та сімейно-побутової культури відповідно до вікових можливостей дітей, повернення до раніше пройдених тем на більш високому рівні формування знань (від елементарних уявлень за окремими ознаками до узагальнених уявлень за системою істотних ознак);

- принцип системності, що передбачає формування у дошкільнят узагальненого уявлення про взаємини між людьми різної статі як цілісну систему, в якій всі об'єкти, процеси, явища, вчинки, переживання перебувають у взаємозв'язку і взаємозалежності; становлення основ діалектичного розуміння соціальної дійсності;

- принцип культуровідповідності, що забезпечує становлення різних сфер самосвідомості дитини на основі залучення до гендерної, морально-етичної та сімейно-побутової культури;

- принцип інтегративності, що передбачає можливість використання змісту гендерної культури у різних розділах виховання (трудовому, естетичному, фізичному, економічному і т.д.) і його реалізацію у різних видах діяльності

(пізнавальній, мовній, ігровій, комунікативній, руховій, театралізованій, експериментальній, конструктивній, образотворчій, трудовій, навчальній);

– принцип прогностичності, який орієнтує на усвідомлене сприйняття дітьми пропонованого змісту, на можливе його використання в якості аргументів в поясненні своїх вчинків, відносин у сфері міжстатевої взаємодії, на прояв потреб і мотивів поведінки, що соціально схвалюється і має певну значущість.

Провідним дидактичним принципом у трисуб'єктній методиці ми визначаємо принцип індивідуального підходу, який максимально сприятиме особистісному розвитку дитини дошкільного віку саме в контексті реалізації завдань гендерного виховання.

2.3. Зміст, форми та методи в роботі з гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Проаналізувавши сучасний стан гендерного виховання у педагогічній теорії і досвід практичного виховання дітей старшого дошкільного віку, ми дійшли висновку щодо необхідності розробки методики гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти, яка об'єднує діяльність вихователів та батьків щодо гендерного виховання старших дошкільників. Тобто, робота має бути спрямована на взаємодію з вихователями, дітьми та батьками. Саме тому, така методика є трисуб'єктною.

Освітньо-виховна діяльність закладу дошкільної освіти має збігатися та бути продовженням цілеспрямованого гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку, ґрунтуватися на принципі вивчення та знання історії розвитку кожного вихованця і його сім'ї, врахування його статевих та етнічних особливостей, ціннісних орієнтацій батьків.

Відомо, що перші шість років дошкільного дитинства відіграють визначальну роль у розвитку рис мужності та жіночності. Відзначимо тут два аспекти: аспект загальної організації спільної виховної діяльності та аспект спеціальної турботи вихователя про правильні взаємини представників обох статей.

Зміст, форми та методи гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку – це провідний напрям реалізації запропонованої нами трисуб'єктної методики гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. Проаналізуємо кожний компонент цього напрямку.

Загальновідомою інформацією є те, що зміст виховання – це сукупність суспільно-історичного досвіду та вартостей культури, що використовується для потреб виховного процесу. Можна зазначити, що це система цінностей світової і національної культури, яку вихованці повинні засвоїти, зберегти і розвинути відповідно до визначеної мети і завдань виховання.

Ю. Зубцова пропонує таке тлумачення змісту поняття «виховання» як динамічний та цілеспрямований процес формування людини, як особистості, інноватора, патріота, який спрямований на засвоєння загальнолюдських цінностей на засадах педагогіки партнерства. Сутність та зміст поняття «виховання» залежить від суспільного замовлення, формування рис характеру

та чеснот здійснюватиметься наскрізно в освітньому процесі кожного закладу¹⁶⁸.

Г. Голос, досліджуючи теоретичні та практичні засади формування змісту виховання в українській загальноосвітній школі, зазначає: незважаючи на те, що зміст національної навчальної програми розроблено відповідно до принципів, які використовуються в найбільш нормативних системах ціннісної освіти в усьому світі (під різними ярликами: етика, виховання характеру, мораль, виховання громадянства), спостереження показують, що ця структура не набула широкого розповсюдження в сучасній освітній системі України. Серед можливих причин – низька поінформованість педагогів, абстрактність і складність, привабливість інших нормативних документів, які врегульовують визначення змісту та мети виховання. Вважаючи позитивом надання державним школам академічної свободи розробляти власні програми, світовий досвід, як констатує автор, доводить, що шкільне навчання має ґрунтуватися на базовій програмі (стандартах), щоб забезпечити уніфікованість системи. Такий досвід у різних аспектах накопичено міжнародними організаціями (звіти ЮНЕСКО, ОЕСР), що є джерелом теоретичної та практичної інформації для політиків та інших зацікавлених сторін у сфері освіти. Ми погоджуємося з думкою науковця про те, що кожна епоха трансливала свої соціально-позитивні дескриптори, які з часом збільшувалися або слабшали, безпосередньо впливаючи на зміст ціннісної освіти наступного покоління. У ХХІ столітті погляд на ціннісну освіту тяжіє до цілісності і заснований на практиці. Враховуючи освітню реформу, яка триває в Україні, вважаємо, що для її успішної реалізації політики повинні звернути увагу не лише на розробку нової навчальної програми, а й на її повне впровадження, моніторинг та оцінку. Саме в цьому контексті світовий досвід може бути доречним¹⁶⁹.

Зміст гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку визначено в комплексних, освітніх та парціальних програмах навчання, виховання та розвитку дітей раннього та дошкільного віку. Повний перелік діючих програм подано на сайті Міністерства освіти і науки України¹⁷⁰. Оскільки кожний заклад дошкільної освіти (незалежно від форми власності) самостійно вирішує за якою програмою (чи низкою програм) буде організовано освітній процес, ми не будемо конкретизувати зміст гендерного виховання відповідно до особливостей конкретної програми. Натомість, нашу увагу буде сконцентровано на більш детальній характеристиці особливостей використання форм і методів реалізації змісту гендерного виховання у практиці роботи закладу дошкільної освіти.

¹⁶⁸ Зубцова Ю. Є. Генезис сутності та змісту поняття «виховання» в історичній ретроспективі та в умовах становлення нової української школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах*. 2018. Випуск 60. том 1. С. 91-96. <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/index.php/archiv?id=90>

¹⁶⁹ Голос Г. (2019). Зміст виховання в українській загальноосвітній школі: теорія і практика. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка»*, 1(9), 16–20. <https://pedvisnyk.knu.ua/index.php/pedagogy/article/view/4>

¹⁷⁰ Програми розвитку дітей. <https://mon.gov.ua/osvita-2/doshkilna-osvita-2/programi-rozvitku-ditey> (Дата звернення: 21.08.2024).

У практиці роботи вихователів закладу дошкільної освіти дуже часто форми і методи переплітаються і видозмінюють та взаємодоповнюють одні одних. Тому ми не ставимо за мету їх чітко класифікувати, а запропонуємо характеристику тих, які використовуються з максимальною ефективністю та доцільністю.

Розповідь – один із найбільш поширених методів, який застосовується у роботі з дітьми старшого дошкільного віку. Це самостійно розгорнутий виклад певного змісту в будь-якій літературно-мовленнєвій формі. Цей вид зв'язного мовлення порівняно складніший ніж переказ, оскільки його зміст дитина складає самостійно. На значення розповіді, її важливість у використанні в роботі з дітьми дошкільного віку вказують вітчизняні науковці. Так, зокрема:

– М. Федорова акцентує увагу на оволодінні монологічним мовленням, що передбачає формування умінь дітей складати різні види розповідей; дослідниця виокремлює такі види розповідей: розповідь-опис, сюжетна розповідь, розповідь-міркування ¹⁷¹;

– А. Омеляненко працює над методикою використання розповіді-роздуму саме в роботі з дітьми старшого дошкільного віку, під поняттям «розповідь-роздум» дослідниця розуміє комплексний вид висловлювання, у якому послідовно, зв'язно передаються думки про факти та явища довкілля, шляхом встановлення між ними причинно-наслідкових зв'язків, з притаманними йому специфічними функціонально-жанровими, структурними та мовними особливостями ¹⁷²;

– Г. Цветкова та Є. Мельничук звертають увагу на використанні розповіді у контексті розвитку критичного мислення дітей старшого дошкільного віку; дослідниці наголошують, що критичне мислення буде опиратися на такі вміння: оцінювати події, робити свідомий вибір, аргументувати, формулювати доречні запитання, розрізняти факти від думок тощо ¹⁷³;

– Ю. Смолянко та О. Ігнатенко виокремлюють розповідь як один із провідних методів формування умінь командної роботи у дітей старшого дошкільного віку; дослідниці наголошують на тому, що командна праця (кооперація) повинна бути задіяна у всіх видах діяльності дітей: у праці, грі, на заняттях, у ігрових куточках, куточках живої природи тощо; формування вміння дітей домовлятися про спільну діяльність повинно проходити під безпосереднім керівництвом вихователя закладу дошкільної освіти: розподіляти обов'язки, погоджувати задум, приходити до згоди, у коректній формі виражати ровеснику свої претензії або зауваження тощо ¹⁷⁴.

¹⁷¹ Федорова М.А. Навчання дітей дошкільного віку складанню сюжетної розповіді // Modern science: innovations and prospects. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2022. Pp. 274-280. URL: <https://sci-conf.com.ua/viii-mezhdunarodnayanauchno-prakticheskaya-konferentsiya-modern-science-innovations-and-prospects1-3-maya-2022-goda-stokgolm-shvetsiya-arhiv/>.

¹⁷² Омеляненко А. В. Навчання дітей старшого дошкільного віку складати розповіді-роздуми. *Наука і освіта*. - 2014. № 10. С. 149-152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_10_36

¹⁷³ Цветкова Г., Мельничук Є. Критичне мислення дітей старшого дошкільного віку: історія, сутність, засоби розвитку. «ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ПРОСТІР» / «EDUCATIONAL SCIENTIFIC SPACE». № 1 (2021). С. 111-119. <https://ess.npu.edu.ua/index.php/ess/article/view/13>

¹⁷⁴ Смолянко Ю., Ігнатенко А. Розвиток soft skills у дітей старшого дошкільного віку. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2021 р. № 6. Р. 15–21. <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/7787>

Таким чином, розповідь – як один із найбільш складних словесних методів навчання дітей старшого дошкільного віку, сприяє розвитку зв'язного мовлення, що є необхідною умовою успішності навчання дитини в закладі дошкільної освіти, у школі, а також адаптації дитини до навколишнього середовища. Використання розповіді вихователем в освітньому процесі закладу дошкільної освіти, навчання розповіданню дітей старшого дошкільного віку допомагає підвищити активність дітей, удосконалює їх мову, розвиває комунікативні навички та сприяє формуванню комунікативної компетентності. Монологічне мовлення характеризує рівень розвитку дітей старшого дошкільного віку. Під час комунікації дошкільники можуть давати коротку або розгорнуту відповідь, яка є зрозумілою для людей навколо них. Старші дошкільники здатні брати активну участь у розмові, пропонувати доречні репліки, відповідати на чужі висловлювання, формулювати запитання. Ми наголошуємо на ефективності розповіді у гендерному вихованні саме дітей старшого дошкільного віку, оскільки такі діти залюбки висловлюють власні почуття, думки, трактують свої вчинки, систематизують та закріплюють здобуті знання як про себе, так і про світ навколо. Усне монологічне мовлення дітей старшого дошкільного віку звернене на конкретного співрозмовника. Його реакція дозволяє дитині редагувати своє повідомлення – обминати відоме, вдосконалювати і формулювати нову або маловідому інформацію.

До використання розповіді, як одного із дієвих методів навчання дітей старшого дошкільного віку, висуваються такі вимоги:

- сформованість творчої уяви;
- наявність у дитини мовленнєво-творчих здібностей;
- достатній рівень розвитку мовлення та наявність знань про навколишній світ;
- інтерес дитини та вміння педагога керувати творчою діяльністю дітей;
- наявність плану розповіді, особливо на початкових етапах її застосування;
- раціональне поєднання колективного та індивідуального складання розповідей;
- для зразку розповіді дітям доцільно подавати опис предмета, події, чи явища, які є доступними для наслідування дітьми як за змістом, так і за формою.

Саме розповідь ми використали як основу для наступних запропонованих та апробованих нами форм та методів гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. Так, зокрема вивчення теми «Моделювання поведінки дорослих чоловіків і жінок» ми розглядали через сукупність сюжетно-рольових ігор. Зміст запропонованих ігор містить розповідь як провідний метод налагодження взаємодії усіх учасників гри.

Гра – як провідний вид діяльності дітей дошкільного віку – широко використовується у практиці роботи як педагогів закладу дошкільної освіти, так і батьків. Саме гра була основним контекстом реалізації методики гендерного виховання, спрямованої на самовизначення особистості дошкільника.

Широкий діапазон сюжетно-рольових ігор у групах закладу дошкільної освіти свідчить про обізнаність дітей у змісті статевих і соціальних ролей, правил дотримання обраної ролі та її виконання. Дії дітей старшого дошкільного віку експериментальних груп у спільній ігровій діяльності схожі за своїм змістом, сюжетною лінією.

З метою формування гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку у дитячому колективі були створені «Клуб справжніх чоловіків», «Клуб справжніх жінок». Діяльність клубів прослідковувалася через такі етапи:

1 етап – вибір досліджуваними необхідних якостей для представників обох статей; методом оцінювання й аналізу хлопчики обирають ті якості, які необхідні майбутньому чоловіку, дівчатка – майбутнім жінкам.

2 етап – самооцінювання якостей і входження в клуб за обраними фішками; методом експертних оцінок (зіставлення: фішка – якість) діти самостійно оцінюють себе, зіставляють із реаліями в поведінці та діях під час спільної діяльності.

3 етап – вибори керівника кожного клубу; шляхом голосування діти старшого дошкільного віку (хлопчики і дівчатка окремо) обирають керівника свого клубу.

Мета: самостійно обрати якості для представників обох статей. Оцінити себе за обраними якостями (фішки), проаранжувати їх та зіставити із собою: кожна якість представника певної статі відповідає фішці. Кількість фішок визначає дитина, яка виявляє, що є найголовнішим для неї в умовах сьогодення. Згідно з цим дитина зараховує себе до членів клубу або ні (все визначається самостійно, без допомоги дорослого).

Інструкція дитині. Опиши, будь ласка, себе таким, яким ти сьогодні був як хлопчик/дівчинка. Чи відповідають твої вчинки, дії поведінці справжнього чоловіка/ жінки?

Обладнання: фішки (фігури різної форми), конверт, бланк зі словами-якостями особистості хлопчика та дівчинки.

Якості хлопчика (фішки): мужність, доброзичливість, ввічливість, самостійність.

Якості дівчинки (фішки): доброта, ласкавість, поступливість, емоційність.

Діяльність дитячих клубів для дітей старшого дошкільного віку тільки тепер набуває популярності та активного впровадження в практику діяльності як закладу дошкільної освіти, так і центрів позашкільного навчання та виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Разом з тим, варто зазначити, що дитячі клуби, як спеціально створено розвивальне середовище для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, були широко розповсюджені на початку ХХ століття на території Центральної України¹⁷⁵.

Я. Матюшинець, аналізуючи особливості організації та діяльності дитячого клубу, зазначає, що такий вид установ для дітей позитивно впливав на особистісне становлення вихованців, творчу реалізацію власних задумів,

¹⁷⁵ Матюшинець Я. В. (2021) *Практичні аспекти розвивального середовища дитячого клубу за матеріалами книги Б. Боровича «Дитячий клуб (Історія одного досвіду)» (1919) Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 2 (75). с. 8-12. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36604/>

самодіяльності й уміння працювати в колективі. Дитячий клуб вирізнявся широким наповненням розвивального середовища різними засобами навчання, виховання та розвитку дітей¹⁷⁶.

У контексті характеристики розвивального середовища дитячих клубів є доцільним зацентрувати увагу на дитячих розважальних центрах, які все більше набувають популярності в Україні. Як зазначають дослідники, дитячі розважальні центри виникають, переважно, у торгово-розважальних центрах як ігрові кімнати тимчасового перебування дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у той час, коли батьки зайняті професійними чи господарсько-побутовими проблемами. Серед запропонованих науковцями рекомендацій щодо покращення умов перебування дітей у таких центрах, ми виокремлюємо ті, які, на нашу думку, можуть стосуватися і діяльності дитячих клубів¹⁷⁷, зокрема:

- для забезпечення ефективної діяльності клубу використовувати тільки безпечне обладнання в межах ігрової кімнати;
- залучення батьків до участі у проведенні заходів разом з дітьми;
- обов'язкова присутність фахівця, який би забезпечив комфортне перебування в клубі дітей з особливими освітніми потребами (асистент дитини, асистент вихователя, практичний психолог чи соціальний педагог);
- проведення інструктажу серед дорослих щодо попередження виникнення дитячого травматизму та особливостей надання першої медичної допомоги.

Варто зазначити, що у контексті нашого дослідження ми пропонуємо організацію та діяльність таких клубів здійснювати в межах закладу дошкільної освіти як організаційну форму проведення занять, або ж як форму проведення дозвілля (чи факультативних занять) дітей у другу половину дня. Ще однією особливістю організації таких клубів ми визначаємо те, що їх доцільно проводити не тільки в межах однієї вікової групи, але й долучати до таких клубів дітей інших вікових груп, але в межах однієї вікової категорії.

Однією з поширених форм роботи в закладу дошкільної освіти є свята та розваги. Це – яскраві та радісні події в житті дітей дошкільного віку, які поєднують у собі різні види мистецтва. Свята і розваги впливають на почуття і свідомість дітей, розвивають їх творчість, формують цінності, збагачують світогляд тощо. Підготовка і проведення дитячого дозвілля сприяє розв'язанню завдань різних напрямів виховання, зокрема й гендерного. На значний виховний потенціал свят та розваг у житті дітей дошкільного віку вказує В. Городиська, яка зазначає, що «...свято духовно й культурно збагачує маленьку особистість, сприяє її успішній соціалізації, широко і щиро відкриває їй особливості та традиції рідного й інших народів, наочно та зрозуміло показує культурні цінності сучасного світу людей, розширює знання дитини про саму себе й

¹⁷⁶ Матюшинець Я. В. (2021) *Практичні аспекти розвивального середовища дитячого клубу за матеріалами книги Б. Боровича «Дитячий клуб (Історія одного досвіду)» (1919) Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 2 (75). с. 8-12. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36604/>

¹⁷⁷ Вертутіна В. М., Сінозацька Т.П. (2017) *Дитячі розважальні центри: європейський досвід та українські реалії*. Молодий вчений (10.2). с. 9-13. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/21286/>

навколишній світ. Ця подія спонукає дітей дошкільного віку до тотальної творчості, готує до повноцінної продуктивної і креативної діяльності, стає найбільш ефективним середовищем для самоактуалізації та отримання творчих результатів, приносячи задоволення й переповнюючи їхні душі радістю та позитивними емоціями. Термін «розвага» означає те, що розвеселяє, розважає людину; заходи з аналогічною метою або місце, де можна повеселитися, розважитися. Розвага – заспокоює, утішає кого-небудь у горі; нещасті; позбавляє сумного настрою, негативних емоцій»¹⁷⁸.

І. Дубровіна наголошує, що під час проведення розважальних заходів дитина має змогу відчувати красу навколишнього світу, художньо-естетичну природу музики і пластику людських рухів, позитивні емоції та почуття, що, безперечно, сприятиме самоствердженню особистості дошкільника, розкриттю власних творчих здібностей, пізнанню нового – корисного і цікавого. Урочисті заходи, на думку авторки, є загальною виховною роботою в закладі дошкільної освіти, у процесі яких здійснюються завдання морального, розумового, фізичного та естетичного розвитку, що передбачено діючими освітніми програмами навчання, виховання та розвитку дітей дошкільного віку.

Використання запропонованих урочистих подій, як зазначає І. Дубровіна, повинно бути творчим: варто враховувати індивідуальні особливості дітей, їхні творчі здібності та рівень підготовки за допомогою попереднього моніторингу під час індивідуальних занять. Звичайно, педагогам потрібно враховувати також побажання дітей і батьків, їхні цікаві ідеї щодо організації свята, прислухатися до думки колег, що, безперечно, сприяє налагодженню гармонійної атмосфери, створює умови для позитивного сприймання мистецтва¹⁷⁹.

Ми пропонуємо такий перелік свят та розваг, які спрямовано на закріплення культури статевої поведінки дітей.

1. «Свято єдності».
2. «Свято відкриття клубу».
3. «Свято нашої маленької родини (групи закладу дошкільної освіти)».
4. «Свято мами / Свято тата».

Елементом свята чи розваги можуть бути сімейні конкурси, які доцільно проводити з метою формування гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Також подібні конкурси можуть бути тематичними і проводитися як спеціально організований захід, присвячений окремим святам – День Матері, День Батька, День сім'ї тощо. Ми пропонуємо тематику та опис деяких конкурсів, апробованих нами у процесі експериментального дослідження.

1. «Мій знайомий герой».

Змагання між чоловіками – батьками дітей однієї групи. Сини допомагають своїм батькам. Батьки поділяються на 2 команди.

Завдання для виконання:

¹⁷⁸ Городиська В. Змістові аспекти підготовки свят та розваг у ЗДО. *Молодь і ринок*. 2019. № 4 (171). С. 83-90. С. 85. <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/168633/168424>

¹⁷⁹ Дубровіна І.В. Організація свят та розваг у дошкільних навчальних закладах : навчально-методичний посібник. І.В. Дубровіна. – Біла Церква : КОІПОПК, 2012. 166 с. С. 4. <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/154>

- 1) презентація кожної команди;
- 1) розповідь батьків про синів, синів про батьків (смаки, улюблені страви, книги, хобі, риси характеру);
- 2) підняття вантажу;
- 3) чищення овочів і нарізання салату;
- 4) пришивання гудзика;
- 5) запрошення дівчинки на танець;
- 6) складання тексту про маму;
- 7) сервірування столу та запрошення дівчинки/ мами.

Конкурс оцінюють журі: 3 мами і 3 дівчинки.

2. «Моя найкраща героїня».

Змагання між жінками – матерями дітей однієї групи, їхні дочки допомагають їм у конкурсі. Мами поділяються на дві команди.

Завдання для виконання:

- 1) презентація команд;
- 1) розповідь дівчат про свою матір, її характер;
- 2) заповнити кошик продуктами для будь-якої страви (шляхом жеребкування);
- 3) конкурс страв (дівчата з мамами розповідають про страву, яку вони приготували на конкурс);
- 4) конкурс найкращої колискової пісні;
- 5) конкурс на кращий танець мами з дочкою.

Конкурс оцінюють журі: 3 батьків і 3 хлопчики.

Усі запропоновані заходи були впроваджені в експериментальні групи. Одним із елементів конкурсів, були тематичні малюнки, що пропонувалися для підвищення рівня культури статево-рольової поведінки дітей: «Портрет моєї мами (мого тата)»; «Сімейний портрет»; «Я в дитячому садку»; «Я і мої друзі»; «Як ми граємо в дитячому садку»; «Що ми робимо з мамою, з татом»; «На кого я схожа /ий – на маму, чи тата».

У зображувальній діяльності діти старшого дошкільного віку закріплювали власні уявлення про гендерну диференціацію, відображали себе як представника певної статі, своє ставлення до представників протилежної статі. Широкий діапазон тематичних малюнків дозволяв та сприяв закріпленню позитивних рис дитини як представника певної статі. Організовуючи свята та розваги, проводячи конкурси на гендерну тематику, ми дійшли висновку: для результативного проведення запланованих заходів необхідно дотримуватися певних умов. Проаналізуємо їх.

1. Кожний захід (свято, розвага, конкурс) потребує тривалої ґрунтовної підготовки, яка повинна охоплювати як змістовий компонент, так і практичну складову.

2. Конкурсні завдання повинні бути чітко сформульовані і озвучені заздалегідь, особливо в тих випадках, коли для їх виконання необхідно тривалий час і спеціальні умови (н-д, малюнок на задану тему).

3. Усі конкурсні завдання повинні мати чітко визначені критерії оцінювання.

4. Якщо свята, розваги чи конкурси передбачають участь у таких заходах батьків, треба обирати гнучкий графік їх проведення.

5. Максимальний зворотній зв'язок про ефективність та доцільність проведення запланованих заходів можна отримати або відразу після їх проведення, або в найближчі 2-3 дні (саме тому ми рекомендували організовувати такі свята у другій половині тижня, а в п'ятницю – проводити «батьківські посиденьки» (*авторський вислів*), на яких варто обговорювати результати проведення таких заходів, і разом з тим, при потребі, актуальні питання організації освітнього процесу в конкретній віковій групі).

Інноваційними методами організації освітнього процесу в умовах закладу дошкільної освіти вважаємо кейс-технології, які отримали широке визнання в професійній підготовці майбутніх фахівців, професійному зростанні педагогів-практиків (особливості їх використання в роботі з вихователями закладу дошкільної освіти та батьками ми описали в п.2.4.). Разом з тим варто зазначити, що кейс-технології все більше знаходять практичне застосування і в роботі з дітьми старшого дошкільного віку.

Кейс-технологія, як зазначає С. Потюк, це опрацювання конкретного випадку (ситуації) з різних точок зору (можливо, на різних навчальних дисциплінах) самостійно чи певною групою осіб, дослідження здійснюється на основі аналізу, синтезу, абстрагування, порівняння, узагальнення додаткової інформації для отримання ґрунтовних результатів¹⁸⁰.

О. Норкіна зазначає, що сутність кейс-технології у роботі з дітьми дошкільного віку полягає в тому, що діти засвоюють нові знання шляхом активної самостійної діяльності, вирішуючи зазначені кейсом протиріччя. Дітям пропонується осмислити життєву ситуацію і опанувати потрібні знання для рішення проблеми, що не має однозначного розв'язання. Результатом цієї діяльності є набуття навичок і вмінь разом з розвитком розумових здібностей.

Основним поняттям кейс-технології є «кейс», що в перекладі з латинської визначається як нестандартна важковирішувана ситуація, а з англійської – портфель, валіза. Отже, використання технології кейсів в освітньому процесі передбачає осмислення та вирішення реальних або вигаданих проблемних ситуацій. А враховуючи дошкільний вік дітей, діяльність щодо розв'язання ситуацій спрямовується як на засвоєння знань, так і на формування нових вмінь та навичок¹⁸¹.

Головними елементами будь-якого кейсу є проблема (передбачає декілька варіантів рішення), допоміжна інформація та завдання (його потрібно розв'язати). До кейс-технології дослідники відносять такі методи

¹⁸⁰ Потюк С. Особливості застосування кейс-технологій в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи. Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка», 2023. 17(49), С. 49–54. https://www.researchgate.net/publication/376100652_OSOLIVOSTI_ZASTOSUVANNA_KEJS-TEHNOLOGIJ_V_INKLIZIVNOMU_OSVITNOMU_SEREDOVISI_POCATKOVOL_SKOLI

¹⁸¹ Норкіна О. Особливості використання кейс-технологій у роботі з дітьми дошкільного віку. *Інноваційні технології в дошкільній освіті: м-ли в міжнар. наук.-практ. конф. (14-15 квітня)*. Переяслав-Хмельницький, 2022. С. 75-79.

навчання¹⁸²; ¹⁸³; ¹⁸⁴: метод ситуаційного аналізу; метод інциденту; метод ситуаційно-рольових ігор; метод розбирання ділової кореспонденції; метод проектування; метод дискусії.

Дослідники наголошують на важливості застосування методу кейс-технології у вихованні звукової культури мовлення дітей дошкільного віку. Так, зокрема: використання методу кейс-технології сприяє формуванню навичок комунікативної взаємодії, оскільки у дітей формуються навички роботи в команді; діти вчаться доводити свою думку, аргументувати відповідь, формулювати питання, адекватно реагувати на конфліктні ситуації, що виникають, бути активними в мовленнєвій діяльності. І, за умови створення педагогом ігрового змісту цих конфліктних ситуацій, їх вирішення безпосередньо позитивно впливатиме як загалом на мовленнєвий розвиток дітей, так і, зокрема, на засвоєнні ними звукової сторони рідної мови¹⁸⁵.

О. Норкіна стверджує, що завдання кейсів діти можуть виконувати у великій групі, у малих групах, у парах та індивідуально. При цьому вони повинні зрозуміти, що одна проблема може мати різноманітні шляхи вирішення, тому вихователь має надавати перевагу саме роботі у групах. Педагог виконує важливу роль у цьому процесі, допомагаючи вихованцям, осмислювати та обговорювати ситуації, дискутувати і займати певну позицію, що відповідає власній думці, а не нав'язана іншими. Таким чином діти привчаються до самостійності, відповідальності за свою поведінку та висловлення¹⁸⁶.

Використовуючи методи кейс-технологій у роботі з дітьми дошкільного віку, доцільно розглянути структуру такого заняття:

- ознайомлення дошкільників з матеріалами кейсу (конкретний, життєвоважливий випадок; опис-озвучення ситуації; перегляд відеосюжету тощо);

- визначення цілей, тобто виокремлення основної проблеми для обговорення, аналізу;

- обговорення проблеми в групі (групи утворюються заздалегідь, ініціатором створення груп виступає педагог, поділ на групи здійснюється за різними підходами: фішки, загадки, жеребкування, статева приналежність тощо);

¹⁸² Мачинська Н., Комарова Ю. Упровадження інноваційних технологій навчання у вищій школі. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2015. № 1 (14). С. 240-246. <http://magazine.mdpdpu.org.ua/index.php/nv/article/view/1078>

¹⁸³ Попова І.І., Діхтяренко С.С. Виховання звукової культури мовлення молодших дошкільників засобами методу кейс-технології. *Інноваційна педагогіка*. - Випуск 57. Т. 2. 2023. - С. 195-200. <http://dspace.pdpdpu.edu.ua/handle/123456789/17238>

¹⁸⁴ Норкіна О. Особливості використання кейс-технологій у роботі з дітьми дошкільного віку. *Інноваційні технології в дошкільній освіті: м-ли в міжнар. наук.-практ. конф. (14-15 квітня)*. Переяслав-Хмельницький, 2022. С. 75-79.

¹⁸⁵ Попова І.І., Діхтяренко С.С. Виховання звукової культури мовлення молодших дошкільників засобами методу кейс-технології. *Інноваційна педагогіка*. - Випуск 57. Т. 2. 2023. - С. 195-200. <http://dspace.pdpdpu.edu.ua/handle/123456789/17238>

¹⁸⁶ Норкіна О. Особливості використання кейс-технологій у роботі з дітьми дошкільного віку. *Інноваційні технології в дошкільній освіті: м-ли в міжнар. наук.-практ. конф. (14-15 квітня)*. Переяслав-Хмельницький, 2022. С. 75-79.

– прийняття виважених рішень, їх представлення колективно (послідовно) або представником (представниками) від кожної групи.

Особливості використання методів кейс-технологій більш детально подано нами в третьому розділі дисертаційного дослідження. Ми ж зазначаємо, що використання кейсів на заняттях з проблеми розв’язання завдань гендерного виховання сприяє реалізації таких функцій:

- освітня: забезпечення більш детального сприйняття та усвідомлення теми;
- мотиваційна: розвиток пізнавальної інтересу, формування мотивації до дискусії, обговорення;
- інформаційна: метод ситуаційно-рольових ігор; метод аналізу (вивчення) ділової кореспонденції; метод проектування – можуть бути використані як джерела додаткової інформації;
- когнітивна: сприяє більш детальному осмисленню отриманих знань, допомагає сприймати та опрацьовувати отриману інформацію;
- розвивальна (розвиваюча): передбачає розвиток різних операцій мислення (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, співставлення), вміння вирішувати проблеми;
- комунікативна: розвиток та удосконалення комунікативної компетенції;
- прикладна: поєднання теоретичних знань з реальними ситуаціями.

Використання методів кейс-технології у роботі з дітьми старшого дошкільного віку дало нам можливість виокремити сильні та слабкі сторони цієї технології, які укладено нами в таблиці 2.3.2.

Таблиця 2.3.2.

Переваги та недоліки методів кейс-технології

Переваги (сильні сторони)	Недоліки (слабкі сторони)
розкриття індивідуального потенціалу з кожної дитини	неспроможність (неготовність) педагога до виявлення індивідуальних особливостей
розвиток усіх психічних процесів (пам’яті, уваги, уяви тощо)	присутність дітей з особливими освітніми потребами потребує додаткової допомоги асистента (помічника) дитини чи вихователя
формування аналіко-синтетичних можливостей	
стимулювання пізнавальної діяльності	наявність психологічних особливостей у дитини, що сприяють нерозумінню контексту, дезорієнтації у ситуаціях (середовищі)
розвиток критичного та креативного мислення, формування творчих навичок	присутність у групі дітей як із затримкою психічного розвитку, так і дітей, які випереджають у розвитку ровесників, потребує допомоги асистента чи помічника вихователя або дитини
формування практичних компетенцій (комунікативна, навчально-пізнавальна, інформаційна)	значна кількість дітей мають чітко виражені труднощі та мовленнєві порушення, що потребують корекційної роботи вихователя-логопеда
швидкі теми соціальної адаптації в у колективі ровесників	
всебічний розвиток особистості	

Джерело укладено автором

Отож, активне впровадження методів кейс-технологій в освітній процес закладу дошкільної освіти – є актуальним та доцільним нововведенням в системі дошкільної освіти загалом. Ефективність упровадження кейс-технологій залежить від багатьох чинників, провідним серед яких виступає професійна компетентність вихователів закладу дошкільної освіти та їх готовність до навчання та професійного зростання.

Але найбільш важливою формою гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку вважаємо заняття.

Наприклад, заняття з теми *«Яким має бути справжній хлопчик (дівчинка)?»*, яке ми проводили у формі бесіди. Бесіда організовувалася за підгрупами (хлопчики / дівчатка) та проводилася вихователем по чергово з кожною підгрупою дітей. Окрім відповідей на конкретні питання, ми спонукали дітей використовувати власний життєвий досвід з метою ілюстрації обговорюваних явищ. Варто зазначити, що діти під час бесіди були жвавими, давали розгорнуті відповіді. Неповні й неправильні відповіді своїх однолітків коригували самостійно та за допомогою дорослого. Найбільш складними виявилися ті запитання, що стосувалися пояснення необхідності певної поведінки хлопчиків або дівчаток, найлегшими – питання про одяг хлопчиків і дівчаток. Варто зазначити, що у кожному випадку обговорення завершувалося компліментами на адресу партнера (хлопчика, дівчинки), пропонувалися різні варіанти продовження діалогів, формулювалися обґрунтовані правила спілкування однолітків різної статі, яких вони будуть дотримуватися в реальному житті.

Заняття з теми *«Слухання та обговорення казок»* (казка братів Грімм *«Пані Метелиця»*, казка *«Котигорошко»*). Перед прочитанням казки вихователь активізує досвід дітей, отриманий під час попереднього заняття (*Яким має бути справжній хлопчик (дівчинка)?*), налаштовуючи таким чином на слухання казки та аналіз поведінки її героїв. Характеристика поведінки головних героїв прочитаних казок здійснюється через систему запитань, які дітям пропонує дорослий.

Заняття з теми *«Пошук виходу з запропонованої ситуації»* характеризується певними особливості проведення, що передбачає аналіз запропонованих ситуацій за підгрупами (хлопчики/дівчатка). Дітям пропонуються різні ситуації (причому зміст ситуацій для хлопчиків відрізняється від змісту ситуацій для дівчат) завдання: запропонувати правильний вихід із запропонованої ситуації. Підводячи підсумок заняття вихователь пропонує дітям назвати чоловічі та жіночі якості, за допомогою яких вони знаходили найкращий вихід із запропонованих ситуацій.

Специфіка заняття в тому, що кожна ситуація вимагала від вихователя не тільки контролю за формулюванням відповідей дітьми, а й пояснення необхідності вибору саме такої поведінки. Обговорення запропонованих ситуацій спонукало також дітей до пригадування та аналізу реальних ситуацій із їхнього життя.

Заняття з теми *«Малювання «ідеальних» хлопчика та дівчинки»* викликало особливе захоплення у дошкільників. Мета заняття – намалювати хлопчика або

дівчинку відповідно до тих описаних рис характеру чи особливостей поведінки, про які йшла мова на попередніх заняттях. Отож, малювання здійснювалося за інструкцією дорослого. Після завершення заняття було створено виставку малюнків та здійснено їх обговорення. Готові малюнки діти проаналізували, під час аналізу малюнків пригадали раніше вивчені риси, притаманні чоловікам і жінкам.

Варто зазначити, що вихователь повинен доповнювати та уточнювати отримані на занятті знання дітей, застосовуючи їх у природних ситуаціях під час режимних моментів. Водночас, мінливість суспільних норм і стереотипів поведінки унеможлиблює організацію універсального навчання чи виховання, тобто такого, яке дало б знання, актуальні протягом усього життя.

Отож, оптимальний добір змісту, форм та методів гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку значною мірою впливає на ефективність впровадження розробленої методики.

Ми вважаємо, що при цьому треба враховувати такі умови:

- визначення змісту та завдань гендерного виховання повинно відповідати змісту діючих освітніх програм навчання, виховання та розвитку, які використовуються у практиці роботи конкретного закладу дошкільної освіти (відповідне рішення затверджується кожного року на серпневій педагогічній раді закладу дошкільної освіти);

- добір форм і методів гендерного виховання залежить від рівня сформованості професійної компетентності вихователів закладу дошкільної освіти, вікових та індивідуальних можливостей дітей конкретної вікової групи, наявного навчально-методичного забезпечення;

- присутність у групі дітей з особливими освітніми потребами обов'язково передбачає залучення до роботи асистента вихователя чи дитини, або ж практичного психолога чи соціального працівника (в окремих випадках можна залучати батьків таких дітей);

- впровадження в освітній процес нової, для дітей вікової групи, форми організації навчально-пізнавальної діяльності потребує детальної, покрокової інструкції з поясненням вимог і завдань, які діти повинні виконувати;

- впровадження нових методів та засобів у практичні форми навчально-пізнавальної діяльності передбачають спочатку залучати до їх апробації дітей, які вирізняються більш високими показниками індивідуального розумового розвитку;

- для більш ефективного розв'язання окремих завдань гендерного виховання доцільно залучати фахівців-практиків (практичного психолога, лікаря чи медсестру, представників громадських організацій).

2.4. Підготовка фахівців закладів дошкільної освіти та батьків до гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Трисуб'єктна методика гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку передбачає тісну взаємодію педагогів закладу дошкільної освіти, батьків вихованців і самих дітей старшого дошкільного віку. У цьому параграфі ми

акцентуємо увагу на особливостях підготовки як вихователів, так і батьків дітей старшого дошкільного віку. Зазначаємо, що провідна роль у реалізації завдань гендерного виховання належить все ж таки педагогу закладу дошкільної освіти. Саме тому дослідження проблеми підготовки вихователів та батьків до гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку ми будемо вивчати в контексті готовності педагогів закладу дошкільної освіти до здійснення гендерного виховання, сформованої гендерної компетентності вихователів, методистів, психологів та інших фахівців закладу дошкільної освіти.

Ми виокремлюємо два напрями дослідження означеної проблеми через професійно-педагогічну діяльність вихователя закладу дошкільної освіти:

– перший припускає досягнення загальної мети виховання – створення умов для самоактуалізації в різноманітних видах діяльності: пізнавальній, предметно-перетворювальній, ігровій, художній і у вільному спілкуванні;

– другий напрям щодо виконання завдань гендерного виховання – це формування адекватного ставлення дівчаток і хлопчиків до представників протилежної статі.

Трисуб’єктна методика гендерного виховання ґрунтується на положеннях гендерної концепції, яка трактується як соціальна конструкція ідей, що визначають ролі, системи вірувань і настрої, імідж, цінності й те, чого очікує суспільство від чоловіків і жінок. Це поняття робить величезний внесок у відносини в системі влади, і не тільки між чоловіками й жінками, але також усередині кожної групи; це призводить до багатьох соціальних проблем. Різні культури мають різні ідеї про гендер, про те, якими мають бути і що робити чоловіки і жінки. Гендер не тільки змінюється від однієї культури до іншої, він також може змінюватися протягом часу або всередині однієї культури під час кризової ситуації¹⁸⁷.

Варто зазначити, що ефективність реалізації завдань гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку залежить від особистісного та професійного розвитку педагога та інформованості батьків.

З урахуванням цього зазначаємо: у розумінні сутності й специфіки феномена гендерного виховання ми виходили з концепції розвитку педагога як професіонала^{188 189 190}, зокрема, з науково обґрунтованих у її межах параметрів підсистем професіоналізму його особистості й діяльності. При цьому провідними й керівними для нас у процесі осмислення феномена гендерної

¹⁸⁷ Гендерна концепція і ненасильницький опір. Drupal. Назва з екрану. <https://nonviolence.wri-irg.org/uk/node/24038> (Дата звернення, 24.08.2024).

¹⁸⁸ Льїна О. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Дисерт. канд. пед. наук...13.00.04 – теорія і методика професійної освіти ...Харків, 2021. 291 с. <https://scholar.google.com.ua/citations?user=Qk0RWyYAAAAJ&hl=ru>

¹⁸⁹ Якса Н. В. Акмеологічний підхід до професійнопедагогічної підготовки сучасного вчителя. Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід: Монографія. За ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. - 389 с. С. 75-91. <http://eprints.zu.edu.ua/4997/>

¹⁹⁰ Масич В.В. Компетентнісний підхід як методологічне підґрунтя формування продуктивно-творчої компетентності майбутнього фахівця. С.216-224. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2016. Вип. 51 (104). 568 с. <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/51-2016>

компетентності вихователів дітей старшого дошкільного віку слугували концептуальні ідеї:

- підсистема професіоналізму діяльності педагога закладу дошкільної освіти характеризується гармонійним поєднанням сформованої професійної компетентності та професійних умінь і навичок на рівні професійної майстерності;

- професійна компетентність – це головний компонент підсистеми професіоналізму діяльності педагога, сфера професійного світогляду як системи знань, що постійно збагачується, яка дозволяє виконувати педагогічну діяльність з високою продуктивністю;

- структура і зміст професійної компетентності педагога багато в чому визначається специфікою конкретних видів виховної діяльності, відповідних цілей, завдань, форм і методів;

- професійна компетентність педагога закладу дошкільної освіти є структурованою системою знань про людину як індивід, індивідуальність, особистість і суб'єкт праці, а також професійно важливих (гностичних, інформаційних, комунікативних, організаційних, аутопсихологічних та ін.) умінь, які набуваються одночасно з його власним досвідом рефлексивної самоорганізації діяльності й особистості.

Проаналізувавши результати емпіричного дослідження, ми зазначаємо наступне:

- для оволодіння педагогами гендерною концепцією необхідне спеціально організоване навчання, яке розкривало б особливості методології гендерного аналізу, без чого вони (педагоги), здійснюючи заходи зі статевого виховання і гендерної соціалізації вихованців, часто приходять до помилкових висновків і догматичних рекомендацій;

- результатом оволодіння педагогами гендерною концепцією повинні стати професійно важливі новоутворення їхньої особистості (гендерна культура, гендерна чутливість, гендерна свідомість тощо), в основі яких лежить гендерна компетентність, що насамперед і повинна бути сформованою в період їх навчання в закладі вищої освіти.

Гендерну компетентність трактують як інтегровану сукупність цінностей, настанов, знань, умінь у сфері прав людини, рівності прав жінок і чоловіків і недискримінації, яка дозволяє ефективно впроваджувати гендерний підхід у всі сфери, на всіх рівнях і на всіх етапах діяльності (плануванні, реалізації, моніторингу та оцінки). У більш широкому сенсі компетентність також розглядають як розуміння того, як треба діяти, щоб досягти успіху і прогресу; як професійну чи особисту активність, яка базується на структурованій організації знань, різноманітних здібностей, стратегій, сприйняття, ставлення тощо¹⁹¹.

Окремо вирізняють поняття «гендерна компетентність вчительства». Під гендерною компетентністю вчительства доцільно розуміти динамічну

¹⁹¹ Глосарій гендерних термінів. Державна судова адміністрація України. Назва з екрану. <https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/gender/glossary> (Назва з екрану). Дата звернення: 24.08.2024.

комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність вчительства успішно провадити професійну діяльність, яка сприяє гендерній рівності. Компоненти гендерної компетентності: когнітивний (знання) – знання законодавчих та нормативно-правових актів, які регулюють питання гендерної рівності в Україні, положень та сутності гендерного підходу в освіті, сучасних тенденцій та проблем гендерної рівності у суспільстві, форм і методів гендерного виховання, особливостей гендерної соціалізації, механізмів дії гендерних стереотипів; операційний (уміння й навички) — розпізнавання гендерних аспектів проблем, добирання відповідного гендерночутливого освітнього контенту, поширення гендерних знань шляхом використання адекватних методів, засобів тощо; організація уроків та проведення позакласних заходів на засадах гендерної рівності; поведінкові навички, спрямовані на утвердження ідеї гендерної рівності; ціннісний (ставлення) – особистісне ставлення до питання гендерної рівності, розуміння його важливості, а також до таких понять, як гендерна роль, гендерна ідентичність, гендерні стереотипи; визнання необхідності досягнення гендерної рівності в суспільстві¹⁹².

Ми розглядаємо гендерну компетентність сучасного вихователя закладу дошкільної освіти як новий аспект гностичної складової професіоналізму й особистості вихователя. У зв'язку з цим гендерна компетентність постає у вигляді особливої й відносно самостійної підсистеми загальної професійної компетентності вихователя, яка виявляє свою сутність як складно структуроване і професійно важливе новоутворення його особистості, що має у своєму складі три основних компоненти:

– *предметно-змістовний*: задає і відбиває суть концептуальних основ у розумінні феноменів гендера і гендерного підходу в освіті через поінформованість про сутність гендера і гендерного підходу, знання концептуальних основ гендерних досліджень і словника ключових гендерних термінів, розуміння суті законів і нормативних актів з проблеми гендерної рівності і демократії, розпорядчих документів про подолання сексизму та насильства, нормативних положень про демократизацію та гуманізацію системи освіти, розуміння закономірностей психосексуального розвитку людини, знання особливостей гендерної соціалізації дітей і молоді, психологічних механізмів формування гендерних стереотипів та виконання гендерних ролей, актуальних проблем гендерної освіти й виховання, принципів, форм і методів гендерної педагогіки, усвідомлення ролі національної школи як центра формування гендерної культури дітей та молоді;

– *операційно-діяльнісний*: орієнтує на виконання специфічних функцій педагогічної діяльності, пов'язаних із гендерним вихованням і освітою молодого покоління, шляхом оволодіння уміннями здійснювати гендерний аналіз соціокультурних явищ і процесів, формулювати й аргументовано обґрунтовувати власну думку під час обговорення гендерної проблематики,

192

відмовитися від застарілих гендерних стереотипів й установок у ході розв'язання професійних проблем, відбирати і творчо опрацьовувати необхідну гендерну інформацію, аналізувати науково-теоретичні положення гендерної теорії, чітко викладати матеріал гендерної спрямованості, викликати довіру, знімати напругу у взаємовідносинах у ситуаціях обговорення гендерних проблем, викликати почуття співучасті і причетності в ситуаціях спільної діяльності, створювати зону успіху для інших під час виконання гендерно орієнтованих професійних завдань, організовувати спільну пізнавальну діяльність щодо засвоєння гендерних знань, здійснювати взаємоконтроль і самоконтроль гендерних стратегій поведінки;

– *особистісно-професійний*: охоплює зону поширення суб'єктивного простору педагога через подолання власних застарілих гендерних стереотипів і усвідомлення своїх нових потенційних можливостей самореалізації в усіх сферах життєдіяльності шляхом розвитку здібностей до розуміння гендерної проблематики, усвідомлення особистісного сенсу в гендерній освіті й самовихованні, гендерній чутливості й ідентифікації, здійснити самопізнання своєї особистості з урахуванням гендерної ідентичності, здійснювати критичну оцінку своїх гендерних стереотипів, ролей і поведінки, активізувати особистісні ресурси для вибору стратегії самовдосконалення і самореалізації.

Беручи до уваги змістову характеристику гендерного підходу, визначаючи актуальність інтеграції гендерного підходу в професійну діяльність вихователів дітей старшого дошкільного віку з метою формування в них гендерної компетентності, ми зазначаємо, що цей процес буде здійснюватися достатньо ефективно при реалізації таких умов:

– застосування гендерної тематики в системі самовдосконалення та підвищення кваліфікації вихователів закладу дошкільної освіти;

– створення інтерактивного середовища задля обговорення вихователями власних питань гендерної соціалізації або проблем, які виникають у зв'язку з цим у дітей старшого дошкільного віку;

– залучення вихователів закладу дошкільної освіти до пізнання гендерних характеристик особистості методами психологічної діагностики.

Змістом гендерного виховання є життя, що оточує дитину, взаємини між людьми різної статі, норми цих взаємин, особисте життя людей у сім'ї, сфери їх діяльності. Саме це є безпосередньою змістовою компонентою запропонованої нами трисуб'єктної методики. Сутністю гендерного виховання є система знань і специфічних умінь вихователя закладу дошкільної освіти, що дозволяють йому виконувати поставлені завдання. До цих знань ми відносимо такі:

а) знання специфіки педагогічної системи статево-рольового виховання, сутність якої полягає у встановленні взаємозв'язку всіх її компонентів, у поєднанні використання методів і форм, що виявляється в своєрідному співвідношенні функціонування фронтальних, підгрупових та індивідуальних форм організації дітей; специфіка педагогічної системи статево рольового виховання виявляється в домінантній функції її певних компонентів, якими, на наш погляд, є мета і форми організації;

б) знання специфіки вікового розвитку дітей старшого дошкільного віку і гендерної вихованості хлопчиків та дівчаток;

в) знання тих аспектів і сфер людської діяльності, які можуть бути доступні дитині: праця людей, функції батьків у сім'ї, роль і місце батьків у процесі походження людини, переваги в інтересах, дозвіллі;

г) знання принципів гендерного виховання:

– *принцип єдиного підходу до гендерного виховання з боку батьків, і педагогів, що виявляється в спільності поглядів на необхідність гендерного виховання, його мету, засоби, методи та їх зміст залежно від індивідуального розвитку дитини;*

– *принцип диференційованого і поетапного характеру гендерного виховання, що припускає облік статі дітей, їх віку, показників психологічної та моральної підготовленості як дітей, так і батьків;*

– *принцип правдивості, що полягає в достовірності інформації, яку отримують діти (цей і наступний принцип тісно взаємозв'язані і більшою мірою стосуються гендерного виховання дітей);*

– *принцип індивідуального підходу, що виявляється в «адресному характері інформації», яка повинна бути адаптована для конкретної дитини з урахуванням принципу диференційованого та поетапного характеру гендерного виховання.*

Зафіксовані дані про професійно-педагогічну діяльність вихователів закладу дошкільної освіти на констатувальному етапі педагогічного експерименту засвідчили однобічність виховного процесу, де акцент ставився на розвиток дитини, а гендерне виховання не виходило за межі традиційного; зазначено, що вихователі у своїй педагогічній роботі мали великі розбіжності. Разом з тим варто зазначити, що вплив педагогів змішаних груп мав позитивний характер, головною метою їх виховання був розвиток гармонійної особистості, формування у них прийнятих у суспільстві норм поведінки. Також на етапі емпіричного дослідження ми зробили такі висновки:

– дітей змішаних вікових груп відрізняло позитивне ставлення до представників протилежної статі, ініціативність у спільній діяльності; саме в таких групах діти мали збалансований та пристосувальний рівень гендерної вихованості;

– педагогів змішаних вікових груп характеризувало дотримання традиційних норм і стереотипів, тому в дитячій спільноті існувала жорстка ієрархія міжстатевої взаємодії, ставлення одне до одного;

– основна частина дітей із таких груп знаходилася на пристосувальному та егоцентричному рівнях гендерної вихованості, мала стандартні уявлення про гендерні та соціальні ролі, проявляла їх у взаємодіях із дорослими та однолітками.

Таблиця 2.4.1.

Програма роботи з вихователями

Форми роботи	Назва та зміст завдання
Педагогічні ради	1. Виховання рис характеру майбутніх чоловіків і жінок. 2. Концептуальні засади виховання гармонійної особистості. 3. Формування та розвиток умінь бути щасливим у сучасному

	суспільстві.
Круглий стіл / теоретико- практичні семінари	1. Соціальна компетентність майбутніх чоловіків і жінок. 2. Теоретико-методологічні засади гендерного виховання. 3. Виховання гендерної культури старших дошкільників.
Консультації, тематичні бесіди	1. Суспільствознавчі цінності як якість особистості. 2. Почуття власної гідності майбутнього чоловіка і жінки. 3. Сутність і зміст гендерного виховання дошкільників у сучасних умовах.
Семінари- практикуми	1. Актуальність проблеми гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. 2. Теоретико-методологічні засади гендерного виховання у дошкільному дитинстві. 3. Створення в дитячому колективі позитивно-комфортного психологічного клімату. 4. Фактори, механізми та чинники гендерної соціалізації дошкільника. 5. Одностатеві та різностатеві угруповання у дитячому колективі. Створення різностатевих угруповань у дитячому колективі. 6. Налагодження діалогічних стосунків між дітьми різних статей. 7. Виконання гендерних ролей дітьми як умова формування гендерної вихованості.

Джерело укладено автором

Мета та завдання програми:

- розширити обізнаність педагогів закладу дошкільної освіти щодо проблеми гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти;
- активізувати професійно-педагогічну діяльність щодо життєдіяльності дитячого колективу та позитивного впливу на поведінку та взаємодії дітей;
- сприяти позитивним взаєминам між дітьми та вихованню поважного ставлення до представників протилежної статі.

Здійснення означених завдань стало можливим шляхом впровадження розробленої системи освітньо-виховної роботи з педагогічним колективом і батьками в умовах закладу дошкільної освіти та сім'ї за допомогою різноманітних методів, систематизованих нами у таблиці 2.4.2.

Таблиця 2.4.2.

Система освітньо-виховної роботи з педагогічним колективом і батьками в умовах закладів дошкільної освіти та сім'ї

Методи роботи:	з дітьми	з батьками	з педагогічним колективом
Інформативні	– тематичні бесіди, обговорення ситуацій; – спеціальні заняття з етики міжстатевого спілкування; – стимулювання власної активності дошкільників.	– вечори запитань і відповідей; – індивідуальне консультування; – дні відкритих дверей.	– методичні рекомендації; – доповіді, присвячені проблемним запитанням; – індивідуальні бесіди.
Експресивні	– театралізовані вистави; – самостійне тематичне малювання.	– спільні свята і розваги, участь у виставах;	– семінари-практикуми; – створення

		– виставки спільних робіт батьків і дітей; – спільні ігри-конкурси.	педагогічної скарбнички.
Оперативні	– тематичні розповіді; – участь і виконання ролей у тематичних іграх-драматизаціях, сюжетно-рольових іграх; – створення, вибори та участь у «Клубі справжніх чоловіків і жінок»; – тренувальні ігрові вправи, етюди з репертуару поведінки представників своєї та протилежної статей; – реалізація і виконання здобутих знань у практиці поведінки і спілкування.	– написання тематичних міні-творів; – відеозаписи організації різних видів діяльності дитини; – участь у житті дитячого колективу (групи).	– спостереження та аналіз ігрової діяльності; – стимулювання дій в ігровій, мовленнєвій та суспільній діяльності; – проведення свят і розваг.

Джерело укладено автором

На етапі формувального експерименту нами проводилася робота щодо реалізації завдань програми за допомогою різних методів, які ми співставили у таблиці 2.4.3., показавши окремо роботу з батьками та роботу з вихователями закладу дошкільної освіти (див. Таблицю 2.4.3.)

Таблиця 2.4.3.

Методи гендерного виховання

З батьками	З вихователями
– індивідуальне консультування, – тематичні бесіди (щодо проблеми формування в дітей старшого дошкільного віку гендерної вихованості); – вечори запитань і відповідей (проблеми формування в старших дошкільників гендерної вихованості); – сімейні конкурси; – спільні свята і розваги; – лекторії для молодих батьків; – написання тематичних міні-творів; – педагогічне консультування батьків з наданням практичної допомоги; – відеозаписи організації різних видів діяльності (театралізована гра, свята, спільна праця, режимних моментів).	– педагогічні ради; – семінари-практикуми (10 тематичних семінарів); – тематичні бесіди з актуальної проблеми, – консультації.

Джерело укладено автором

Одночасно здійснювалась робота з батьками, що мала на меті розкрити важливість та значення гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку для формування особистості майбутнього чоловіка або жінки. Передбачалося

ознайомлення батьків із основними засадами гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку, яке проводилося послідовно й систематично із застосуванням різних форм організації життєдіяльності дітей в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Проведення тематичних батьківських зборів, бесід-консультацій, вечорів запитань і відповідей, написання міні-творів були спрямовані не тільки на теоретичний розгляд актуальних питань статевої соціалізації дошкільників, а також і на практичне розв'язування та аналіз ситуацій, які виникають у дітей під час міжстатевого спілкування.

Співпраця вихователів і батьків передбачала отримання таких результатів:

- прийняття особистості дитини, її індивідуальних проявів як представника певної статі;
- виховання потреби у проявах та відповідностях норм статевої поведінки;
- стимулювання дитини до проявів статевої поведінки з представниками обох статей, узгодженість дій у сумісній діяльності;
- створення й підтримання у сім'ях досліджуваних клімату, якій сприятиме статевої розвитку дитини;
- забезпечення та показ міжстатевого спілкування, стимулювання дітей до позитивних взаємин.

Важливим засобом проведення роботи з батьками є гендерно-освітній тренінг. Навчальний тренінг, як зазначає С. Мірошник, це форма організації навчання та спосіб розвитку здатності особистості навчатися, процес оволодіння нею певними видами діяльності, зокрема і професійною; це процес, що здійснюється в активному спілкуванні на основі постійної взаємодії всіх його учасників, тобто передбачає формування компетенцій або розвиток наявних; водночас це навчання, що уможливорює залучення досвіду того, хто навчається, у побудову системи нових знань, уявлень, цінностей, орієнтацій, бачень, видів і способів діяльності, а також постійної рефлексії, оцінювання та переоцінки підходів, принципів тощо; це спосіб виявлення ставлення особистості до певного питання, ситуації і зміни бачень, поглядів учасника тощо¹⁹³.

У процесі гендерно-освітнього тренінгу за допомогою тестів, анкет, методу незакінчених речень «ця дитина.... хлопчик чи дівчинка» вихователі закладів дошкільної освіти визначали міру стереотипованості власних поглядів, ознайомлювались із «гендерною матрицею» педагогічної гуманістичної спадщини, відкритою та прихованою дискримінацією, оволодівали навичками проведення гендерної експертизи дидактичного матеріалу. Через призму «гендерних лінз» (С. Бем) вихователі вчилися коректувати методичні рекомендації вчених щодо організації життєдіяльності

¹⁹³ Мірошник С. Навчальний тренінг як оптимальна форма організації навчання педагогічних працівників в умовах післядипломної педагогічної освіти. 2012. Електронне наукове фахове видання "Народна освіта". <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/269>

обох статей та їх забезпечення щодо гендерної рівноваги в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

Результати проведення гендерно-освітнього процесу для вихователів закладу дошкільної освіти дали можливість зробити наступні висновки:

- організація життєдіяльності у творчо-розвивальному просторі і для дівчинки, і для хлопчика має бути гендерно-чутливою, що передбачає однакове ставлення до обох статей;

- залучення до колективної взаємодії, різних спільних видів діяльності (конкурсів, концертів, екскурсій, спортивних свят тощо), виховування дружніх, паритетних стосунків між хлопчиками та дівчатками повинно проходити на засадах рівності.

У своїх коментарях вихователі закладів дошкільної освіти реально оцінювали та надавали рекомендації щодо впровадження гендерного підходу в дитяче середовище, оскільки під час тренінгу переконувались у нагальності цієї проблеми, пропонували шляхи її методичного забезпечення у закладах дошкільної освіти.

Зміст освітньої підготовки вихователів складався з теоретичної та практичної частин. Завданням теоретичної частини було збагачення знань про походження й природу гендерних стереотипів, ознайомлення з їх основними групами та функціями з метою їх пом'якшення. Теоретична частина охоплювала такі етапи: навчання основ гендерної рівності, аналіз ситуацій та визначення пріоритетів, проведення бесід про гендерні стереотипи, їх усвідомлення, розуміння та аналіз з метою їх пом'якшення в сім'ї.

Практична частина була спрямована на оволодіння вміннями і навичками гендерної культури, міжстатевого спілкування на засадах гендерної рівності, взаємоповаги, толерантної поведінки, гендерної чутливості, формування потреб та мотивів діяльності, оцінку та самооцінку, які дозволили б усвідомити суть упереджень щодо статі, зрозуміти її цінність, не применшуючи важливості іншої.

Окрім вихователя, безперечно, значний виховний вплив на дітей мають батьки. Саме тому одночасно з роботою із дітьми ми провели індивідуальні консультації з їхніми батьками. Під час таких бесід необхідно було актуалізувати наявні в батьків знання про ступінь сформованості гендерної ідентичності їхніх дітей та обґрунтувати необхідність продовження роботи в обраному експериментатором напрямки. Крім того, уточнювались знання дорослих про гендерно специфічні особливості людей та надавались рекомендації щодо оптимізації процесу формування гендерної ідентичності дошкільників.

«Гендер» як культурно-символічне визначення статі відображає асиметричну структуру суспільства, у зв'язку з чим існує потреба в подоланні маскуліnnих цінностей, пом'якшенні гендерних стереотипів.

Наслідування статевоповідного дорослого – основний шлях засвоєння дітьми старшого дошкільного віку гендерних ролей. Сім'я переважно не є взірцем рівності та взаємозамінності статей, швидше навпаки є прикладом подвійної зайнятості жінки та дистанційного батьківства. Діти вибирають із

розмаїття можливих людських характеристик лише ті, які визначені у даній культурі як прийнятні для її/ його статі. «Я»-концепція стає типізованою за статевою ознакою, і дві статі сприймаються різними не стільки за мірою вираженості фізичних, морфологічних властивостей, скільки за особистими якостями.

Андрогінність як гендерна характеристика формується під впливом специфічного виховання і завдяки особливій позиції батьків, які заохочують дитину засвоювати моделі поведінки, характерні для обох статей. Андрогінна гендерна ідентичність, яка поєднує в собі риси маскулінності й фемінності, як правило, виробляється в дітей у тому випадку, якщо така поведінка моделюється на очах у дитини і приймається іншими людьми¹⁹⁴.

Різниця у вихованні хлопчиків і дівчаток є первинним механізмом диференціації гендерних ролей. Тому в дівчаток процес ідентифікації розгортається в ширшому і водночас конкретнішому рольовому діапазоні: бути, як мама, бабуся, тітка, – означає виносити, народити, вигодувати, доглянути, навчити тощо; бути в майбутньому дружиною – значить бути гарною господинею, доброю подругою, привабливою жінкою. У хлопчиків майбутні гендерні ролі (захисник батьківщини, чоловік, батько, професіонал тощо) є абстрактнішими, менш наповненими конкретними вміннями, навичками та якостями поведінки, що активізує пошук ідеального «Я», процес самовизначення в нашій гендерній культурі.

Виявлена активізація відмінностей у гендерній поведінці в дітей дошкільного віку та її залежність від соціальної конструкції реальності – найближчого соціального довкілля (стереотипізованих чи егалітарних настанов батьків, родичів і вихователів).

Наше дослідження підтверджує описані американською дослідницею довкілля Карен Мартін факти про те, що в дошкільному дитинстві відбувається «гендерування» дитячого тіла – хлопчики займають більше ігрового простору, порівняно з дівчатками, оскільки сидять у «відкритих» позах і взагалі більш вільно розпоряджаються своїм тілом навіть у формальних умовах, менше контролювання голосу, виявляють більш жорстку дихотомію ігрової активності. Прояви дихотомії в поведінці обох статей можна пояснити варіативністю проявів тендеру в різних ситуаціях (Б. Торн), залученням дітей до «послабленої крос-гендерної гри» чи навпаки посиленням в іграх гендерних «меж», що залежать від різних соціальних контекстів, зокрема особливостей освітнього процесу в закладі дошкільної освіти та загальноосвітньому закладі освіти, вимог та очікувань вихователів і батьків¹⁹⁵.

Дослідження також свідчать, що вихователі хвалять дівчаток передусім за зовнішній вигляд, готовність допомогти й слухняність, а хлопчиків, головним чином, за успіхи. Вихователі схильні описувати хлопців як активніших за дівчат

¹⁹⁴ Кікінеджі О. Андрогінність як основа життєздісності зростаючої особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2013. С. 177-183. <https://scholar.google.com.ua/citations?user=fdWghewAAAAJ&hl=uk>

¹⁹⁵ Кікінеджі О.М., Говорун Т.В., Міщенко О.О. К 38 Гендерне виховання дошкільнят: Навчальний посібник. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2011. — 192 с.

навіть у випадках, коли спостереження свідчать про однаковий рівень активності¹⁹⁶.

Як зазначає В. Кравець, диференційований підхід у вихованні дітей різної статі проглядається в придбанні іграшок¹⁹⁷. Існує думка, що технічні іграшки цікаві лише хлопчикам. Завдання батьків – дати знання про техніку як хлопчикам, так і дівчаткам. Багато що тут залежить від теми іграшки, того інтересу, який вона може викликати своєю дією, несподіваним результатом. Скажімо, пральна машина, швейна машина, в'язальний іграшковий верстат, пиросос та інша побутова техніка цікаві дітям незалежно від статі. Дослідження вчених засвідчили, що хлопчики 2,5 – 3 років грають із побутовими іграшками з таким самим задоволенням, як і дівчатка: працюють праскою, перуть у ванночці тощо. Ні, це не деградація чоловічого начала в дитині, а форма відображення щасливого побуту сім'ї, де між подружжям існує гармонія кохання і взаємозамінність.

С. Вихор наголошує, що батьки в дитячих центрах брали для гри зі своїми дітьми «жіночі» іграшки. Окрім того, батьки частіше грали з «дівчачими» іграшками зі своїми дочками і «мужніми» іграшками з синами. Більше того, батьки в поведінці проявляли намагання «рятування» дівчат, допомагали і супроводжували дівчат частіше, ніж це було потрібно. Бажання батьків допомагати дівчаткам виробляло у них відчуття сильної залежності¹⁹⁸.

Окремим, важливим елементом трисуб'єктної методики гендерного виховання ми визначаємо чітко налагоджену роботу з батьками. Нами запропоновано та апробовано різні форми роботи з батьками, які укладено в таблицю 2.4.4.

Таблиця 2.4.4.

Тематика форм роботи з батьками дітей старшого дошкільного віку

Форми роботи	Назва та зміст завдання
Індивідуальне консультування	1. Чи розумію я власну дитину? 1. Що потрібно моїй дитині для щастя? 2. На кого має бути схожим мій син /схожою моя донька. 3. Долаємо егоїзм та егоцентризм. 4. Сучасні проблеми молодшої сім'ї.
Тематичні бесіди	1. Вплив стилів батьківської поведінки на дітей у процесі формування чоловічих або жіночих якостей. 1. Особливості виховання хлопчиків і дівчаток в умовах неповної сім'ї. 2. Вплив характеру сімейних відносин і побутової культури на гендерне виховання дитини дошкільного віку. 3. Родинні традиції, їх вплив у процесі гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. 4. Соціально-побутові традиції сім'ї як засіб розвитку соціальної спрямованості хлопчиків і дівчаток.

¹⁹⁶ Батьківство без стресу: посібник для спеціалістів / [Т. Журавель Л. Мельник, Г. Романюк та ін.]. Київ, 2022. 176 с. <https://www.unicef.org/ukraine/documents/parenthood-without-stress>

¹⁹⁷ Кравець В.П. Гендерна педагогіка. Навч. посібник. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.

¹⁹⁸ Вихор, С. (2023). ГРА ЯК ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ РІЗНИХ СТАТЕЙ. Педагогічні науки: теорія та практика, (2), 39-42. <https://journalsofznu.zp.ua/index.php/pedagogics/article/view/3755>

	5. Виховання нормовідповідної гендерної поведінки хлопчиків і дівчаток. 6. Подолання негативних гендерних стереотипів у сім'ї для успішного виховання дошкільника.
Сімейні конкурси в умовах закладу дошкільної освіти (участь у них)	Лицарський турнір ввічливості. Подорож професіями мами, тата.
Спільні свята і розваги	Свято єдності. Свято господинь і господарів. Свято відкриття клубу. Свято нашої маленької родини (групи). Свято дружної родини. Мамине свято. Татусеве свято.
Написання тематичних міні-творів	«Чому я пишаюсь своєю дитиною?» «Наша щаслива сім'я» «Цінності нашого сімейного життя» «Улюблені ігри моєї дитини» «З ким товаришує моя дитина?» «Що ми робимо разом з сином / донькою?» «Якою я бачу свою дитину в майбутньому?» «Що головне у вихованні хлопчика / дівчинки?» «Про що мріє моя дитина?» «Чи впливає сімейне виховання на моральні якості моєї дитини?» «Вплив сімейних відносин на формування гендерного виховання».
Відеозаписи різних видів діяльності та обговорення проблемних ситуацій	Всі проведені свята

Джерело укладено автором

Різноманітність форм роботи з батьками дозволяла та надавала можливість обирати прийнятні саме для них форми, методи та прийоми. Методикою передбачались напрями роботи з батьками досліджуваних груп. Беручи за увагу ставлення батьків дітей до проблем гендерного виховання, нами було впроваджено додатковий цикл тематичних лекцій, бесід щодо їх розв'язання.

Запропонований перелік форм роботи з батьками є відомим, має чітко прописану методику проведення кожної з них. Окремо ми проаналізуємо особливості використання таких методів роботи з батьками, як кейс-метод ([англ.](#) Case method, метод кейсів, метод конкретних ситуацій, метод ситуаційного аналізу) та метод Storytelling.

Метод кейсів вітчизняні дослідники часто трактують як кейс-технології. Н. Мачинська та Ю. Камарова зазначають, що кейс-технології – це інтерактивна технологія для короткотермінового навчання на основі реальних або вигаданих ситуацій, спрямованих не стільки на засвоєння певних знань, скільки на формування в студентів професійних якостей і вмінь. До найбільш ефективних кейс-технологій дослідниці відносять такі: метод ситуаційного аналізу (метод

аналізу конкретних ситуацій, ситуаційні завдання та вправи, кейс-стаді); метод інциденту; метод ситуаційно-рольових ігор; метод розбирання ділової кореспонденції; метод проектування; метод дискусії¹⁹⁹.

Метод інциденту, як наголошує Н. Мачинська, доволі часто порівнюють із методом аналізу конкретних педагогічних ситуацій, у процесі урегулювання яких виникають суперечливі думки та рішення. Варто зазначити, що деякі дослідники зважають на те, що основна відмінність методу інциденту від методу аналізу педагогічних ситуацій полягає в тому, що за урегулювання педагогічних ситуацій учасники обговорення мають змогу вибирати декілька варіантів вирішення поставлених завдань чи проблем і при цьому в них є для цього достатньо часу, а під час використання методу інциденту усі учасники опиняються у ситуації, коли мають конкретні обмежені часові рамки, в яких необхідно швидко ухвалювати доцільні та відповідальні рішення. Ми погоджуємося з позицією Н. Мачинської, яка стверджує, що метод інциденту доцільно використовувати з метою формування та розвитку умінь швидко приймати рішення, коли необхідно урегульовувати конфліктні та непередбачувані ситуації. Застосування такого методу дає можливість відпрацювати декілька стандартних ситуацій поведінки, які дадуть можливість адекватно реагувати на складні моменти з мінімальною емоційною затратою. Саме застосування методу інциденту сприятиме розвитку здібностей долати вікові та особистісні інерційні вияви поведінки²⁰⁰.

Використання кейс-технологій в освітньому процесі закладу дошкільної освіти, саме в контексті роботи з батьками, дає можливість реалізувати такі завдання педагогічної взаємодії:

- завдання кейсів можна виконувати як у великій групі, так і в малих групах, чи парах та індивідуально;
- одна проблема може мати різноманітні шляхи вирішення, що дає можливість усім учасникам проговорити свої варіанти та почути альтернативні відповіді;
- функції вихователя у використанні кейсів можуть коригуватися від інформаційно-просвітницької до діяльнісно-мотиваційної, що сприятиме учасникам осмислювати та обговорювати ситуації, дискутувати і займати певну позицію;
- для розробки кейсів можна використовувати ситуації з реального життя, художньої літератури, поведінки, вчинків та ігор дітей.

Наступним кроком формувального етапу дослідження була робота з вихователями, що відрізнялася змістовим наповненням від роботи з батьками. Але необхідною педагогічною умовою для подальшої результативної роботи

¹⁹⁹ Мачинська Н., Комарова Ю. Упровадження інноваційних технологій навчання у вищій школі. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2015. № 1 (14). С. 240-246. <http://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv/article/view/1078>

²⁰⁰ Мачинська Н. І. Педагогічна освіта магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю: монографія; за заг. ред. д-ра пед. наук, проф., член-кор. НАПН України С. О. Сисосевої. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

залишалося створення сприятливого психологічного клімату в умовах закладу дошкільної освіти.

Робота з вихователями мала на меті розкриття актуальної проблеми в дитячій спільноті, здійснення позитивного впливу на процес гендерного виховання своїх дітей у повсякденному житті, виявлення та корегування результатів гендерної вихованості, що проявляються в поведінці (позитивній чи негативній).

Ми визначаємо *етапи* впровадження трисуб'єктної методики гендерного виховання в професійну діяльність вихователів дітей старшого дошкільного віку. Проаналізуємо їх.

Перший етап (інформаційно-пізнавальний) – системне структурування адаптованої навчальної інформації гендерного змісту, яка в межах спілкування пропонувалася для рівня сприйняття педагогами дошкільного фаху. Адаптована інформація висвітлювала такі питання: сутність гендеру й гендерного підходу; концептуальні засади гендерних досліджень; словник ключових гендерних понять і термінів; закони і нормативні акти з проблеми гендерної рівності й демократії; міжнародні і державні документи про подолання сексизму й насильства; нормативні положення щодо демократизації і гуманізації національної системи освіти; закономірності психосексуального розвитку людини; особливості гендерної соціалізації дітей старшого дошкільного віку; психологічні механізми формування гендерних стереотипів і виконання гендерних ролей; актуальні проблеми гендерної освіти та виховання; специфіка гендерної педагогіки і психології (принципи, форми і методи); роль закладу дошкільної освіти як центру формування гендерної культури молодого покоління.

Другий етап (діагностичний) – створення інтерактивного освітнього середовища, яке інтелектуально та емоційно спонукало б вихователів дітей старшого дошкільного віку до обговорення та усвідомлення власних проблем гендерної соціалізації. Для цього широко використовуватися лекції-дискусії, лекції з елементами проблемного викладу, а також семінари-диспути, семінари-тренінги, семінари-ігри. Як основні способи впливу на інтелектуальну та емоційно-вольову сфери особистості вихователів дошкільного фаху застосовувались методи аналізу психолого-педагогічних ситуацій і виконання професійних завдань, співпереживання, соціально-психологічного тренінгу, мозкового штурму тощо.

Третій етап (формуально-аналітичний) – залучення вихователів закладу дошкільної освіти до пізнання гендерних характеристик особистості методами психологічної самодіагностики. На цьому етапі ми акцентували увагу на таких ознаках:

– комплекс гендерних характеристик особистості є багатофакторним конструктом, що містить у собі як мінімум гендерну ідентичність, маскулинні і фемінні риси особистості, стереотипи й настанови, пов'язані зі статево

типовими формами і моделями поведінки^{201, 202};

– всі гендерні характеристики є складовими «Я»-концепції особистості, оскільки гендер є найбільш раннім, центральним і активно-організуючим її компонентом²⁰³; важливо було знайомити вихователів із методиками самодіагностики (Особистісний питальник: тест Лірі; опитувальник «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда; питальник статевих ролей С. Бем; опитувальник «Приказки» І. Клеціна та ін.), які дозволили вивчити їхні гендерні характеристики особистості;

– обов'язкове врахування такої особливості: вихователь, як об'єкт професійної психодіагностичної діяльності, водночас залишається суб'єктом своєї власної життєдіяльності з низкою нерозв'язаних гендерних проблем і завдань.

Варто зазначити, що реалізація концептуальних положень розробленої нами моделі інтеграції гендерного підходу передбачала досягнення найбільш повною мірою ідеї управління навчально-пізнавальною та навчально-професійною діяльністю вихователів експериментальних груп. Це можливо було здійснити при врахуванні та дотриманні таких умов:

- чіткість в обґрунтуванні провідної дидактичної мети;
- проектування способів практичної реалізації поставленої дидактичної мети на заняттях з вихователями закладу дошкільної освіти;
- добір та моделювання у процесі навчання типових і нестандартних сюжетно-рольових ситуацій гендерної спрямованості;
- організація навчально-пізнавальної діяльності вихователів на практичних заняттях у формі імітаційно-ігрової моделі реалізації основних функцій фахівця з гендерної соціалізації, гендерної освіти, освіти й виховання дітей із використанням адекватних інформаційних і комунікативних засобів;
- перелік комунікативних ролей, імітаційно-ігрових і проблемно-ситуаційних методів навчання; надання їм свободи вибору гендерних ролей і способів їх реалізації;
- створення на заняттях ситуацій успіху тих, хто навчається, і позитивної оцінки їх дій;
- повторюваність процедур навчального циклу з метою досягнення проєктованих завдань, оперативного їх коригування в плані формування гендерної компетентності педагогів.

Комплексна реалізація визначених нами педагогічних умов можлива при здійсненні цілеспрямованого виховного впливу на дітей старшого дошкільного віку. Оскільки ефективному гендерному вихованню заважають схвалені суспільством упередження щодо статусу, ролі кожної статі у суспільстві та сім'ї, то існує потреба в їх усвідомленні, пом'якшенні, у набутті знань про зміст

²⁰¹ ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА РОЛІ ОЧИМА МОЛОДІ: до і після початку повномасштабної російської агресії. chrome-extension://kdpelmpjfajppnhbloffcjpeomlnpah/https://www.insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2023/02/GS_2.pdf (Дата звернення 25.08.2024)

²⁰² Заграй Л.Д. Теорії гендеру: Гендерні дослідження у психології : навчальний посібник ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника" ФО-П Петраш К. Т. Івано-Франківськ : , 2019. 264 с. <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/2605>

²⁰³ Цокур О.С. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів. Автореф. ... канд. пед. наук...13.00.04...теорія і методика професійної освіти. 2004. <https://referatu.net.ua/referats/7569/155235>

чоловічих і жіночих ролей в історичній ретроспективі, умінні критично аналізувати фактори, які впливають на формування гендерної ролі, поведінкових зразків міжстатевої взаємодії.

Висновки до другого розділу.

Аналіз сучасного стану гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку показав, що моделі статево рольової поведінки здебільшого характеризуються стереотипними уявленнями, які формуються у дітей як у сім'ях, так і в умовах закладу дошкільної освіти.

У дослідженні брало участь 362 дітей старшого дошкільного віку. Спостереження, яке проводилось за дітьми старшого дошкільного віку мало на меті з'ясувати: як дитина ідентифікує себе з представником своєї статі, як дотримується нормовідповідної поведінки, як орієнтується на еталон чоловічої чи жіночої ролі. Спостереження проводилося в процесі спільної ігрової, трудової та комунікативної діяльності. У ході спостереження фіксувалися прояви статевої поведінки дошкільників у різних видах діяльності; вибір партнерів для спільної діяльності. Результати спостереження показали, що більшість дітей (50 % хлопчиків і 40 % дівчаток) не вміють вирішувати гендерно конфліктні ситуації самостійно.

Більшість дітей – 73 % хлопчиків і 54 % дівчаток жаліють тих, хто потребує допомоги; 20 % хлопчиків і 38 % дівчаток допомогу пов'язують саме з наданням фізичної допомоги (допомогти нести важке, допомогти щось побудувати тощо). Решта дітей: 7 % хлопчиків і 8 % дівчаток відповіли, що люблять, коли їм допомагають.

Переважає більшість хлопчиків (83 %) відповіли, що з дівчатками вони не граються, тому що з ними можна гратись лише в ляльки. В свою чергу, дівчатка (74 %) зазначили, що в ігри, де їм потрібна сила, вони запросять хлопчиків, 32 % хлопчиків і 40 % дівчаток емоційний стан іншої людини пов'язують з її настроєм.

Встановлено, що правила поведінки, переважна більшість дітей, (60 % хлопчиків і 49 % дівчаток) пов'язують з тим, що вони мають добре поводитись і слухатись дорослого. Лише 7 % хлопчиків і 15 % дівчаток вважають, що в групі правила поведінки спрямовані на допомогу, піклування, прояву доброти.

Зроблено висновок, що модель гендерної поведінки дітей старшого дошкільного віку здебільшого характеризуються стереотипними уявленнями, які формуються у дітей як у сім'ях, так і в умовах закладу дошкільної освіти. Встановлено, що різниця у вихованні хлопчиків і дівчаток є первинним механізмом диференціації гендерних ролей. Тому в дівчаток процес ідентифікації розгортається в ширшому і водночас конкретнішому рольовому діапазоні (як мама, бабуся, тітка), у хлопчиків майбутні гендерні ролі (захисник батьківщини, чоловік, батько, професіонал тощо) є абстрактнішими, менш наповненими конкретними вміннями, навичками та якостями поведінки, що активізує пошук ідеального «Я», процес самовизначення в гендерній культурі.

Зазначено, що ефективність реалізації завдань гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку залежить від особистісного та професійного

розвитку педагога та інформованості батьків. У розділі подано результати вивчення підготовки вихователів та батьків до гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку.

У проведеному опитуванні взяли участь 86 вихователів різних закладів дошкільної освіти.

Опитування вихователів засвідчило, що більшість вихователів виявляє значний інтерес до проблем забезпечення гендерної рівності дітей в освітньому процесі, впровадження гендерно-чутливого підходу в процес дошкільної освіти (70 %), але перебувають під значним впливом традиційних поглядів на взаємини статей (65 %), є невпевненими щодо власних гендерних позицій, сповідують ідеологію компліментарності чоловічих і жіночих ролей (61 %); жоден з вихователів не оцінив свою гендерну обізнаність найвищим балом. Щодо якісного аналізу відповідей вихователів, то вихователі закладів дошкільної освіти, як правило, підтримують питання традиційного виховання обох статей, а саме те, що «хлопчики та дівчатка мають у дорослому житті виконувати різні ролі» (63 %). Необхідність активізації обох статей в іграх, домашніх обов'язках, навчанні визнають 37 %.

Отже, для більшості вихователів закладів дошкільної освіти характерною є амбівалентність гендерних поглядів, яка виявляється у сповідуванні традиційних стереотипізованих настанов щодо виховання дівчаток і хлопчиків.

Анкетування батьків (212 респондентів 30-40 років) дітей старшого дошкільного віку показало, що вони дотримуються найбільш справедливого паритетного розподілу гендерних ролей та можливістю замінити один одного в соціальних ролях. У батьків, що дотримуються традиційних поглядів відбувається нав'язування дітям статевих стереотипів (60 %), батьки, які не дотримуються гендерних стереотипів (33 %) свідомо їх долають з метою як найповнішого виявлення індивідуальності дитини, її здібностей, нахилів без огляду на статеву належність. Частина опитаних батьків (45 %) висловили згоду з тим, що «для досягнення справжнього рівноправ'я у вихованні обох статей, потрібно більше уваги приділяти гендерній освіті педагогів», що ще раз підтверджує позицію розгубленості дорослих у розв'язанні проблем гендерного виховання. Позиції, що «хлопчики і дівчатка в житті мають виконувати різні ролі, тому їх виховання має скеровуватись у різні напрями», «іграшки в дитсадках мають складатись з куточків для дівчаток і для хлопчиків», «варто хвалити дівчаток і ставити їх у приклад за їхню слухняність», а «хлопчиків за їхнє вміння відстоювати свою позицію», є найбільш типовими для батьків старших дошкільників. Опитування показало, що батьки продовжують формувати гендерні ролі за допомогою різних типів домашніх обов'язків: дівчатка прибирають у квартирі, хлопчики працюють у дворі біля будинку (58 %).

Результати проведеного опитування стали передумовою для обґрунтування трисуб'єктної методики гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку, відповідно процес гендерного виховання взаємозумовлений та зорганізований на засадах партнерства і педагогічної взаємодії трьома суб'єктами: вихованцями – педагогами закладу дошкільної освіти – батьками.

Розроблена трисуб'єктна методика гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти, об'єднує суб'єктів гендерного виховання (дітей, вихователів та батьків) у досягненні цілей гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Трисуб'єктна методика гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку передбачає впровадження таких видів діяльності, які відповідають індивідуальним інтересам та запитам дитини; подолання гендерних стереотипів у вихователів та батьків; врахування соціально-статевих відмінностей у дітей. Розроблена трисуб'єктна методика гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку містить дві складові: теоретичну і практичну.

Теоретична складова відображає знання – інформацію, досвід, ідеї, якими повинні володіти: вихователі закладів дошкільної освіти в межах своєї професійної компетентності; батьки через систему інформаційно-просвітницьких заходів, які організовуються в межах закладів дошкільної освіти, або ж через мережу доступних джерел інформації; діти старшого дошкільного віку через реалізацію завдань освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, а також через спілкування з батьками. Теоретична складова є базовою, що містить поняттєвий апарат проблеми гендерного виховання, технології й методики реалізації завдань гендерного виховання, умови, ресурси та засоби реалізації; системно-наукові знання щодо тенденцій і закономірностей організації гендерного виховання; теоретичні концепції та моделі гендерного виховання.

Практична складова відображає технологічний та методичний інструментарій, який забезпечує ефективну реалізацію завдань гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. Практичний компонент запропонованої методики формується (поповнюється, оновлюється) вихователями, батьками, через вивчення кращого досвіду колег, залученість до майстер-класів, тренінгів тощо. Особливого значення набувають консультації та майстер-класи для батьків. Формування індивідуального досвіду гендерного виховання для дітей відбувається через залученість до різних типів ігор, навчальних занять, спільних заходів з батьками тощо.

Визначено способи наповнення теоретичної та практичних складових, зокрема: професійна підготовка вихователів, формальна та неформальна освіта, що передбачає навчання, стажування, постійне підвищення кваліфікації тощо; просвітницька робота з батьками у межах закладу дошкільної освіти (семінари-тренінги, батьківський лекторій, індивідуальні бесіди-консультації), їх самоосвіта. Теоретичну складову для дітей дошкільного віку наповнюють батьки (власний приклад, моделі поведінки, набутий досвід) та вихователі через систему організованих видів діяльності в умовах закладів дошкільної освіти; частково можливе самоспостереження, самопізнання, розмови з однолітками.

Сформульовано дидактичні умови реалізації трисуб'єктної методики гендерного виховання. Показано, що важливого значення для реалізації трисуб'єктної методики має необхідність визначення змісту та завдань гендерного виховання відповідно до вимог діючих освітніх програм навчання,

виховання та розвитку конкретного закладу дошкільної освіти; добір форм і методів гендерного виховання відповідно до рівня професійної компетентності вихователів, вікових та індивідуальних можливостей дітей, наявного навчально-методичного забезпечення; присутність у групі дітей з особливими освітніми потребами асистента вихователя чи дитини, або ж практичного психолога чи соціального працівника; впровадження покрокової інструкції з поясненням вимог і завдань, які діти повинні виконувати; впровадження нових методів та засобів у практичні форми навчально-пізнавальної діяльності з апробацією дітьми, які вирізняються високими показниками індивідуального розумового розвитку; залучення фахівців-практиків (практичного психолога, лікаря чи медсестру тощо) до гендерного виховання дітей; добір та моделювання типових і нестандартних сюжетно-рольових ситуацій гендерної спрямованості; організація навчально-пізнавальної діяльності вихователів на практичних заняттях у формі імітаційної-ігрової моделі реалізації основних функцій фахівця з гендерної соціалізації, гендерної освіти, освіти й виховання дітей; перелік комунікативних ролей, імітаційно-ігрових і проблемно-ситуаційних методів навчання; надання їм свободи вибору гендерних ролей і способів їх реалізації.

Визначено *етапи* впровадження трисуб'єктної методики гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти: *перший етап (інформаційно-пізнавальний)* – системне структурування адаптованої навчальної інформації гендерного змісту для дітей, вихователів та батьків; *другий етап (діагностичний)* залучення вихователів закладів дошкільної освіти, батьків до пізнання (дітей до самопізнання) гендерних характеристик особистості дітей старшого дошкільного віку; *третій етап (формуально-аналітичний)* – створення інтерактивного освітнього середовища, яке інтелектуально та емоційно спонукало б вихователів, батьків, дітей старшого дошкільного віку до обговорення та усвідомлення власних проблем гендерної соціалізації.

Виокремлено педагогічні умови гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку, а саме: здійснення освітньо-інформаційної (просвітницької) діяльності серед батьків; створення відповідного освітнього середовища в закладі дошкільної освіти; налагодження дієвої взаємодії вихователів з батьками; добір інтерактивних форм і методів роботи з батьками; професійне зростання вихователів, удосконалення їх педагогічної майстерності.

У розділі подано зміст, форми та методи гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в контексті реалізації трисуб'єктної методики гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. Основними організаційними формами гендерного виховання з дітьми старшого дошкільного віку визначено групові та індивідуальні заняття, етичні бесіди, прогулянки, екскурсії, театралізовані постановки, самостійна діяльність дітей, дитячі клуби, свята та розваги. До методів гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку віднесено: розповідь, створення проблемних ситуацій, ігрова діяльність, спостереження, інтерв'ювання тощо. Значне місце у гендерному вихованні дітей належить різним видам ігор: дидактичним, іграм-

драматизаціям, сюжетно-рольовим, настільним тощо. Наведено приклади застосування методів гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Зроблено висновок, що оптимальний добір змісту, форм та методів гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку значною мірою впливає на ефективність впровадження розробленої методики. Встановлено, що ефективність гендерного виховання зумовлюється дотриманням принципів: доступності, науковості, послідовності, системності, культуровідповідності, інтегративності, прогностичності.

Гендерна компетентність сучасного вихователя закладу дошкільної освіти розглядається як новий аспект гностичної складової професіоналізму й особистості вихователя. Гендерна компетентність постає у вигляді особливої й відносно самостійної підсистеми загальної професійної компетентності вихователя, яка виявляє свою сутність як складно структуроване і професійно важливе новоутворення його особистості, що має у своєму складі три основних компоненти: предметно-змістовний, операційно-діяльнісний, особистісно-професійний. Визначено зміст формування у вихователів гендерної компетентності; розроблено програму роботи з педагогами щодо організації розвивального середовища для реалізації завдань гендерного виховання.

Зміст освітньої підготовки вихователів до гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку складався з теоретичної та практичної частин. Завданням теоретичної частини було збагачення знань про походження й природу гендерних стереотипів, ознайомлення з їх основними групами з метою їх пом'якшення. Теоретична частина охоплювала такі етапи: навчання основ гендерної рівності, аналіз гендерних ситуацій та визначення пріоритетів, проведення бесід про гендерні стереотипи, їх усвідомлення, розуміння та аналіз з метою їх пом'якшення в сім'ї. Практична частина була спрямована на оволодіння вміннями і навичками гендерної культури, міжстатевого спілкування на засадах гендерної рівності, взаємоповаги, толерантної поведінки, гендерної чутливості. У навчанні вихователів використовувались такі методи роботи: розроблення методичних рекомендацій, доповіді, присвячені проблемним запитанням; індивідуальні бесіди; семінари-практикуми; створення педагогічної скарбнички; спостереження та аналіз ігрової діяльності; стимулювання дій в ігровій, мовленнєвій та суспільній діяльності; проведення свят і розваг.

У розділі подано освітню програму щодо гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку, вихователів та батьків.

Навчання батьків мало на меті розкрити важливість та значення гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку для формування особистості майбутнього чоловіка або жінки. При навчанні батьків використовувались такі методи: вечори запитань і відповідей; індивідуальне консультування; дні відкритих дверей; спільні свята і розваги; участь у виставах; виставки спільних робіт батьків і дітей; спільні ігри-конкурси; написання тематичних міні-творів; відеозаписи організації різних видів діяльності дитини; участь у житті дитячого колективу (групи).

Зроблено висновок, що важливим методом навчання батьків є гендерно-освітній тренінг. Співпраця вихователів і батьків передбачала: прийняття особистості дитини, її індивідуальних проявів як представника певної статі; виховання потреби у проявах та відповідності до норм статевої поведінки; стимулювання дитини до проявів статевої поведінки з представниками обох статей, узгодженість дій у сумісній діяльності; створення й підтримання у сім'ях психологічного клімату, якій сприяє статевої поведінки розвитку дитини; забезпечення та демонстрація міжстатевого спілкування, стимулювання дітей до позитивних взаємин.

ВИСНОВКИ

1. Науковий аналіз обраної проблеми показав, що в контексті намірів України щодо європейської інтеграції гендерному вихованню дітей та молоді приділяється належна увага у нормативно-правових і законодавчих документах України, вітчизняних науково-методичних і психолого-педагогічних дослідженнях. Вивчення проблеми гендерного виховання у педагогічній теорії показало, що гендерне виховання дітей дошкільного віку необхідно розпочинати з раннього дитинства, а впровадження гендерного підходу в освітній процес закладів дошкільної освіти повинно базуватися на вікових та індивідуальних відмінностях дітей обох статей. Успішна реалізація завдань гендерного виховання залежить від підготовки вихователів та батьків до процесу гендерного виховання, їх обізнаності щодо статевої особливості розвитку та статевої поведінки дошкільників. Наголошено, що старший дошкільний вік – це важливий період статевої виховання особистості дитини, є сенситивним для соціалізації дитини, одним із компонентів якої виступає сформованість уявлень про приналежність до певної статі. Разом з тим гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку у закладах дошкільної освіти ще не було предметом окремого цілісного наукового дослідження.

2. Проаналізовано сучасний стан гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. Встановлено, що вихователі закладів дошкільної освіти не позбавлені статевої стереотипів щодо виховання хлопчиків і дівчаток; рівень обізнаності вихователів закладів дошкільної освіти з проблематикою традиційного та егалітарного гендерного виховання є недостатнім, але значно вищим, у порівнянні з обізнаністю батьків дітей дошкільного віку; педагоги не однаково сприймають дітей різної статі, а також підтверджують те, що хлопчики почуваються більш незатишно, ніж дівчатка в дитячому освітньому закладі, відчувають недостатню уваги, любові вихователів. Встановлено, що батьки продовжують формувати гендерні ролі за допомогою різних типів традиційних домашніх обов'язків. Зазначено, що самоорганізація та саморегуляція поведінки дітей старшого дошкільного віку потребує розвитку та підтримки з боку дорослих.

Доведено, що ефективна реалізація завдань гендерного виховання в умовах закладу дошкільної освіти потребує налагодження тісної співпраці між вихованцями закладу дошкільної освіти, вихователями та батьками.

3. Базові поняття, що характеризують процес гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку класифіковано у дві групи. До першої групи віднесено усталені поняття, що характеризують дошкільну освіту: дошкільна освіта, заклад дошкільної освіти, старший дошкільний вік. До другої групи

віднесено поняття, що характеризують процес гендерного виховання: гендер, виховання, гендерне виховання, гендерна вихованість.

Поняття «гендер» проаналізовано у різних аспектах: філософському; психологічному; педагогічному; соціологічному; медичному.

Гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку розглядається як організований процес систематичного виховного впливу вихователів закладу дошкільної освіти та батьків з метою засвоєння дитиною знань про взаємини статей, формування у неї цілісних уявлень про гендерні особливості та відмінності кожної статі, а також формування культури статево рольової поведінки. Гендерна вихованість дітей старшого дошкільного віку визначається як інтегрована особистісна характеристика дитини, зовнішнім проявом якої є гендерна освіченість, емоційно-ціннісне та шанобливе ставлення до дорослих і дітей різної статі, сформована культура статево рольової поведінки.

4. Обґрунтовано структуру гендерної вихованості старших дошкільників, яка охоплює такі компоненти: *когнітивно-пізнавальний, егалітарно-ціннісний, поведінково-комунікаційний*.

Визначено критерії прояву гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий) та рівні їх прояву: низький, середній та високий.

5. Розроблено трисуб'єктну методику гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти, яка об'єднує суб'єктів гендерного виховання (дітей, вихователів та батьків) у досягненні цілей гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти; визначено педагогічні умови гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти: освітньо-просвітницька діяльність з батьками; створення збагаченого гендерною тематикою освітнього середовища; взаємодія вихователів і батьків у досягненні цілей гендерного виховання; підвищення кваліфікації вихователів щодо гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. Провідними завданнями трисуб'єктної методики гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти визначено статево-рольовий розвиток дитини, спрямований на становлення гендерної ідентичності та статево-рольову соціалізацію особистості. Встановлено, що трисуб'єктна методика гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти спрямована на організацію спільної діяльності всіх суб'єктів гендерного виховання (вихователів закладів дошкільної освіти, батьків та старших дошкільників) з метою реалізації завдань гендерного виховання, прищеплення дошкільнику відповідно до статі способів поведінки, надання елементарної гендерної освіти. Запропонована методика передбачає впровадження таких видів діяльності, які відповідають індивідуальним інтересам та запитам особистості старшого дошкільника; забезпечували подолання гендерних стереотипів у вихователів закладів дошкільної освіти та батьків; враховували соціально-статеві відмінності дітей. Провідним дидактичним принципом у трисуб'єктній методиці є принцип індивідуального підходу, який максимально сприяє розвитку зростаючої особистості в контексті реалізації завдань гендерного виховання.

6. Виокремлено дві складові трисуб'єктної методики гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти: *теоретичну і практичну*.

Теоретична складова відображає знання – інформацію, досвід, ідеї, якими повинні володіти: вихователі закладів дошкільної освіти в межах своєї професійної компетентності; батьки через систему інформаційно-просвітницьких заходів, які організовуються в межах закладів дошкільної освіти, або ж через мережу доступних джерел інформації; діти старшого дошкільного віку через реалізацію завдань освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, а також через спілкування з батьками. Теоретична складова є базовою, що містить поняттєвий апарат проблеми гендерного виховання, технології й методики реалізації завдань гендерного виховання, умови, ресурси та засоби реалізації; системно-наукові знання щодо тенденцій і закономірностей організації гендерного виховання; теоретичні концепції та моделі гендерного виховання.

Практична складова відображає технологічний та методичний інструментарій, який забезпечує ефективну реалізацію завдань гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. Практичний компонент запропонованої методики формується (поповнюється, оновлюється) вихователями, батьками, через вивчення кращого досвіду колег, залученість до майстер-класів, тренінгів тощо. Особливого значення набувають консультації та майстер-класи для батьків. Формування індивідуального досвіду гендерного виховання; для дітей відбувається через залученість до різних типів ігор, навчальних занять, спільних заходів з батьками тощо.

Визначено способи наповнення теоретичної та практичних складових, зокрема: професійна підготовка вихователів, формальна та неформальна освіта, що передбачає навчання, стажування, постійне підвищення кваліфікації тощо; просвітницька робота з батьками у межах закладу дошкільної освіти (семінари-тренінги, батьківський лекторій, індивідуальні бесіди-консультації), їх самоосвіта. Теоретичну складову для дітей дошкільного віку наповнюють батьки (власний приклад, моделі поведінки, набутий досвід) та вихователі через систему організованих видів діяльності в умовах закладів дошкільної освіти; частково можливе самоспостереження, самопізнання, розмови з однолітками.

Визначено *етапи* впровадження трисуб'єктної методики гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти: *інформаційно-пізнавальний; діагностичний; формувально-аналітичний*.

7. Встановлено, що оптимальний добір змісту, форм та методів гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку значною мірою впливає на гендерну вихованість дітей старшого дошкільного віку. Розроблено дидактичні умови гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку, які зокрема відображають: необхідність визначення змісту та завдань гендерного виховання відповідно до змісту діючих освітніх програм навчання, виховання та розвитку конкретного закладу дошкільної освіти; добір форм і методів гендерного виховання відповідно до рівня професійної компетентності вихователів, вікових та індивідуальних можливостей дітей, наявного навчально-методичного забезпечення; присутність у групі дітей з особливими освітніми потребами асистента вихователя чи дитини, або ж практичного психолога чи соціального працівника; впровадження покрокової інструкції з поясненням вимог і завдань, які діти повинні виконувати; впровадження нових методів та засобів у практичні форми навчально-пізнавальної діяльності з апробацією дітьми, які вирізняються високими показниками індивідуального розумового розвитку; залучення фахівців-практиків (практичного психолога, лікаря чи медсестри тощо) до гендерного виховання дітей.

Встановлено, що різниця у вихованні хлопчиків і дівчаток є первинним механізмом диференціації гендерних ролей. Тому в дівчаток процес ідентифікації розгортається в ширшому і водночас конкретнішому рольовому діапазоні (як мама, бабуся, тітка), у хлопчиків майбутні гендерні ролі (захисник батьківщини, чоловік, батько, професіонал тощо) є абстрактнішими, менш наповненими конкретними вміннями, навичками та якостями поведінки, що активізує пошук ідеального «Я», процес самовизначення в гендерній культурі.

8. Гендерна компетентність сучасного вихователя закладу дошкільної освіти розглядається як новий аспект гностичної складової професіоналізму й особистості вихователя. Гендерна компетентність постає у вигляді особливої й відносно самостійної підсистеми загальної професійної компетентності вихователя, яка виявляє свою сутність як складно структуроване і професійно важливе новоутворення його особистості, що має у своєму складі три основних компоненти: предметно-змістовний, операційно-діяльнісний, особистісно-професійний. Визначено зміст формування у вихователів гендерної компетентності; розроблено програму роботи з педагогами щодо організації розвивального середовища для реалізації завдань гендерного виховання.

Зроблено висновок, що важливим засобом проведення роботи з батьками є гендерно-освітній тренінг. Співпраця вихователів і батьків передбачала: прийняття особистості дитини, її індивідуальних проявів як представника певної статі; виховання потреби у проявах та відповідності до норм статевої поведінки; стимулювання дитини до проявів статевої поведінки з представниками обох статей, узгодженість дій у сумісній діяльності; створення й підтримання у сім'ях психологічного клімату, якій сприяє статевої поведінки розвитку дитини; забезпечення та демонстрація міжстатевого спілкування, стимулювання дітей до позитивних взаємин.

9. Розроблену трисуб'єктну методику гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти перевірено експериментально. Отримані результати свідчать про позитивні зміни як у розвитку окремих структурних компонентів гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку, так і загалом гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку. За підсумками кінцевого етапу формування експерименту встановлено. Результати дослідження засвідчили істотне зростання рівнів гендерної вихованості дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи. Так, чисельність дітей старшого дошкільного віку, які виявили високий рівень гендерної вихованості, збільшився з 26,6 % до 40,6 %. Підвищився відсоток дітей старшого дошкільного віку, які виявили середній рівень гендерної вихованості (з 37,8 % на початку проведення експерименту до 47,2 % після його проведення). Результати експерименту засвідчили, що значно зменшився відсоток дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи, які виявили низький рівень гендерної вихованості (на – 23,4 %).

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо у розробці нових освітніх компонентів виховного середовища закладу дошкільної освіти, створенні електронних курсів, покращенні навчально-методичного забезпечення закладів дошкільної освіти.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вікторія Олександрівна Луценко

**Теоретичні та методичні аспекти гендерного виховання
дітей старшого дошкільного віку**

Монографія

Комп'ютерна верстка – Луценко В.О.

Зображення на обкладинці згенеровано
моделлю штучного інтелекту «Gemini», 2025 р.

ISBN 978-617-8768-02-7

DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8768-02-7-2025-124>

В авторській редакції
Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 7,21
Наклад 100 прим.

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
№4191 від 12.11.2011р.